

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2018/11-12 szám

Tartalom

Villám

- [Nem értem](#)
- [A világ nem arra való, hogy meghódítsuk](#)

Emlékezet

- [Ballai László: Nincs még veszve](#)
- [Nándi Mihály: Csányi kontra Csányi](#)
- [Politikai integráció az ókorban](#)
- [Olajos István: Adjatok hálát az Istennek!](#)
- [Nándi Mihály: Egy mondat a Sargentini jelentéshez](#)
- [70 éve írták](#)
- [1918. november 2-án](#)
- [Ballai László: Bottyán János és a Rákóczi-szabadságharc](#)

Déliab

- [Lukáts János: A bennünk élő szabadság](#)
- [Lukáts János: Kufstein](#)
- [Madarász Imre: A szó tüzes fegyverével](#)
- [Deák Mór: Soha nem tudtam mit kezdeni az özvegyekkel](#)
- [Deák Mór: Távolodsz](#)
- [Deák Mór: Tükör](#)
- [Ady Endre: Ásít a tükör](#)
- [Ady Endre: Bóbiskolván lehajtott kardomon](#)
- [Ady Endre: A hivalkodó ember](#)
- [Olajos István: Emlékezés Hamvas Bélára](#)
- [Karinthy Frigyes: Láncszemek](#)
- [Karinthy Frigyes: Kollmann](#)
- [Ballai László: Bottyán János szabadságharca](#)
- [Olajos István: Előadás az Ezüsthelyen](#)

Húrok

- [Ballai László: A Marton Éva énekverseny](#)
 - [Nándi Mihály: A „Titán” felébresztése](#)
 - [Olajos István: Jobb velünk a világ](#)
-

Villám

Nem értem

„Nem értem például, hogy miért nem tudnak a gyerekek olvasni.”

Kroó Norbert

A világ nem arra való, hogy meghódítsuk

„Ami nálunk érték, nem biztos, hogy egy másik földrészen, egy másik társadalomban is az. A kultúrák összefolyásában nem feltétlenül a mi értékeink lesznek az elsők. [...] Ma már nevetséges lenne azt gondolni, hogy meghódítjuk a világot, mert a világ sokkal nagyobb és bonyolultabb annál, hogy uralkodjunk fölötte. A világ különben sem arra való, hogy meghódítsuk, hanem hogy együtt éljünk vele, kapcsolódjunk hozzá és megtaláljuk benne a helyünket.”

Csányi Vilmos

Emlékezet

Ballai László: Nincs még veszve

*Nincs még veszve Lengyelország,
Míg mi meg nem haltunk,
Hogyha földünk elrabolták,
Visszaszerzi kardunk.*

Refrén:

*Fel, fel Dąbrowski,
Zászlódat bontsd ki!
Ha te vagy vezérünk,
Népünkhöz elérünk.*

*A Wartáig, Visztuláig
Szabad lesz a lengyel,
Bonaparte álma válik
Tette győzelmeddel.*

Refrén

*Poznaánál Czarniecki kardja
Mindent visszaszerzett,
Így szállunk majd mi is partra,
Hogyha hív a nemzet.*

Refrén

*Szólt a lányhoz az aggastyán
Szeme könnybe lábadt
– Figyelj, lánykám, még hallasz tán
Lengyel trombitákat.*

Refrén

Így szól a lengyel himnusz. Költőiségét tekintve bizonyára elmarad Kölcsey Ferenc szövege mögött, ám ami a funkcióját illeti, messze megelőzi azt. A nemzeti éneknek lelkesítőnek, tette buzdítóknak és optimistának kell lennie, nem önmarcangolóknak és letargiát árasztóknak. Mi magyarok hajlandóak vagyunk azt hinni, hogy a miénk a legszerencsétlenebb nemzet, amelynek a legtöbb sorcsapást el kellett túrnia. Pedig minden nép egyformán sokat szenvedett a történelem viharában. Panaszkodunk – a *Himnuszban* is – a tatárjárás és a százötven éves török hódítás miatt, napjaink politikája pedig különösen ébren tartja a trianoni szerződés miatti dühöt. Lengyelországot is feldúlták a mongolok, több száz évig pusztította a német lovagrend, majd svéd és orosz inváziókat követően 1795-ben szomszédjai teljesen eltüntették a térképről, az

alkotmányos rendjének még csak maradványát vagy látszatát sem hagyva meg. Állami függetlenségét csak 1918 őszén, éppen száz esztendeje nyerte vissza annak a legendás lengyel hazafiságnak köszönhetően, amely a fenti sorokból, a Párizsba települt emigráció működéséből, és nem utolsósorban Frédéric Chopin zenéjéből, valamint a világhírű Chopin-előadó, Ignacy Paderewski zongorajátékából sugárzott. Míg a zongora poétája polonézzeivel, mazurkáival vagy etűdjeivel hallgatói figyelmét egyszersmind a lengyel kérdésre is ráirányította, annak rendezése akkor kapott politikai aktualitást, amikor Wilson amerikai elnök 1918-ban szilárdan elkötelezve magát a minden népnek egyformán kijáró önrendelkezési jog mellett, Paderewski Fehér Házban adott koncertjeinek köszönhetően különösen fontosnak ítélte meg a lengyel függetlenség ügyét.

1683-ban Bécs alatt Sobieski János lengyel király (ur. 1674-1696) mindent elsöprő huszárrohama miatt került sor a törökök katasztrofális vereségére, amely a Szent Liga megalapításához és az oszmánok Magyarországról való kiűzéséhez vezetett. De míg a király külföldön nagy hírnévre tett szert, a hazai kérdéseket elhanyagolta. Litvániában (amely Lengyelországgal együtt Két Nemzet Nemesi Köztársaságát alkotta) polgárháború dúlt, az országgyűlés működését ellehetetlenítette a rendi szabadság alappilléreinek tartott nemesi liberum veto (az országgyűlés egyetlen szavazatával is meg lehetett vétózni bármely határozatot). Oroszország a soha nem ratifikált 1686-os „örök béke” alapján megkapta Ukrajnát.

1697-ben nem Sobieski fia, hanem Frigyes Ágost szász választófejedelem nyerte el a trónt, aki II. Ágostként uralkodott 1697 és 1704, valamint 1710 és 1733 között. Az „Erős” díszítőjelzővel kitüntetett Ágost aligha gondolhatta, hogy a történelemben a meissenai porcelángyár megalapításával írja be a nevét (amire azért kerülhetett sor, mert Szászországban működő alkímistája, Johann Friedrich Böttger az aranycsinálás titka helyett a porcelánkészítést fedezte fel). Erős Ágost hiába tudta pusztán kézzel összetörni a patkót, amelyet (határtalanul lelkesedő) udvaroncái előtt gyakorta meg is tett, miután Lengyelországot belerángatta a nagy északi háborúba, azt sem ellenfelével, XII. Károllyal, sem pedig szövetségesével – a hozzá hasonló testi, de sokkal nagyobb szellemi erejű – I. (Nagy) Péterrel szemben nem tudta megvédeni, viszont súlyos szenvedést zúdított rá – saját zsoldosainak dúlásával is – és mérhetetlen anarchiába taszította. Egymással versengő rendi konföderációk, azaz királyválasztó nemesi csoportosulások alakultak. Ezek machinációja révén lehetőség kínálkozott arra, hogy az ország szuverenitását alkotmányos eszközökkel sértsék meg, amelyet az oroszok teljes mértékben kiaknáztak. Az „Erős” királyt alattvalói letették és helyette a franciák által támogatott Leszczyński Szaniszlót választották meg. A háború fordulópontját követően, a svédek 1709-es poltavai csatavesztése után II. Ágost csak az orosz csapatok segítségével tudta visszaszerezni trónját. A cár kesztyűbábjaként elszenvedett önértékelési zavarait a lengyel alattvalói fölött gyakorolt abszolút elnyomással kívánta kompenzálni. 1715-16-ban nyílt háború tört ki közte s ellenfelei – a lengyelek – között. Nagy Péter mint „közvetítő” lépett fel. A Varsóba 1717. januárra összehívott „néma országgyűlést” az orosz hadsereg „biztosította”, így azon elfogadták az előre elhatározott feltételeket: 1. A király szász hadseregének el kell hagynia az országot. 2. Fenn kell tartani a nemesi „arany szabadság”, azaz a liberum veto gyakorlatát. 3. A nemesi köztársaság hadereje 24 000 főre korlátozódik. 4. A fegyveres erők fenntartási költségeit a regisztrált királyi, egyházi és főúri birtokok jövedelméből kell fizetni (a király és az országgyűlés ellenőrzése nélkül). 5. E megállapodást a cár garantálja.

Ettől kezdve a Lengyel-Litván Köztársaság lényegében orosz protektorátussá vált, egy hatalmas területű ütközőállammá, amely megvédte Oroszországot a Nyugattól, és amelynek fenntartása számára nem került semmibe. III. Ágost (ur. 1733–1763) alatt a központi kormányzás

teljesen összeomlott. A királyt az orosz hadseregnek kellett a trónra helyeznie, megakadályozva Leszczyński Szaniszló újraválasztását. A két párt küzdelme azonban polgárháborúba torkollott, majd kirobbant a lengyel örökösödési háború (1734–1738), amelybe több európai nagyhatalom is beavatkozott, elsősorban az Orosz Birodalom, a Habsburg Birodalom és a Francia Királyság. A Bourbon–Habsburg nagyhatalmi ellentét miatt a háború Lengyelországon kívüli hadszínterekre, Észak-Itáliára és a Rajna-vidékre is kiterjedt. A háború eredményeképpen a Lengyel Királyság és a Litván Nagyhercegség trónjára a szász választófejedelem léphetett, III. Ágost néven.

Franciaország elszakította Lotaringiát. A Habsburgok elveszítették a Nápolyi és a Szicíliai Királyságot is, amelyeket a Bourbon-ház spanyol (pármai) ága szerzett meg. A Pármai Hercegséget és a Toszkánai Nagyhercegséget viszont a Habsburg Birodalom kapta meg. III. Ágost alatt a szejmet rendszeresen összehívták ugyan, ám a liberum veto rendszeresen meggátolta még abban is, hogy összeüljön. Harminc év alatt mindössze egyetlen ülésén sikerült rendeleteket jóváhagynia. A szubszidiaritás elvének szélsőséges példaként a kormányzás átment a főurak és a helyi nemesi gyűlések kezébe. A köztársaságnak nem volt diplomáciája, sem pedig államkincstára, vagy eszköze önmaga megvédésére. Semmiféle reform nem léphetett életbe. Amikor 1751-ben megjelent a Nagy Francia Enciklopédia első kötete, abban az „Anarchia” címszó teljes egészében Lengyelországról szólt.

A reform-párt külföldre menekült, s ezáltal megvetette a politikai emigráció azóta is töretlen lengyel hagyományát. A kétszer megválasztott és az oroszok által kétszer letett király, Leszczyński Szaniszló Franciaországban keresett menedéket. Miután lányát XV. Lajoshoz adta feleségül, megkapta Lotaringia hercegségét, ahol Nancyban mint le bon roi Stanislas gyakorolhatta a felvilágosult kormányzást, és építhette ki a róla elnevezett, páratlan szépségű barokk hármastert.

Poniatowski Szaniszló Ágost (ur. 1764–1795), Lengyelország utolsó királya, Nagy Katalin egyik első szeretője azzal a nem csekély célkitűzéssel foglalta el trónját, hogy felvilágosult szellemben megreformálja a nemesi köztársaságot, és lazítja annak Oroszországtól való függését. Mivel az 1717-es alkotmány eleve megkötötte a kezét, csupán ördögi köröket futhatott. A liberum veto eltörlése ellen a nemesek liberum vetót kiáltottak. Az oroszok beavatkozási jogának korlátozása pedig az oroszok beavatkozását váltotta ki. A király háromszor próbálta megtörni ezt a bűvös kört, mindhiába. Mindannyiszor menetrendszerűen megérkezett az orosz hadsereg, hogy rendet rakjon, sőt, elkezdődött az ország felosztása, a vallási kisebbségek védelme vagy az anarchia felszámolása címén. (Persze éppen az orosz machinációk vezettek ahhoz az anarchiához, amelyet fel kellett számolni – milyen ismerős ez a jezsuitizmus a XX. századi totalitárius vagy posztkommunista diktatúrák zavarkeltő technikáival összehasonlítva.) Az 1760-as években Szaniszló Ágost reformjavaslatai a bari konföderáció háborúihoz (1768–72) és az ország első felosztásához tettek. Amikor 1787–92-ben a király támogatta az úgynevezett Négyéves Szejm és az 1791. május 3-i alkotmány reformjait, az a targowicei konföderáció felállásához és az ország második felosztásához vezetett. Végül 1794–95-ben, amikor Szaniszló Ágost Tadeusz Kościuszko felkelése mellé állt, bekövetkezett a harmadik felosztás, így nem maradt ország, amely felett uralkodhatott volna. Poniatowski 1795-ben, Katalin napján mondott le, s orosz száműzetésben halt meg.

A lengyel-litván állam három szakaszban, 1772-ben, 1793-ban és 1795-ben zajló felosztása cinikus módon a törvényesség látszatába burkolt akcióként sok kortársban azt a látszatot keltette, hogy így lett elkerülhető a háború. A felosztás mechanizmusa két egyszerű megfontoláson alapult: miszerint a lengyel reformmozgalom elfojtásához az orosz hadsereg beavatkozása szükségeltetik,

továbbá, hogy az orosz behatolás a nemesi köztársaság területére fenyegetést jelent két másik szomszéd Ausztria és Poroszország számára. A hétéves háború keserves tapasztalatai után különösen Poroszország nem volt abban a helyzetben, hogy újabb háborúba kezdjen Oroszország ellen. Ezért az az ötlet merült fel, hogy a Habsburgok és a Hohenzollernek érdekeik védelmében, jelentős területekért cserébe hunyjanak szemet az oroszok lengyelországi ténykedése felett. A felvilágosodás évszázada azzal az aktussal zárult, amelyben három felvilágosult önkényuralkodó összehangolt akcióval szétzúzott egy felvilágosult reformmozgalmat. A lengyel állam lerohanását sok felvilágosult szólam kísérte; ezt követően „Európa térképének az ésszerűsítését” széles körben elfogadták. Így hát a már 1717-ben lefegyverzett lengyeleknek némán kellett tűnniük, hogy reformmozgalmukat orosz erők fojtsák el, valamint hogy az országuk területéből szintén részesedő poroszok és osztrákok nagylelkű és békés szándékaikról papoljanak a világnak – és nekik.

Ám hazafiúinak a napóleoni háborúkban folytatott hősie küzdelmei és több vesztes felkelése után 1918 novemberében Lengyelország a győztesek közé került. Lám, a népek szerencséje is forgandó. November 9-én kikiáltották a Német Köztársaságot. 10-én a néhány nappal korábban lemondott Vilmos császár és a trónörökös hollandiai száműzetésbe vonult. A német katonai elhárítás egyik utolsó húzásaként még szabadon bocsátotta legveszélyesebb foglyát, Józef Pilsudskit, akit felraktak egy Varsóba induló vonatra. 11-én reggel érkezett meg, irányítása alatt lefegyverezték a német helyőrséget, majd a nyugati szövetségesek legnagyobb bosszúságára átvette a független Lengyelország kormányzását. Az ország első miniszterelnöke Paderewski lett. (Amikor George Clemenceau megpillantotta őt a párizsi békekonferencián, azt kérdezte a titkárától: „Ki az a magas ember?” „A lengyel miniszterelnök, azelőtt zongoraművész volt.” „Micsoda bukás!”)

Ám a jog szerinti győzelmet fegyverrel is meg kellett védeni, mert az országnak csak a nyugati határait jelölte ki a versailles-i szerződés. Szovjet-Oroszország elismerte ugyan Lengyelország függetlenségét, de a keleti határvonalban nem sikerült megállapodni. A pacifizmusról szónokló (és hatásos propagandájukkal a nyugati országok polgárai közül is sokakat megtévesztő) bolsevikok ukrainai jelenléte (és terrorintézkedései) azt bizonyították, hogy hallani sem akarnak Ukrajna függetlenségéről (A polgárháború tépdeste országban a hatalom felett a Nyugat-Ukrán Népköztársaság és az Ukrán Népköztársaság erőivel, valójában egy tucatnyi önállóan operáló hetmannel és tábornokkal osztozkodtak.) Sőt, a bolsevikok azon fennen hirdetett szándékukat, hogy az orosz és a (majdan kitörő) német szocialista forradalmat összekössék, és a „vörös hídon” nyomuljanak be Németországba, csakis Lengyelország legázolása révén valósíthatták meg. A vörös hadsereg már 1918-19 telén azt a parancsot kapta, hogy törjön be Lengyelország területére. A polgárháború azonban annyira lekötötte erőit, hogy a hadművelethez szükséges egymillió főt csak egy évvel később tudta kiállítani.

A szovjet és a lengyel reguláris csapatok közötti harcok 1919 februárjában szinte véletlenül robbantak ki, amikor is a német csapatok kivonultak a szovjet-lengyel határvidéket elválasztó Oberost területéről. A szovjet és a lengyel egységek egyaránt megpróbálták kitölteni a vákuumot. Az első összecsapásra február 14-én hajnali hat órakor Fehéroroszországban került sor, amikor egy lengyel lovasjárőr megzavart egy reggeliző bolsevik táborot. A lengyel csapatokat irányító Pilsudski marsall abban reménykedett, hogy sikerül szövetségbe tömörítenie a szovjet határmenti köztársaságokat Finnországtól egészen Grúziáig. Tervét azonban felborította a Lengyelország és Litvánia között kitört határvita. Mindazonáltal 1919 augusztusára Pilsudski, miután Vilnát és

Minszket is elfoglalta, Lengyelország történelmi határainak szélére jutott. Noha kísértést érzett arra, hogy segítséget nyújtson Gyenyikinnek, végül leült a bolsevikokkal tárgyalni. Csakhogy mialatt Vlagyimir Iljics Lenin a Lengyelországgal kötendő békéről szónokolt, a Vörös Hadsereg támadó erői a Berezinánál folyamatosan nőttek.

1920 januárjában Pilsudski átkelt a befagyott Dvinán, hogy biztosítsa Lettország függetlenségét. Itt kapta meg a hírt, hogy a Lengyelország ellen felvonuló szovjet csapatok főparancsnokául Mihail Tuhacsevszkijt, a legsikeresebb vörös tábornokot, Szibéria meghódítóját, a forradalmi hadviselés legfőbb doktrínereit nevezték ki. A lengyel marsall a megelőző támadás mellett döntött és – miután szövetséget kötött Szimon Petljurával, az Ukrán Népköztársaság fegyvereseinek vezetőjével – a leggyengébb ponton, dél felől indította meg támadását a bolsevikok ellen. Május 7-én bevonult Kijevbe, ahol felszabadítóként üdvözölték. Lenin ekkor kiadta a jelszót: „El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól!” Ez Nyugaton is visszhangra talált azok körében, akik nem vették a fáradságot, hogy megnézzék a térképet. (Ma is így működik a tömeg-féltetést, például Magyarországon a „migránsokkal” kapcsolatban.)

Az 1920-as hadjárat hatalmas tömegeket megmozgató háború lett. Hat hónap alatt mindkét hadviselő fél csaknem egymillió katonája tett meg ezeröttszáz kilométer távolságot oda és vissza. Egyik szemtanújának, Charles De Gaulle ezredesnek, a varsói francia katonai misszió tanácsadójának felül kellett vizsgálnia a modern hadviselésről addig megfogalmazott nézeteit. Csakhogy az ukránok nagy többsége nem támogatta a lengyeleket, az ősi ellenség katonai jelenlétét (gondoljunk csak Tarasz Bulbára). Így végül a Vörös Hadsereg lovassága május és június folyamán kisöpörte Pilsudskit Ukrajnából. Tuhacsevszkij így dicsekedett: „mielőtt véget érne a nyár, lovam patája Párizs utcáin fog kopogni”. Július 4-én kiadta a parancsot: „Fel nyugatra! Fehér-Lengyelország hulláján keresztül vezet az út a világméretű tűzviharhoz!” Szédületes sebességgel nyomult előre, augusztus közepére lovassága elérte a Visztula kanyarulatát Torunnál, s alig öt napnyira állt Berlintől. A lengyel származású Feliks Dzerzsinszkij – a bolsevik párt központi bizottságának tagja, a nagy októberi puccs egyik vezéralakja –, a délnyugati front hátszögének parancsnoka már készen állt arra, hogy a „Lengyel Forradalmi Bizottság” élére állva átvegye Lengyelországban a hatalmat. Lenin táviratban bízta, hogy addig is lövessen agyon néhány földesurat.

Az új orosz veszély hatására összefogott a lengyel társadalom. Temérdek önkéntes, köztük sok zsidó jelentkezett katonának, és az addig élesen szembenálló politikai csoportok nemzetvédelmi kormányt alakítottak. A nyugati országok több tábornokot is küldtek, erősítést azonban nem. Pilsudski megint csak dél felől lepte meg az ellenséget. Megtehetette, mert a forradalmi stratégia bajnoka, Tuhacsevszkij nem gondoskodott hosszan elnyúló utánpótlási vonalai védelméről. Augusztus 15–16-án a lengyel marsall mindent elsöprő támadása öt szovjet hadsereget szórt szét. Közülük három megsemmisült, kettőnek sikerült Kelet-Poroszországba menekülnie. A háború végső – és egyben az európai történelem utolsó – nagy lovascsatájára augusztus 31-én Zamoscban került sor húsz–húszezer lovas részvételével, ahol a lengyel ulánusok adták meg a kegyelemdőfést a vörös vitézeknek. Lenin békét kért. Október 10-én megkötötték a tűzszünetet, amelyet 1921. március 18-án a Lengyelország keleti határait szavatoló rigai egyezmény követett. Hiába minősítette korábban Lenin holmi „imperialista békének” a versailles-i rendezést, Rigában, Lengyelország függetlenségével együtt azt is el kellett ismernie.

Nándi Mihály: Csányi kontra Csányi

Csányi Vilmos, neves humánetológus professzorunk a *Válság és apokalipszis* című kötetben megjelent interjújában a következő kijelentést tette:

„A társadalomtudománnyal az a baj, hogy egyelőre csak spekuláció. Nem tudja bizonyítani, hogy az elmélete működik. Ha leírja a napóleoni háborúk történetét, azzal nem képes olyan elméletet létrehozni, ami megmagyarázná a II. világháborút, és nem tud előre jelezni egy harmadikat. A természettudományok már azon a fejlettségi szinten vannak, hogy számtalan jelenséget oksági alapon tudnak magyarázni. Ezt a társadalomtudományok is meg fogják tudni tenni, idő kérdése. Minden tudománynak, amely magát tudománynak akarja nevezni, tudnia kell választ adni a jelenségekre.”

Vajon mi lehet a „társadalomtudomány elmélete”? Ezt talán maga Csányi Vilmos sem tudja. De azt bizonyosan, hogy Napóleon és Hitler alakját a szovjet propaganda mosta össze a II. világháború alatt, hogy a korábban legyőzött diktátor példájával lelkesítse a népet az új agresszor elleni harcra. A két személy közötti hatalmas minőségi eltérést, nem kevésbe a Nagy Francia Forradalom haladó mivolta és a náci ellenforradalom romboló jellege közötti különbségeket a társadalomtudományok (többes szám) bizony már igen alaposan feltárták. Ami a III. világháború elmaradását illeti, az nem csekély mértékben köszönhető annak, hogy az atomháború veszélyeit, oksági összefüggések alapján, igenis megértették a politikusok. De kár volna további cáfolatokba bonyolódni, elegendő áttekinteni, hogy ugyanebben az interjúban a jeles tudós hány, a fenti állításának ellentmondó kijelentést tett:

„Semmit sem lehet előre megjósolni. Határról csak akkor lehet beszélni, ha felismerjük, hogy ez határ. Amíg nem ismerjük fel, addig csak képzeljük. Lehet, hogy most határon vagyunk, lehet, hogy nem.”

„Volt egy biológiai evolúció, melynek megvolt a maga léptéke, és amelyet egy gyorsabb kulturális evolúció követett. A változás az, hogy mára a kulturális evolúció még jobban felgyorsult. Ennek az az oka, hogy a populáció növekedése exponenciális szakaszba ért. Ez különleges, szokatlan állapot az emberiség történetében. Soha ennyi ember nem volt, soha ennyi igény nem volt, soha ennyi találmány nem volt, és még sorolhatnám. Butaság lenne ennek akár a következményeit, akár a határait keresni, hiszen semmiféle tapasztalattal nem rendelkezünk. Nem tudjuk, mi történik akkor, ha azok az emlősök, amik kis csoportokban szétszóródva, remek tradicionális kultúrákban több ezer évig élnek, egyszer csak tízmilliárdos egységgé állnak össze. Megjósolhatatlan, mi lesz belőle. Persze nem elvileg megjósolhatatlan, hanem gyakorlatilag. Nincs arról fogalmunk, hogyan működik majd ez a globális »közösség«. Nem mondhatjuk azt, hogy rossz lesz, de azt sem, hogy jó lesz. Nem tudjuk, és értelmetlenség is lenne ítélkezni.

Gondoljon csak bele, hogyan közlekedünk ma az utcán! Mit szólt volna a húszezer évvel

ezelőtt élő ember, ha elmondták volna neki, hogy el fog jönni az az idő, amikor csak bizonyos sávban járhat az úton, és ha egy lámpa pirosra vált előtte, akkor meg kell állnia? Az állatot sem szabad megölnie, ha éhes, de a gyümölcsöt sem szakíthatja le akárhol. Úgy juthat élelemhez, hogy dolgozik, és akkor esetleg kap kis papírszeletkéket, amiket becserélhet enniivalóra. Lehet, hogy ez az ember azt mondta volna: nekem ilyen társadalom nem kell, inkább az oroszán torkába ugrom!”

„A biológiai ember és a társadalmi ember viszonylatában érdemes megfogalmazni azt a modern koncepciót, hogy az ember olyan lény, mely – eltérően az állatoktól – kevésbé jellemezhető önmagában. Természetesen roppant fontos az ember biológiai konstitúciója, genetikai viselkedése, szabályozó mechanizmusai, de önmagukban ezekkel nem fogalmazható meg az ember. Ezek mindig egy adott környezetben megjelenő válaszként fogalmazhatók meg, vagyis nem tekinthetünk el az ember körülményeitől, kultúrájától. (A kultúrát antropológiai értelemben vegyük, amit a gondolatok, tárgyak és viselkedés összességével jellemezünk.) Csak a kultúrájában megnyilvánuló emberről tudunk beszélni. Ennek lényeges része, hogy biológiai adottságai alapján mit fogad el a környezettől, illetőleg milyen válaszokat ad rá adott körülmények között.

A korai társadalomtudományok nem érdeklődtek az ember biológiai meghatározottsága iránt, azt gondolták, hogy a kultúra határozza meg az embert. Ez komoly probléma volt. Később egy rövid periódus következett, melyben a pszichológusok úgy gondolták, hogy az embert kizárólag biológiai tulajdonságaival lehet jellemezni. Most pedig ott tartunk – szerintem helyesen –, hogy az embert olyan biológiai konstrukciónak tekintjük, amelyet kulturális viszonylataiban lehet jellemezni. Sem a biológiai, sem a kulturális leírás nem ad önmagában teljes képet az emberről. A kettő együtt ad folyamatosan változó jellemzést, melynek alapja mindenképpen a biológia.”

„Az elméleti jogászok hosszan tudnának beszélni arról, hogyan kell olyan szabályrendszert kialakítani, amely egy társadalom stabilitását megteremteni.”

Nagyra becsülöm Csányi Vilmost, akinek a műveiből, különösen *Az emberi természetből* sokat tanultam. Mindenek előtt azt, hogy nem szabad előítéletesen gondolkodni. Kiváló szociálpszichológusok oksági alapon és megfelelő kísérleti bázisra támaszkodva fél évszázada bebizonyították, hogy az olyan kijelentés, mint „a társadalomtudománnyal (vagy pl. a zsidókkal, cigányokkal, migránsokkal) az a baj” dogmatikus, sztereotip kijelentés. És akármilyen fejlettségi szintre jutottak is a természettudományok, oktatóiknak nem csak a diákok dolgozatait, hanem a saját maguk munkáit és nyilatkozatait is el kell olvasniuk, még hozzá a legnagyobb kritikai figyelemmel!

Politikai integráció az ókorban

Az ókorban is léteztek olyan kicsi és gyenge államok, mint a mai Magyarország, amelyek saját fennmaradásuk érdekében kénytelenek voltak, nemzeti szuverenitásuk egy részének feladásával, más államokkal integrációba tömörülni. Az ókori Hellász története, ahol megszületett a politika – azaz a köz ügyeinek felelősségteljes szolgálata –, egyszersmind a poliszszövetségek históriája is.

Az archaikus görög városállamok olyan egyenrangú polgárok társulásaként jöttek létre, akik a politikai hatalom megragadása révén kívánták biztosítani a fejlődéshez szükséges kedvező termelési és piaci feltételeket. Csakhogy állandóan szomszédjaikba ütköztek, akikkel adáz testvérháborúkat vívtak. Mivel minden polisz csak korlátozott számú hoplitést (nehéz fegyverzetű gyalogost), tudott kiállítani, hamar kialakultak a katonai szövetségek, amelyek Spárta és Athén köré szerveződtek. Közöttük lavíroztak a szövetségi rendszerekbe be nem kapcsolódott poliszok. Ám ez az erőegyensúly a peloponnészoszi háborút követően végzetesen felborult, amely Makedónia és a territoriális monarchiák dominanciájához vezetett az i.e. IV. században.

A területi monarchiákba be nem tagolódott városállamok mindenképp saját biztonságuk megőrzésére törekedtek. Ezért különös gonddal ügyeltek arra, hogy egymás közötti nézeteltéréseiket békés úton oldják meg. Vitás ügyekben gyakran fordultak valamelyik királyhoz mint döntőbíróhoz, vagy pedig egy harmadik városhoz. I. e. 240 körül az akháj szövetség két városa, Korinthosz és Epidaurosz a Szaróni-öböl mentén közöttük húzódó egyik hegyért vetélkedett, és közös megegyezéssel koalíciós társukat, Megarát kérték fel döntésre. Az epidauroszi aszklépieioni felirat bizonyossága szerint a megariaiak először egy 151 tagú bíróságot küldtek ki a vitatott területre, amely Epidaurosz javára ítélt. Miután a korinthosziak fellebbeztek, Megara a fenti bírói karból kiválasztott 31 tekintélyes férfiút ismételt döntésre szólította föl, aki újfent Epidaurosz mellett tette le a voksát, így az ítélet véglegessé vált. Egy másik esetben i. e. 140 körül Spárta és Messzéné vitájában Milétosz játszotta a döntőbíró szerepét. Ekkor a milétoszi polgárok közül 600 főt választottak az alkalmi bírói testületbe.

Tekintve, hogy a görög poliszok jogrendje igen közel állt egymáséhoz, a városi közösségekben olykor kialakult szociális feszültségek, vagy hatalmi vetélkedések teremtette anarchikus helyzetben a polgárháború elkerülése érdekében a polisz felkérhetett egy másik várost, vagy a szomszédos királyt arra, hogy küldjön megbízottakat, akik semlegességük és szakértelmük folytán minden társadalmi erő számára elfogadható döntéseket képesek hozni. I. Ptolemaiosz, mint a körzet felett domináns hatalom megszemélyesítője, engedélyezte például azt, hogy Kósz bírakat küldjön a megosztott Naxoszra, az ottani belső béke helyreállítása érdekében.

A poliszokat gyakran fenyegette az a veszély, hogy abban az esetben, ha egy polgáruk kárt okozott más város polgárainak, a sértett városállam retorziókat foganatosít velük szemben. Az ilyesmi, mint például a kalózkodás, ugyan még nem jelentett háborút, ám sújtotta az egész közösséget. A legjobb megoldást a város aszülösszá, vagyis olyan területté nyilvánítása jelentette, amellyel szemben nem gyakorolható megtorlás. A poliszok törekedtek arra, hogy a korábban csak szent helyeket, Olümpiát, Delphoit, illetve templomokat megillető védettség rájuk is kiterjedjen. Rendszerint valamely orákulum igéjére avagy egy istenség helyi megjelenésére hivatkozva kérték a nemzetközi közösséget (a közeli domináns monarchiát és a szomszédos városállamokat) aszülösszá nyilvánításukra.

A proxenia az ősi vendégbarátság szokásához kötődött. A proxenosz megbízást kapott egy másik várostól, hogy amennyiben annak polgárai az ő poliszába érkeznek, védje érdekeiket. Az i.e. IV. századtól a proxenosz tisztség kitüntetett címmé vált, amelyet a poliszok egymás

polgárainak adományoztak az értük tett szolgálatok elismeréséért. A proxenoszoktól természetesen elvárták, hogy szükség esetén jószolgálati feladatokat vállaljanak saját és az őket kitüntető poliszok vitás ügyeinek intézésében.

Valamely település polgárjogát egyes személyeknek, olykor nagyobb csoportoknak, de akár egy egész város polgárságának is odaítélhették. Az iszopoliteia nem csupán arra ösztönözhetett, hogy az újonnan elnyert polgárjog birtokában valaki a polgárjogot adományozó városban letelepedjék, hanem arra is, hogy különlegesen szoros és baráti kapcsolat jöjjön létre a megajándékozott és az adományozó közösség között. I. e. 200-ban, a második makedón háború kitörése után az athéniak Rodosz minden polgára számára megszavazták az athéni polgárjogot, így viszonzva a rodoszi flotta segítségét, és egyben ily módon biztosítva annak jövőbeni együttműködését is.

Egymáshoz közel fekvő városok olykor az iszopoliteia határait is átlépték, hogy egyetlen polisz keretei között éljenek. Ez volt a szümpoliteia, amely több polisz önkéntes döntésére is végbemehetett, mint az a phókiszi Medeón és Sztiris esetében történt az i. e. II. században, de végbemehetett úgy is, hogy egy domináns hatalom ezt kikényszerítette.

A szümpoliteia továbbfejlődése során városok nagyobb csoportja ruházta át állami szuverenitásának egyes elemeit közösen választott föderatív szervekre. Az aitol szövetséget egy i. e. 367-ből származó athéni felirat említette első ízben. A föderáció hatáskörébe kezdetben olyan területek tartoztak, amelyeken az aitol törzsszövetség tagjai falusi jellegű településekben éltek. A szövetség politikai és egyben vallási központja az aszülummal rendelkező Thermon volt. A szövetség politikai tekintélyét nagymértékben növelte az a katonai siker, amelyet i. e. 279-ben a Delphoit fenyegető kelták ellen ért el. E győzelem emlékére rendezték meg ezután évenként Delphoiban a Szótéria (megmenekülés) ünnepét. Az i. e. III. század folyamán az aitol szövetség – nem csekély mértékben a Delphoi felett játszott védnöki szerepének köszönhetően – Közép-Görögország jelentős területeit vonta fennhatósága alá. I. e. 278/277-ben – kihasználva a Pürrhosz épeiroszi despota és II. Antigonosz makedón uralkodó közötti fegyveres viszályt – annektálta az Épeirosz és Thesszália között fekvő Dolopisz tartományt. I.e. 273/272-ben elfoglalta Ainiszt, és 270 körül Dóriszt. A makedón terjeszkedés megakadályozására i.e. 263 körül iszopoliteia-szerződést kötött Akarna tartománnyal, és megszerezte a fennhatóságot az epiknémiszi Lokrisz fölött. Több sziget (Tenosz, Délosz, Khiosz) és kis-ázsiai görög város (Milétos, Szmírna) számára garantálta az aszuliát. I.e. 258 körül bekebelezte Phókisz nagyobb részét és Akhaia Phtiótisz nyugati felét, később pedig megszerezte Akarnania déli területeit is. Az i. e. III. század második felében fellángolt makedónok elleni harcok során az aitoloknak alávetett terület nagysága gyakran változott. A fenyegetettség arra készítette az aitol szövetséget, hogy fokozatosan közeledjen a makedónellenes hellenisztikus politikai erőkhöz – így Pergamonhoz, Illíriához és Spártához –, valamint Rómához, amelynek oldalán részt vett az első és a második makedón háborúban. Az i. e. 190-es években azonban Róma már gátolni igyekezett Aitolia túlságos megerősödését, amely ezért III. Antiokoszhoz csatlakozott. Ám a Szeleukida király vereségét követően immár teljes körűen Róma alárendeltségébe került, majd fokozatosan szétesett.

Az aitol szövetség legfőbb döntéshozó szerve a fegyverfogásra alkalmas polgárokból álló népgyűlés volt, amely évente két alkalommal, tavasszal és ősszel tanácskozott. A fővezért, a sztratégoszt évente választották. Két népgyűlés összehívása között az állandó tanács vitte az

ügyeket, amelyben a liga városait az azok lélekszámával arányos mennyiségű küldött képviselte, ám ők csak olyan kérdésekben döntöttek, amelyek a liga egészét érintették. A szövetség mindennapi ügyeit egy harminc fős bizottság intézte. A szövetségbe tömörült – többségükben demokratikus berendezkedésű – városok autonómiát élveztek.

Az akháj szövetség, amely az aitóllal ellentétben több, komoly történeti hagyománnyal és fejlett gazdasággal rendelkező nagyvárost foglalt magában a Peloponnészosz északi részén, sok tekintetben különbözött is említett vetélytársától. Az akháj szövetség gyökerei az aitólnál messzebbre, az i. e. IV. századra nyúltak vissza, amikor 12 város lakóiból álló törzsszövetség jött létre. Ez i. e. 450 körül városszövetséggé alakult át, amely a peloponnészoszi háborúban csatlakozott a Spárta vezette koalícióhoz. Az akhájok 339/338 során az makedónellenes erővel együtt léptek fel, de a khairóneiai ütközetet követően beléptek a korinthoszi szövetségbe. Mivel 331/330-ban részt vettek a Spárta vezette makedónellenes lázadásban, 324-ben Nagy Sándor feloszlatta szövetségüket. A király egy évvel ezután bekövetkezett halála haladékat adott a ligának. 302-ben, amikor Démétrios Poliorkétész újjáélesztette a pánhellén szövetséget mint a korinthoszi szövetség utódát, az achájok ennek tagjaivá váltak. Kasszandrosz, majd II. Antigonosz, akik egyaránt a makedón hatalmi politika akadályozóját látták a ligát alkotó akháj városokban, az i. e. IV-III. század fordulóján szétzúzták a szövetséget, és a területén helyőrségeket helyeztek el.

Az akháj szövetség újjászerveződése i. e. 281/280-ra tehető. Ekkor Nyugat-Akhaia négy poliszja: Patrai, Dümé, Pharai és Tritaia – kihasználva a Makedóniát sújtó átmeneti politikai anarchiát – szövetségre lépett egymással, és az általuk újjáalakított föderáció csakhamar újabb területekkel bővült, így csatlakozott Bura, Kerüncia, Aigion, Aigeira, Pelléné és Leontion is. A khremónidési háborúban Makedónia ellenfelei oldalán vettek részt. I. e. 251 és 218 között a több ízben sztratégosszá választott Aratosz gyakorolt döntő befolyást a szövetség politikájára. Szülővárosa, Sziküón az ő politikája eredményeképp szüntette meg a türannisz intézményét, és csatlakozott a ligához, majd Sziküón példáját nemsokára követte Korinthosz és Megara, majd Argosz, Megalopolisz és Phleiusz is. Ebben az időszakban szoros együttműködés alakult ki az akhájok és a ptolemaioszi Egyiptom között, amely Makedónia ellensúlyát képezte. Ez a jó viszony a görög anyaország egyik legtekintélyesebb államegyesülése és a Nílus-völgyi birodalom között akkor szakadt meg, amikor a peloponnészoszi terjeszkedésbe kezdő spártai reformer király, III. Kleomenész az akháj érdekeket kezdte fenyegetni. I. e. 224-ben a liga rovására területi annexiókat végrehajtó Spárta ellenében az akhájok ősi ellenfelükkel, a makedónokkal léptek koalícióra.

Aratosz kezdeményezésére katonai szövetség jött létre az akhájok és III. Antigonosz makedón király között. Ezzel tovább éleződtek a politikai ellentétek a görög anyaországban, mivel az aitólok inkább Spártával szimpatizáltak. 222-ben Szellasziánál Spárta vereséget szenvedett, aminek következtében az akhájok visszaszerezték peloponnészoszi birtokaik nagy részét. Hegemóniájuk tovább erősítése érdekében kísérletet tettek arra, hogy Makedónia segítségével szétzúzzák az aitólok egyesülést. Az ennek érdekében 220 és 217 között dúló, ún. szövetséges háború azonban nem hozta meg a remélt sikert. Az első makedón háború során az akhájok hűségesek maradtak Makedóniához, ám a rómaiak győzelme Hannibál felett elgondolkodtatta őket. Félő volt, hogy a Róma-barát aitólok elszigetelik az ő befolyási övezetüket. Ezért kiváló hadvezérük, Philopoimén irányítása alatt átszervezték és hatékonyabbá tették seregüket, és a második makedón háborúban csatlakoztak Rómához. Annak dacára, hogy az akhájok fegyveresen támogatták Rómát az V. Philipposz makedón, a Nabisz spártai és a III. Antiochosz Szeleukida uralkodó elleni harcokban, a rómaiak nem engedték, hogy a Peloponnészosz tartósan a

befolyásuk alá kerüljön. A harmadik makedón háborút követően ezer akháj politikust deportáltak. I. e. 147/146-ban Róma ultimátumban követelte Spárta, Korinthosz, Argosz, Hérakleia Trakhisz és Orkhomenosz függetlenségének elismerését. Az ennek nyomán kirobbant akháj-római fegyveres konfliktus következtében az akháj szövetség egy kicsire zsugorodott, politikai befolyás nélküli területté vált, amelyet más anyaországi görög vidékekkel összeolvastva a rómaiak i. e. 27-ben alakítottak provinciájukká.

Az akháj szövetség sok olyan poliszt foglalt magába, amelyek gazdasági és katonai erejüknél fogva igényt tarthattak saját érdekeik gyakori érvényesítésére, így önállóságuk jelentős mértékben megmaradt. I. e. 190-ig minden város maga vert pénzt, és csak azután jelentek meg az első szövetségi pénzérmék. A föderáció legfőbb tisztségviselőjét, a sztratégoszt egy évre választották. Ugyanazt a személyt csak egy év megszakítással jelölhették újra. Jelentőségben a hipparkhosz (a lovasság parancsnoka), a nauarkhosz (flottaparancsnok) és a titkár követte. A föderáció napi ügyeit egy tíztagú testület intézte. A népgyűlés évente négy alkalommal ülésezett Aigionban. A népgyűlés mellett létezett egy tanács is, amelynek a polgárok 30. életévük betöltése után lehettek a tagjai. Háború vagy béke kérdésében a döntés és a római szenátus delegációinak meghallgatása a külön e célból összehívott népgyűlések feladata volt. Szavazáskor minden polisz szavazata egyet ért.

Sok történész abban látja az aitol és az akháj szövetség történelmi szerepét a „hanyagoló polisz korszakában”, hogy segítségükkel viszonylag hosszú ideig tartott a hellenisztikus monarchiák területi egyensúlya, valamint hogy a kereteikben működő városok megőrizhették alkotmányos rendjüket. Holott magának a polisz államformájának és a görögség közös értékeinek fennmaradását érték el, továbbá annak a hellén ethosznak a megszilárdulását – és a rómaiak tudatába való beágyazódását –, amiért ma is tiszteljük, mi több, az európaiság megalapozójának (sőt, annak bizonyos vonásait tekintve utolérhetetlen képviselőinek) tartjuk nagy ókori elődeinket. Az alkotmányosság a polgárok személyes szabadságának, tulajdonának és gazdálkodásának garantálásán túl kiterjedt a politikához, a kultúrához és a szólásszabadsághoz való jogra. Mindez az egymást is feltételező művészeti kifinomultságban és a versenyszellemben érte el a csúcspontját. A görögök nem félték a megmérettetéstől, sőt egyenesen az olimpiákban és a drámaversenyekben találták meg az önigazolásukat.

Olajos István: Adjakok hálát az Istennek!

105. zsoltárunk kezdő sorát választottam ez évi karácsonyi írásom címéül, de ugyanígy állhatna itt egy idézet a 95. (Menjünk elébe hálaadással) és a 100. hálaadó zsoltárból vagy a 167. (Jöjj, mondjunk hálaszót!), illetve a 225. (Nagy hálát adjunk az Atya Istennek!) dicséretből, valamint a Biblia számtalan helyéről, példaképpen „Mindenben hálákat adjatok” (1Thessz 5,18), „Hálaadással tárjátok fel kívánságaitokat az Isten előtt” (Fil 4,6) vagy „Az Istennek pedig legyen hála az ő

kimondhatatlan ajándékáért” (2Kor 9,15).

A Bírák könyvében olvashatjuk, hogy a filiszteusok a számukra hatalmas veszteségeket okozó Sámson elfogását követően nagy hálaünnepet rendeztek Dágón tiszteletére. A Biblia egyéb részeiből tudjuk, hogy ez a pogány nép Kaftórból érkezett (ezt Kappadókiával vagy Kréta szigetével szokták azonosítani), tehát mindenképpen mediterrán gyökerűnek számítanak. Ugyanakkor meglepő módon bálványaik mind szemita eredetűek voltak, ez alól nem képez kivételt ez a halfarkú asszír termékenységesten sem. Sikerükért mégis ennek az idegen, kitalált lénynek adnak hálát, holott mindannyian jól tudták, hogy a történetekhez valójában semmi köze sem volt.

Az Ige ezzel szemben világossá teszi számunkra, hogy a mi Istenünk földig hajolt értünk és önmagát áldozta fel, hogy a bűn mocskából kihozhasson minket, átvitt a halálból az életbe, bennünk mégis sajnálatosan kevés igény van a hálaadásra. Az adventi időszakot többnyire az üzletekben, haszontalan ajándékok felkutatásával töltjük, innen zuhanunk be a feldíszített, csomagalmazokkal körberakott fenyőfa alá, jobb esetben egy szentesti vagy karácsonyi istentiszteletre, ott is azt tervezgetvén azonban, hogy az ünnepek alatt mikor és hol ehetjük degeszre magunkat. És még ha éreztünk is magunkban egy szemernyi Krisztus-várást, az is elillan, mert újabb „fontos” dolgok következnek: a Szilveszter este és az új esztendő megszervezése. Mindenkire és mindenre van időnk, csak arra nem, akiről pedig a Heidelbergi Káté második kérdésére adott válasz egyértelműen kijelenti: tudnom kell, hogy milyen hálával tartozom Istennek e megszabadításért. Állandóan félünk, hogy lemaradunk valamiről, csak attól nem, hogy az Isten országán kívül rekedünk. Pedig Ő, aki ezen a napon elvezérel bennünket a gyermek Jézus jászolbölcsőjéhez, azt szeretné, ha alvó lelkeink felébrednének a karácsonyi evangélium szavára, azt, hogy a bűn szennyében vergődő emberiség elfogadja Szabadítóját, hogy hazavezethessen minket, miután szent akaratának megfelelően saját Fiát küldötte el megmentésünkre. Nem elmúló alkalmat kínál, hanem egy Vele való állandó közösséget és együttlétet, és ezért nekünk mindössze annyit kellene megtennünk, hogy vétkeinket megbánva leborulunk az élet Királya előtt és magunkat Neki átadva követjük Őt.

A Biblia közismert része a tíz leprás története. Mindannyian meggyógyultak, ám csak egy samariai tért vissza, hogy az Úrnak hálát adjon. Ezzel kapcsolatban létezik egy tanulságos feltételezés-gyűjtemény azokról a kifogásokról, melyek a többi kilencet ettől visszatartották, közülük sajnos jó néhány esetben saját magunkra is ráismerhetünk. Eszerint az első először a családját akarta értesíteni a jó hírről, ez fontosabb volt, mint Isten. A második nem akart egyszerre menni a samaritanussal, a harmadik ajándékot akart vinni Jézusnak (mintha Ő a mi részünkről bármire is rá lenne szorulva), erre azonban nem volt lehetősége. A negyedik így védekezett: nem tudtam, hogy tartós lesz-e a gyógyulás. Az ötödik szégyenkezett, hogy korábbi betegsége mások előtt is kitudódik, a hatodik azt gondolta, hogy Jézus ezért úgysem vár hálálkodást. A hetedik egyszerűen megfélekezett róla, bár ez sem elfogadható mentség, de legalább őszinte. A nyolcadik azt feltételezte, hogy a sok leprás közül ő volt az, aki ezt példás életével kiérdemelte. A kilencedik pedig azért nem ment vissza, mert a többség sem tette azt meg. A hálaadás tehát végül mindegyikük esetében elmaradt. A samaritanus azonban fennhangon mondott köszönetet, dicsőítve Istent és ezáltal földi bajából megszabadulván egyben az örök életre is belépőjegyet váltott. Mert aki megingathatatlanul hisz abban, hogy a Megváltó nemcsak betegségétől, hanem bűneitől is megtisztíthatja, az nem is képes másképpen cselekedni. Az Úr ugyan valóban nem szorul rá erre, ám mi képtelenek vagyunk végtelen szeretetét másképpen

viszonozni, ahogy azt a zsoltáríró is kijelenti: „A ki hálával áldozik, az dicsőít engem” (Zsolt 50,23).

Jézus ezt mondta Mártának Betániában: „sok mindenre gondod van, és sok minden nyugtalanít, pedig csak egy a szükséges” (Lk 10, 41-42). Karácsony ünnepén valóban nekünk is csak egyetlen feladatunk lenne, az egymásnak osztogatott hiábavalóságok helyett dicsőíteni Istent és hálát adni azért a hatalmas és ráadásul érdemtelenül kapott ajándékért, melyben Ő bennünket Szent Fia elküldése által részesített. „Mert minden ti érettetek van, hogy a kegyelem sokasodva sokak által a hálaadást bőséggé tegye az Isten dicsőségére” (2Kor 4,15).

Nándi Mihály: Egy mondat a Sargentini jelentéshez

És ez az egy mondat nem a Sargentini jelentés tartalmához – a magyar demokrácia ellen elkövetett, így a szabad választás intézményét, a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, az alkotmánybíróság jogkörét, a sajtószabadságot, a gazdasági versenyegyenlőséget és a szociális jogokat súlyosan csorbító, valamint a nemzeti vagyon jelentős részét magánkézbe fordító, összegezve: pártállami diktatúrát kialakító, megbocsáthatatlan kormányzati bűnökhöz – kapcsolódik, nem is a jelentésre adott posztkommunista, gyűlöletkeltő propagandaválaszhoz – amely Magyarország elvtelen támadásává silányítja, egyszersmind migránsellenes fegyverévé köszörüli a jogos kritikát –, még csak ahhoz sem, hogy ennek az újabb súlyos, minden igaz magyar arcát szégyenpírba borító esetnek a kapcsán a kabinet ismét azonosítani meri magát Magyarországgal, hanem az etikai magatartásnak, sőt, magának az ethosznak a hiányához, amely a keresztény kurzust szükségszerűen meg kellene határozza, hogy tudniillik a krisztusi eszmétől átszellemülve semmi joga nincs a saját tevékenységét dicsérni akár csak egyetlen egyszer is – még akkor sem lenne, ha működésére vonatkozóan a Sargentini jelentés csupa elismerést és biztatást tartalmazna –, nemhogy folyamatosan, programszerűen a közszolgálati médiumokban és minden rendelkezésére álló propaganda felületen (sőt még a rezsizámlákon is!), mert ahogy az Evangéliumban áll: „ne kürtöltess magad előtt, ahogy a képmutatók tesznek a zsinagógákban és az utcákon, hogy az emberektől dicséretet nyerjenek”.

70 éve írták

– *Figyelem! Az alábbi idézetek Rákosi Máttyás A fordulat éve c. könyvéből valók, alkalmasak a nyugalom megzavarására, ezért értékelésük szigorúan kutatói megközelítés tárgya –*

„A kádernyű kezd a Magyar Kommunista Párt egyik központi feladatává válni. Ezért helyesem, amikor az elvtársak felvetették e rövid tanfolyam kérdését és magam vállaltam az első előadást.

Elsősorban állapítsuk meg azt, mi a káder? A kommunista pártokban a káder a párt vezető, aktív rétege. Sztálin elvtárs, mint a Bolsevik Párt nagy nevelője, igen sokat foglalkozott káderkérdésekkel, a párt kádereinek szerepét a következőképpen határozta meg:

»A párt káderei: a párt parancsnoki kara... Miután kidolgoztuk a helyes politikai irányvonalat, amely kiállta a gyakorlat próbáját, a párt káderei a párt és az államvezetés döntő tényezőjévé válnak. Hogy helyes politikai vonalunk legyen, – ez természetesen az első és legfontosabb kellék. Ez azonban még nem elegendő. A helyes politikai vonal nem azért kell, hogy kinyilatkoztassuk, hanem azért, hogy az életben megvalósítsuk. Hogy azonban a helyes politikai vonal az életben megvalósítható, ahhoz káderek kelljenek, emberek kelljenek, akik megértik a párt politikai vonalát és magukévá teszik, mint saját vonalukat, akik át tudják vinni az életbe, akik meg tudják, valósítani a gyakorlatban és felelősséget tudnak vállalni érte, védelmezni tudják, küzdeni tudnak érte. E nélkül azt kockáztatjuk meg, hogy a helyes politikai vonal papíron marad.«

„Nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy az oktatás terén a mi pártunk egyedül többet tesz, mint a magyar demokrácia összes pártjai együttvéve. Mi felismertük ennek a jelentőségét, tudjuk, hogy milyen hiányokat kell pótolnunk és ezért a jövőben is a párt energiájának és anyagi eszközeinek jelentékeny részét fogjuk az oktatásra fordítani.

Amikor ezt tesszük, akkor újra a Bolsevik Pártnak a tapasztalataira hivatkozunk. A Bolsevik Pártban ez mindig központi kérdés volt. Sztálin elvtárs azt mondta:

»Akármilyen jók a káderek, ha az elmélettel baj van, akkor a jó káderek sem segítenek. Ha valami okból elkezd sántítani a pártpropaganda, ha sínylődni kezd kádereink marxista-leninista nevelése, ha legyengül munkánk e káderek politikai és elméleti színvonalának emelése terén, maguk a káderek pedig ezzel kapcsolatban megszűnnek érdeklődni további haladásunk perspektívái iránt, nem értik meg többé ügyünk igazát és perspektíva nélküli korlátolt, gyakorlati emberekké válnak, akik vakon és gépiesen hajtják végre a felülről jövő utasításokat, – akkor ezt egész állami és pártmunkánkunknak feltétlenül meg kell sínylenie. Mint alapigazságot kell elismernünk, hogy mennél magasabb a párt és állami munka bármely területén működő funkcionáriusok politikai színvonala és marxista-leninista öntudata, annál magasabb és termékenyebb maga ez a munka, annál hatékonyabbak a munka eredményei, és – megfordítva, – mennél alacsonyabb a funkcionáriusok politikai színvonala és marxista-leninista öntudata, annál valószínűbbek a bajok és kudarcok a munkában, annál valószínűbb maguknak e funkcionáriusoknak az elsekélyesedése és kicsinyes, korlátolt emberekké való átvedlése, annál

valószínűbb elfajulásuk. Bátran kimondhatjuk: ha képes volnánk kádereinket a munka minden területén ideológiailag kiképezni és politikailag annyira megedzeni, hogy szabadon tájékozódni tudnának a belső és nemzetközi helyzetben, ha képesek volnánk arra, hogy teljesen érett marxista-leninistákká tegyük őket, akik komoly hiba nélkül meg tudják oldani az ország vezetésének kérdéseit, – akkor minden alapunk megvolna arra, hogy kérdéseink kilenczted részét már megoldottnak tekintsük.«”

„Olyan tömegembereket kell nevelni, akiken keresztül a párt mélyen, kiszakíthatatlanul beleyökerezik a népbe, a tömegekbe. Ezt a típust kell nekünk kimunkálnunk elvtársaim, ez a mi kádervezetőinknek legdöntőbb feladata. Itt vagyunk a legjobban elmaradva és ezen gyorsan kell változtatni, mert az idő nem vár és ha nem verünk elég gyorsan mély gyökeret a tömegekben, ennek feltétlenül a kommunista ügy látja kárát. Hogy ez milyen fontos kérdés, hogy a Bolsevik Párt milyen óriási jelentőséget tulajdonított ennek, erre vonatkozólag engedjék meg, hogy felolvassam azt az idézetet, amellyel a Szovjetunió Kommunista Pártjának történetét befejezték annak írói, elsősorban Sztálin elvtárs. A befejezés így szól:

»A Párt legyőzhetetlen, ha – mint Lenin mondja – ért ahhoz, hogyan kell a dolgozók legszélesebb tömegeivel, elsősorban a proletártömegekkel, de a nem-proletártömegekkel is összekapcsolódni, hozzájuk közel kerülni, velük bizonyos mértékig, ha úgy tetszik, összeolvadni.

A Párt elpusztul, ha elzárkózik a maga szűk csigahéjába, ha elszakad a tömegektől, ha bürokratikus réteg rakódik rá.

Szabály gyanánt ismerhetjük el – mondja Sztálin elvtárs –, hogy a bolsevikok legyőzhetetlenek lesznek mindaddig, amíg megőrzik kapcsolatukat a nép széles tömegeivel. És viszont: csak az kell, hogy a bolsevikok elszakadjanak a tömegektől s elveszítsék velük való kapcsolatukat, csak az kell, hogy a bürokratizmus rozsdája lepje be őket – s egyszerűen elvesztik minden erejüket és semmivé válnak.

A régi görög mitológiában volt egy hős, Antaiosz aki, a mitológia szerint, Poszeidónnak, a tengerek istenének és Geának, a föld istennőjének, volt a fia. Ez az Antaiosz különösen ragaszkodott az édesanyjához, aki szülte, táplálta és felnevelte. Nem volt olyan hős, akit ez az Antaiosz le ne győzött volna. Őt magát mindenki legyőzhetetlennek tartotta. S miben állt az ereje? Abban, hogy valahányszor az ellenfelével való küzdelem során helyzete rosszra fordult, megérintette a földet, szülő és tápláló édesanyját, s mindig új erőt kapott tőle. De neki is meg volt a maga gyöngéje: az a veszedelem, hogy valamiképpen elszakítják a földtől. Ellenségei számon tartották ezt a gyöngéjét és leselkedtek rá. És akadt egy ellensége, aki kihasználta ezt a gyöngéjét és legyőzte Antaioszt. Ez Héraklész volt. De hogyan győzte le? Úgy, hogy elszakította a földtől, fölkapta a levegőbe, elvette tőle annak lehetőségét, hogy megérintse a földet és így, fönt a levegőben, megfojtotta.

Úgy gondolom, hogy a bolsevikok a görög mitológiának erre a hőisére, Antaioszra, emlékeztetnek. Nekik is, mint Antaiosznak, abban van az erejük, hogy tartják a kapcsolatot anyjukkal, a tömegekkel, akik szülték, táplálták és nevelték őket. És amíg tartják ezt a kapcsolatot az anyjukkal, a néppel, addig minden kilátásuk megvan arra, hogy győzhetetlenek maradjanak.

Ebben van a bolsevik vezetés győzhetetlenségének kulcsa.«”

„A választások a magyar demokrácia jelentős győzelmével végződtek. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front választási szövetségében egyesült régi koalíciós pártok a szavazatoknak több mint hatvan százalékát kapták. Ez a hatvan százalék magában véve teljesen elegendő a következetes demokratikus kormányzás vitelére. És mert a választási szövetségre szavazók egyben a demokráciára is szavaztak, az új kormány programja nem lehet más, mint a szavazók eme akaratának végrehajtása és az eddiginél sokkal következetesebb ingadozás nélküli, egyedül a dolgozó nép érdekeit szem előtt tartó politika.

Számokban ez úgy fejeződik ki, hogy az ötmillió érvényes szavazatból több mint három millió a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjaira esett. A koalíción belül a demokratikus baloldal, azaz a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és Nemzeti Parasztpárt országgyűlési képviselőinek száma egyedül adja az összes képviselők abszolút többségét. Azt hiszem, ez a tény magában véve még külön mutatja az erőviszonyok eltolódását a demokrácia javára.

Ezen belül a választás legdöntőbb ténye, Pártunknak, a Magyar Kommunista Pártnak hatalmas előretörése. Több mint egymillió-százezer szavazatot kaptunk és ezzel messze megelőztünk minden más pártot. Első párt vagyunk, nemcsak Nagy-Budapesten, hanem az ország legtöbb választókerületében. Mi lettünk az ország legnagyobb ipari munkáspártja és több mint félmillió parasztszavazatunkkal az ország legnagyobb parasztpártja is. A haladó értelmiség, a kisiparosok és kiskereskedők legöntudatosabb része ránk szavazott és az eredmény a magyar dolgozók pártjának, a Kommunista Pártnak hatalmas választási győzelme lett.

Ezt a győzelmet nem adták ingyen. Nehéz, fáradságos munkával érdemeltük ki. Ez a győzelem annak az eredménye, hogy Pártunk politikáját és munkáját a nagy országos kérdésekben csak úgy, mint a legkisebb falu bajainak megoldásában egyetlen cél vezette, a magyar dolgozó nép megsegítése. Ezt tettük olyan korszakalkotó kérdéseknél, mint a földreform és az újjáépítés, a jó pénz megteremtése, a hároméves terv és ezt tették a falujárók, a gyermekjátsszóterek, iskolák, kórházak, templomok újjáépítésében résztvevő rohammunkások, a gyárak, a bányák, a falvak öntudatos, áldozatkész, hazájukat szerető kommunistái. Innen küldöm nekik pártunk forró köszönetét a jól végzett munkáért. Külön meg akarom köszönni Nagy-Budapest itt megjelent dolgozóinak azt, hogy a választásokon győzelemre vitték Pártunk és a magyar demokrácia lobogóját és ezzel hatalmas lépést tettek előre a szabad, virágzó haza megerősítésének útján.”

„Nekünk csak olyan párthívekre van szükségünk, akiket saját meggyőződésük és a Pártunkba vetett hit nyert meg számunkra. Aki ezt nem érti meg, aki ígéretessel vagy más eszközzel szerez Pártunknak tagot, csak kárt okoz nekünk, megnehezíti a szociáldemokrata testvérpárttal és a többi demokratikus párttal való együttműködésünket és ezért innen – itt a nagy-budapesti dolgozók előtt – hangsúlyozom, hogy az ilyen módon toborzó elvtárssal szemben a legerélyesebben fogunk eljárni.

Nekünk, ismétlem, csak olyan tagok kellene, akiket a meggyőződés, a demokrácia és Pártunk szeretete nyert meg számunkra. Olyanok, akik egységesen, fegyelmezetten és meggyőződésből követik Pártunk irányvonalát és célkitűzéseit. Olyanok, mint e nagygyűlésen jelenlevők százezrei, akik egységesen és lelkesedve követelik a választások tanulságának megfelelően, hogy az új kormány politikája az eddiginél demokratikusabb legyen. De ezen túlmenően azt is követelik,

„hogy Pártunk, mely számban és súlyban ennyire megerősödve került ki a választásokból, a választási eredményeknek megfelelően az eddiginél fokozottabb mértékben, nagyobb súllyal és nagyobb felelőséggel vegyen részt a kormányzásban és a vezetés minden részében. A választások egyik eredménye az lesz, hogy ezt a követelést, Pártunk kormányzati súlyának megnövelését minden téren keresztül is visszük.”

„Szerencsére elmúltak azok az idők, amikor trombita-harsogástól várfalak dőltek össze. A magyar kommunisták jól tudják, hogy a suttogó propaganda, az álhírterjesztés minden módja olyan megvert ellenségnek a fegyvere, amely nyílt csatában már vereséget szenvedett. Mi nem vagyunk szívbajosak és nem ijedünk meg a háborús propagandától! Éppen ezért minden kommunistának kíméletlenül fel kell lépnie ellene. Fel kell lépni minden rendelkezésére álló eszközzel. A rémhírterjesztést a törvény szigorúan bünteti. A rémhírterjesztőket, akiknek olyan pontos értesülésük van Pápa vagy Budapest bombázásáról, kíméletlenül át kell adni az államvédelmi rendőrségnek, amely gondoskodik róla, hogy elvegye a kedvüket a rémhírterjesztéstől. De óvakodnunk kell tőle, hogy ezt az ellentámadást, amelyet most a magyar nép ellenségeinek rémhírterjesztő hadjárata ellen megindítunk, csak rendészeti kérdésnek tekintsük. Ennél sokkal többet kell tenni.

Szét kell szedni a suttogó propaganda rágalmaikat, ki kell mutatni alaptalanságukat és fasiszta tendenciájukat. Mozgósítani kell a kommunistákat és szilárd frontba kell állni az uszítók ellen. Visszajára kell fordítani azt a légkört, amelyet a reakció az országban létre akar hozni. Le kell leplezni azokat, akik a régi úri rend helyreállítása céljából újra égő, elpusztított magyar városokról, vérpatakokról és népünk szenvedésének felfokozásáról álmodoznak. Mozgósítani kell velük szemben a békét és nyugalmat áhító népi haragját és elkeseredését. Meg kell mutatni a magyar fasiszmusnak és reakciónak, hogy azt az ütközetet, amelyet nyílt csatában elvesztett, most az aljas háborús uszítás és álhírterjesztés frontján is el fogja veszíteni. Minden kommunista tekintse ezt a harcot nagy, az egész nemzet érdekében folyó feladatnak és vesse magát bele ennek megfelelő erővel és elszántsággal. Ha megvertük a reakciót a nyílt harc frontján, meg fogjuk verni a sötétben bujkáló rémhírterjesztés frontján is. Itt az ideje, hogy támadásba menjünk át és szétüssünk a reakció huhogó baglyai között.”

„Hogy mennyire megváltoztak a viszonyok, arra jellemző, hogy helyenként már a bőség okozta zavarok is mutatkoznak. A cukortermelők pl. panaszkodnak, hogy a cukorbőség miatt a rendelkezésükre álló szabad cukrot csak 1–2 forinttal a jegyes ár fölött tudják eladni. Elöttem van két érdekes írás: az egyikben a budapesti székesfővárosi Élelmiszerüzem közli, hogy decemberben 70 vagon burgonyát utaltak ki az üzemek számára, de az üzemek csak 30 vagonot vettek át. »Ebből azt látjuk – mondja a jelentés –, hogy az üzemek bőven el vannak látva burgonyával.« A másik beadvány ugyancsak a Községi Élelmiszerüzemtől jön és január 5-én arra kéri a Gazdasági Főtanácsot, hogy 2 millió darab tojást minden megkötöttségtől mentesen a piacra dobhassanak. Az indoklás az, hogy az enyhe idő következtében erőteljesen megindult a tojás felhozatala és emiatt a 80 filléres meszes tojást, amelyet jegyre adnak, a közönség nem veszi meg.

Az ilyen és hasonló jelenségek mutatják, hogy mennyire megváltozott gazdasági helyzetünk. A mai nehéz ellátási gondokkal küzdő Európában a magyar viszonyok miatt nem kell restelkedni. A

külföldi, aki hazánkba ellátogat, a legnagyobb meglepetés és gyakran elragadtatás hangján ír gazdasági viszonyainkról, újjáépítési eredményeinkről és mindarról, amit a magyar nép létrehozott. A zürichi *Die Tat* című újság a télen cikksorozatban ismertette hazánk viszonyait. A bevezető cikk így kezdődött: »Aki szeptember elején Magyarországot meglátogatta, az első budapesti benyomása elképesztő volt. Hogyan lehetséges, hogy egy ország, amely oly borzalmas pusztuláson és fosztogatáson ment át, a háború befejezése után alig két évvel ennyire össze tudta magát szedni, bár megszálló hadsereget is el kell látnia és jóvátételi terhet is viselk«. A *Sie und Er* svájci folyóirat újévi száma »Magyarok a vasfüggöny mögött« címmel képes riportot ad Magyarországról. »A budapestiek – mondja ez a cikk – nagy élni akarással és tiszta kézzel fogtak az újjáépítéshez. Amit a budapestiek véghez vittek, minden külföldit csak csodálattal tölthet el.«»

„A magyar demokrácia, a magyar dolgozó nép joggal lehet büszke azokra az eredményekre, melyeket az elmúlt három esztendő folyamán az újjáépítés terén és a gazdasági életben elért. És mindjárt hozzátehetjük, nem értük volna el ezeket az eredményeket, ha idejekorán nem állítottunk volna fel olyan gazdasági irányító szerveket, mint a Gazdasági Főtanács, ha nem vettünk volna idejekorán irányt tervszerű gazdálkodásra és ha tétováztunk volna az államosítás terén. Ezek az intézkedések együttevve adták azt az eredményt, melyet most már a bennünket egyébként nem dédelgető külföld is elismer. Csak úgy tudtuk ezeket az eredményeket elérni, hogy gazdasági életünkben egyre több teret juttattunk a dolgozó nép érdekeinek és rendszeresen, szívósan háttérbe szorítottuk a profitszerzésre, a harácsolásra irányuló tőkéstermelést.”

„A magyar demokrácia megerősödése modern történelmünk folyamán először nyújt módot arra, hogy a szomszéd népekkel gyűlölködés és acsarkodás nélkül, testvéri barátságban éljünk s kölcsönösen segítsük egymást a béke megőrzésében és a háború ütötte sebek gyógyításában. Ha tehát megállapítottuk, hogy gyökeresen megváltozott a magyar demokrácia, akkor megállapíthatjuk azt is, hogy ezek folyományaképpen döntően megváltozott a demokratikus magyarság jelentősége a Duna-medencében. Most, miután a reakciót itthon megvertük, csak most vannak adva a Duna-medence népi demokratikus összefogásának egészséges előfeltételei.”

„Összegezve: a demokrácia erői, nemcsak Magyarországon, de világszerte fejlődnek és támadásba mentek át.”

1918. november 2-án

– részlet Ballai László *Magyar odüsszeia* c. regényéből –

1918. november 2-án Király Miklós nem ismert rá Budapestre. Hatvankilenc esztendeje nem járt itt, hiszen az emigrációból hazatértekor – híré hallva, hogy Ferenc József, az aradi hóhér a Klapka-légió betörésének hírére idefutott, ahol nem hogy záptojással vagy rothadt paradicsommal, vagy a legelszántabb hazafiak által sebtében összeszerkesztett, kucséberkosárba rejtett bombával üdvözölték volna, de az országos és városi előkelőségek csúsztak-másztak előtte, óvták és dédelgették – megfogadta, hogy nem teszi be a lábát a fővárosba, amíg a diktátor él. A hatalmasan megnövekedett város középpontjába egy fényűző sugárúton, az Andrássy úton át lehetett behajtani, amely alatt földalatti vaspályán bonyolították le a villamos forgalmat, hogy a felszíni sínekkel és szerelvényekkel ne csúfítsák el a városképet. Földalatti villamos, ilyet még Milánóban és Firenzében sem látott Király Miklós, aki Garibaldihoz csatlakozva bejárta Itáliát. Mert egyébként e hatalmas, emeletes házak, amelyek a sugárúton egymás után sorakoztak, azokra a régi, gazdagon faragott palotákra emlékeztették, amelyeket még olaszföldön látott. Ejnye, de megtollasodtak itt az emberek, miközben az aradi hóhér talpát nyalták, gondolta az öreg szabadságharcos, miközben hiába kereste azt a régi csárdát, ahol 1849 májusában, Buda visszafoglalása után, olyan jó mulattak a bajtársaival – annak a helyén most az Operaház erkélyes homlokzatú épülete magasodott. Ez bizony még a milánói Scalánál is gyönyörűbb, ismerte el az öreg Király. Első ámulatából ocsúdva azonban feltűnt neki, hogy, míg Itáliában márványból, mészkből vagy bronzból készültek a homlokzati díszek, addig Budapesten többnyire gipszből, habarcsból és bádogból – forma után gyártva. Na, nem is olyan gazdagok itt az újpolgárok meg a régi nemesek, ha a cifra öltöny alatt ócska inget viselnek.

Persze nem csak Király Miklós ámult el a világvárossá növekedett Budapesten, hanem a landauerjén végighajtó negyvennyolcas veterán is jókora nagy feltűnést keltett.

– Még talán ezzel a kocsival utazott Bem annak idején Erdélybe.

– Inkább erre a járműre várt annyit Dembinszky Egerben, míg végül elkésett a kápolnai csatából.

– Vagy még Kossuth menekült tova ezen Törökországba?

– De ki hozta vissza a kocsit?

– Hát az öreg.

Király Miklós örömmel hallgatta a pesti emberek élcelődéseit, mert az vette ki belőle, hogy itt még igen forralja a levegőt 1848-49 emlékezete. Nagyon kíváncsi volt már a mostani forradalomra. De még előbb további meglepetések érték. Nem is annyira a szertekígyózó vaspályákon csörömpölő sok-sok villamos lepte meg, hanem hogy azokon a tekintélyt sugárzó egyenruhát viselő kalauzok nők voltak. De látott tele kofferral siető női kereskedelmi ügynököt, vállába akasztott bőrtáskát hurcoló postásnőt és a házsarkokon feltűnő, akácvessző-seprűs nőszemélyek sem boszorkányszombatra készültek, hanem mint utcaseprőnők álltak a város alkalmazásában. Amikor felvijjogtak a gyárak munkaidő végeztét jelző szirénái, a szélesre tárt kapukon munkásnők tömege özönlött ki. Egy helyütt akkora torlódás keletkezett a csivitelő, szökellve siető asszony nép miatt, hogy Király Miklós hosszú percekig várakozásra kényszerült, úgy bámulta ezt a színes forgatagot.

– Mit csodálkozik öreg? – kiáltott rá egy járókelő. – Itt nekünk, férfiaknak már befellegzett. a frontról hazatérők nem találnak majd munkát. A bevonult magánalkalmazottak, tanárok, tanítók helyére csupa nő került. Budapest közoktatásában a női tanerő száma meghaladja a férfiakét. A lányok közül egyre többen tesznek érettségit, és már az egyetemisták több mint fele is közülük kerül ki. Az egyetemi tanárok bizottságot alakítottak, hogy megtárgyalják a nőhallgatók létszámkorlátozásának kérdését. A bizottság arra jutott, hogy csakis kitűnő érettségivel rendelkező hölgyek jelentkezhetnek, mert „az egyetem elsősorban férfitanintézet...” De hiába is próbálnák megregulázni a mellettük elszűrt életet a Ferenc József-pofaszakállas professzor urak. A nők tanulékonyak, sokszor ügyesebbek – és főleg kevesebb bérért végzik el ugyanazt a munkát, mint a férfiak.

Na, ez is biztos valami spekuláns lehet, akinek a háború nem jelent egyebet, mint kitűnő vállalkozási lehetőséget, mint annak az akasztani való Vajthóynak, gondolta az öreg. Válaszra sem méltatta, de sokáig követte a tekintetével a nemezkalapos, hosszú felöltős egyént, aki bevágott a hömpölygő asszonyáradatba, és azzal úgy haladt együtt, hogy a női test puha csodaival észrevétlenül érintkezessen. Lám, más is következik abból, ha a gyengébb nem elárasztja a város minden szegletét, azzal Király Miklós az illatos kavalkád felszakadozásakor gyengéden lépésre ösztökélte Cudart.

Ekkor csilingelve kinyílt egy patika ajtaja, és két ápolónő lépett ki rajta sietősen, ropogóan tisztára vasalt kórházi fejkötőben és fehér köpenyben, amelyre kurta kabátot húzott.

– Hölgyeim, felajánlhatom a szolgálataimat? – kérdezte az öreg honvédtiszt beakasztva a féket, és már pattant is le a bakról, és már el is fordult a kezében a landauer ajtajának rézkilincse.

– Nagyon kedves, tiszt úr – felelte az idősebbik nővér, miközben fellépett a kocsi hágcsójára. – Ha a Rókus kórházba elvinne bennünket, azt megköszönnénk, mert sürgős műtéthez szalajtottak ki bennünket gyógyszerért, de csak ebben a harmadik patikában leltük fel, itt is olyan árban, hogy a főorvos úr lehet, hogy megfed bennünket. Remélem ez a sok árdragító és spekuláns egyszer mind a pokolra jut.

– Bizonyára – bólintott az öreg Király, ügetésre fogva Cudart. – De ha mondanák az utat, mert nem vagyok városbéli.

A fiatalabb ápolónő ezen elmosolyodott, mert ugyan ki járt akkor már Pesten landauerrel, de az idősebb feddön nézett rá, hiszen a hintójukat gépjárműre cserélt fővárosi urak közül ugyan senki nem állt meg nekik.

– Itt, a Károly király úton forduljon balra.

Király Miklós végre egy ismerős épületet pillantott meg, az evangélikus templomot, de a régi homlokzatát annak is kicifrázták, most négy áloszlop támasztotta alá a háromszög alakú oromdísz, amely úgy festett, mintha csak egy régi görög templomról emelték volna ide, kiszórva belőle az istenszobrokat.

– Önök ugyebár polgári és nem egyházi személyek? – érdeklődött az öreg Király.

– Az apácák nem győzték a munkát a kórházakban, ezért sok asszony és leány jelentkezett a sebesültek és betegek ápolására – felelte az idősebb nő. – Ámde a munka nem egynek közülük túlságosan nehéznek bizonyult, főképp az úri kisasszonyoknak, akik arra számítottak, hogy majd kendőket meg kötést hajtogatnak és a jól kifürdetett betegeket csak tiszta ágynemű közt látják,

akiknek esetleg még letörlik a verejtéket a homlokukról. A szilánkokra roncsolódott végtagokra, amelyeket csak az inak tartottak össze, a srápneltől széttöredezett arcokra és a légnyomás nem múló sokkjában tehetetlenül rángatózó félhalottakra még legszörnyűbb álmaikban sem gondoltak, nemhogy arra a borzalmas szagra, amely a lehetetlenségig összezsúfolt betegek sebeiből, izzadságából és leheletéből felhővé sűrűsödve terjengett minden kórteremben. De a legnehezebben a haldoklók jajgatását lehetett megszokni, akiken nem segíthetett az ember, és nem foghatta meg végső perceikben a kezüket, mert mindig az újonnan érkezett, sürgős beteghez kellett sietni.

A Rókus kórház előtt, a Rákóczi úton – miközben Király Miklós lesegítette a landauerrel a hálálkodó ápolónőket – megélenkült a gyalogosforgalom.

– Most esküdnek fel a Kossuth-téren a helyőrségi tisztek az új kormányra.

– Linder Béla mond beszédet.

– A hadügyminiszter?

– Siessünk, mert elkésünk.

Az öreg Király a sietős léptű férfiak után szólt:

– Polgártársak, önök forradalmárok?

– Hogy mi, forradalmárok?

– Hát persze, hogy azok vagyunk, honvéd úr.

– Na, akkor kapaszkodjanak fel a kocsimra, elviszem önöket.

Kossuth-téren összegyűlt tömeg kitörő lelkesedéssel fogadta Király Miklóst, a negyvennyolcas honvédet. A budapesti helyőrség tisztjei az országháza előtt sorakoztak fel eskütételre. A parlament épületét bizony megérdemli az ország, gondolta Király Miklós. Túlcirkalmazott és túlcifrázott, keskeny tornyok ágaskodnak rajta, mint a rablólovagok várain, a kupolája meg csaknem akkora, mint a római főszékesegyházé. A lovagok és a papok pedig minden országot kifosztottak.

Ekkor kürtjel zendült, a tisztek vigyázzba merevedtek, az emelvényen pedig megjelent Linder Béla.

– Ezer évek tradícióit, ezer évek szolgaságát, ezer évek zsarnokságát kellett romba dönteni – dörögte. – Öt éves háborúra, ezer és ezer halálra volt szükség, hogy egy új, győzelmes élet feltámadhasson. Ez az új, győzelmes élet a pacifizmus jegyében születik meg. Nem kell hadsereg többé! Soha többé katonát nem akarok látni! Esküdjének meg arra, hogy gyermekeiket olyan szellemben fogják nevelni, hogy ezentúl minden háborúnak a lehetősége ki legyen zárva.

Na, még eddig olyan hadügyminiszterrel sem találkoztam, aki ne akart volna hadsereget, morfondírozott Király Miklós. Ez az ügy nincsen rendben. Mi lesz, ha megtámadják a hazát, például a csehek, a románok vagy a szerbek?

Ekkor a szociáldemokraták nevében szólásra emelkedett Kunfi Zsigmond munkaügyi és népjóléti miniszter, és felhívta a munkásságot, hogy a konszolidáció érdekében hat hétre függesse fel az osztályharcot. A párt aktivistái röplapokon osztogatták a forradalmi kormány programját, amely megegyezett az október 25-én – Károlyi Mihály elnökletével – létrejött Magyar

Nemzeti Tanács tizenkét pontjával:

- „1. a jelenlegi parlamenti és kormányrendszer cseréje;
2. a független Magyarország megteremtése;
3. a háború befejezése és a német szövetség megszakítása;
4. általános, egyenlő és titkos választójog;
5. nemzetiségi önkormányzatok létrehozása;
6. egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság;
7. általános amnesztia;
8. a tömeges éhínséget megelőző gyors gazdasági reformok;
9. földosztás;
10. az újonnan létrejött ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák-német nemzeti államok elismerése;
11. a magyar demokrácia békés céljait megvilágításba helyező külpolitika;
12. leszerelés-barát képviselők kiküldése a békekongresszusra.”

Akkor ez a forradalom rendben is volna, gondolta Király Miklós, indulhat tehát Monorra.

Ballai László: Bottyán János és a Rákóczi-szabadságharc

– elhangzott 2017. október 17-én az Ezüsthelyi Könyvtárban –

I. Történelmi regény és megismerés

A történelmi regény a megismerés egy formája. Míg a történészek kívülről, a tények alapján gránitszerűen kívánják megragadni a múlt eseményeit, addig a történelmi regény belülről, a figurákon keresztül jelen idejűvé, megérinthetővé, emberivé varázsolja azokat. Az is előfordul, hogy a történész csupán az általa ismert tényeket csoportosítja, értelmezi, vagy, ami még

rosszabb, saját koncepciója köré rendezi a tényeket és az azoknak ellentmondó kutatási eredményektől eltekint. A magyar történettudományra, egyszersmind a történelmi regényíráásra napjainkig súlyosan ránehezednek a mindenkori politika által gondozott ideológiák, a nemzeti romanticizmus, az irredentizmus és a hamis forradalmiság hordalékai. Az én ars poeticám szerint a történelmi regény a tények könyörtelen feltárását követeli meg akkor is, ha az egyenesen ellentmond a regény alapkoncepciójának. Így például *A szabadság rabja* című regényem írása közepén kellett szembesülnöm azzal a ténnyel, hogy a főhős, Ráby Mátyás, akit Jókai a legendás *Rab Ráby*-ban öntött halhatatlan formába, korántsem a jozefinista szabadságért küzdő, lánglelkű hős – mint azt velejéig hazug önéletírásában állítja, amellyel a „nagy mesemondót” is megtévesztette –, hanem csupán egy köztörvényes bűnöző. Művem koncepciója felborult, napokig gyötrődtem azon, hogyan ábrázoljam hitelesen az elégtelen ismereteimen túlhabzott igazságot. Csakis a főhős reflexiós elbeszélésén keresztül tehettem meg, aki saját hazugságai mellett egyszersmind az igazságnak letéteményese is. Legújabb regényem, a *Bottyán János szabadságharca* írása közben, az események hiteles visszaadása mellett azon tudati működésre koncentráltam, amely mindannyiunk sajátja, így a történelmi hősöké is.

II. A történelmi korszakolás

Végső soron minden ember élete egy-egy történelmi korszaknak tekinthető, különösen Bottyán Jánosé, akinek a vitézi ébredése – midőn a sellyei jezsuita rendházból átsétált a sellyei végvárba – egybeesett II. Rákóczi György kudarcba fulladt lengyelországi akciójával. Kortanúja volt Nagyvárad elestének és már végvári vitézként szolgált Zrínyi Miklós téli hadjárata idején. Bár nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy Bottyán találkozott volna Zrínyivel vagy ismerte volna hadművészeti írásait, lehetetlen nem észrevenni a párhuzamot az *Az török áfium ellen való orvosságban* kifejtett nézetek, Zrínyinek az 1664-es harcok során követett stratégiája és Bottyán majdani hadvezéri működése között:

„Mivel más nemzetek segítségére, így különöséképpen a németekére sem lehet számítani, nemzeti hadsereget kell állítanunk, amely hogy a békeidőbe bele ne sorvadjon végképp nemzetünk, nyolcezer lovasból és feleannyi gyalogosból álljon, amely a törökök végvári csapatainak a tükörképe – olvasható a *Bottyán János szabadságharca* című regényemben. – Mármost e hadak erejét az európai zsoldosokkal azonos színvonalú kiképzésük, zsoldjuk és felszerelésük biztosítsa, emellett élelmezésükre és ellátásukra is a legszigorúbb regula bevezetése szükséges, hogy egyszer s mindenkorra elejét vegye a kóborlásnak és fosztogatásnak, amely végvári vitézeinkre sajnos általában jellemző. Legyenek tudatában annak, hogy tőlük az egész ország sorsa függ, és nemzetünk is védelmezőiként becsülje meg őket. Az újoncozásakor, de főleg a tisztek állításakor ne a származás, hanem a rátermettségek legyen mérvadó. Az a végvári vitéz vagy hajdú, aki a szabadságot a rablással és a részegeskedéssel téveszti össze, de maga őrt állni, fegyelemben szolgálni rest, nem való ebbe az armadába. Bizonyos, hogyha az oszmánok hadmozdulatait e tette kész armada keresztezi, akkor Európából is számtalan segítők

támad, pusztán csak azért, hogy virtusunkban osztozkodjon. [...]

Valóban, ha nem csak egy-egy csapat nyargalászna a törökökre utak lesén, prédára éhesen, párduckápara, aranyveretes kardra áhítózva, hanem összehangolt akciókkal szorongatná őket az egész végvári legénység, akkor vissza lehetne ragadni mindazt a területet, amelyet az oszmán béke alatt letördeltek Magyarországból – gondolta át Bottyán János. [...]

Télen kell támadni, akkor nincsenek felkészülve a törökök, indítványozta Zrínyi Miklós, aki az eszéki hadjárat részleteit alighanem még 1663. december közepén dolgozta ki Hohenlohe generálissal, a Rajnai Szövetség törökök ellen küldött hétezer fős seregének parancsnokával. Pécs elfoglalását és az eszéki híd felégetését jelölték meg hadicélul, amellyel Kanizsát elvágják minden utánpótlástól, sőt hosszú időre lehetetlenné teszik az oszmán haderők mozgását. Bottyánék lélegzetfojtva figyelték az eseményeket. Zrínyiék nem pusztították el a hadjárat útjába eső falvakat és vidéket, népét sorsára bízva – mint az akkoriban szokás volt –, sőt, a lakosságot mozdítható holmijával együtt szekéren védett helyre telepítették. A teljes sikert követően rebesgették, hogy a Rajnai Liga Zrínyit szeretné a török főerőkkel összezsapó szövetséges csapatok élére állítani, amit Bécs ellenzett”

Bottyán János mint a császár katonája életét a haza felszabadításának szentelte és szomorú tanúja volt annak a negyedszázados késedelemnek, amelyre – az 1664-es, törökök feletti fölényes szentgotthárdi győzelem dacára – I. Lipótnak és udvaroncainak felróhatóan két évtizedig kellett várni. A törökök 1683-as Bécs alatti katasztrofális vereségének visszacsapó hatására kibontakozó keresztény ellentámadás – amely Nyugat-Európa szinte valamennyi katonanemzetének bekapcsolódásával a Bécsi udvar, Lengyelország és Velence között létrejött Szent Liga szövetségi rendszerének kereteiben zajlott –, súlyos küzdelmek után arra készítette a török portát, hogy 1699-ben, a karlócai békében a Temesköz kivételével lemondjon magyarországi hódításairól.

Bottyán János tevékenyen részt vett a harcokban, amelyek során lovas zászlótartóból ezredessé küzdötte fel magát, aki saját lovasezredet állított ki. Harcolt a felszabadító háború minden jelentős hadvezére, így Lotaringiai Károly, Badeni Lajos, Savoyai Jenő alatt és I. Lipót többször is kitüntette, nemeslevelét soron kívül megújította. Így nem csoda, hogyha ellenségesen tekintett az ugyanekkor az oszmánok oldalán harcoló Thököly Imrére és gyanakodva szemlélte az általa teremtett „kuruc” hagyományt folytató tiszaháti felkelésekre, és II. Rákóczi Ferenc zászlóbontását követően még generálissá történő kinevezése ellenére is halogatta az átállást, míg végül a császáriak fogságba nem vetették, ahonnan nyergesújfalui jobbágyok segítségével szabadult ki. Ám abban a pillanatban, amikor a Duna túlsó partján várakozó lova hátára pattant, a leghívebb szellemű felkelő tábornokká vált, aki haláláig soha egyetlen pillanatig sem ingott meg a fejedelem iránti hűségében.

Miközben a törökök elleni háborúban játszott szerepe nem kellőképpen dokumentált, vitézségére és hadvezetésben szerzett tapasztalataira leginkább az előmeneteléből, valamint a végvári vitézek körében játszott tekintélyéből lehet következtetni, a Rákóczi-szabadságharcban játszott tevékenységét is jelentősen alábecsüli történetírásunk. Sem Rákóczi politikai személyisége vagy az abból fakadó nemzeti közmegegyezés, sem diplomáciai kísérletei, sem Bercsényi rendi

konföderációs konstrukciója vagy kardcsörtető „eb ura fakózása” nem szavatolhatta az állami függetlenséget, csak a fegyverek, még akkor is, ha a császári erők zöme a spanyol örökösödési háború nyugati frontjain harcolt.

Azt követően, hogy Rákóczi csatlakozott a tiszaháti felkeléshez, a Habsburgokkal szembeni elkeseredés a nemzeti lelkesedés olyan hullámába csapott át, amelyben az ország hatalmas területei kardcsapás nélkül vagy pusztán jelentéktelen csetepaték révén hullottak a felkelők ölébe. A szabadságharc első jelentős ütközete, a koroncói, katasztrofális vereséggel végződött, amelyben odaveszett a felkelők teljes – még a török háborúkban – begyakorlott gyalogsága. Ezzel szemben a „legendás” kuruc vezérek – így Bercsényi Miklós, Károlyi Sándor és Ocskay László részéről leginkább „vakmerő” portyákra emlékezhetünk, amelyeket az örökös tartományok védtelen lakossága ellen vezettek. A Dunántúlt pedig fegyverrel kellett elfoglalni, és ez a feladat, majd pedig az országrész elleni császári ellentámadás visszaverése Bottyánra várt. Mint ahogy minden olyan kellemetlen – azaz zsákmányszerzéssel nem kecsegtető – az újabb és újabb csatavesztések következtében előállt feladat (merthogy a szabadságharc mind a hat jelentős ütközete császári diadallal végződött), mint a szétszaladt harcosok összegyűjtése, megregulázása, amelyhez a fegyelmetlen, stratégiai, de még csak a taktikai részfeladatok végrehajtásához is alig értő vezérkar tagjai közül – a fejedelmet is beleértve – senki más nem értett. De a seregszervezés terén is felülmúlhatatlannak bizonyult. Dunántúli dicsőséges hadi működését nyolcezer emberrel indította meg és negyvenezerrel fejezte be. Hívására a Habsburgok által ellenőrzött területek összes végvári vitéze csatlakozott hozzá – zsoldelőleg nélkül, sőt, sokszor saját búzáját, vágóállatait is magával hozva.

A Rákóczi-szabadságharc összefüggésrendszere egyszerűen érthetetlen marad, ha azt csupán az 1703-tól 1711-ig terjedő eseményekből próbáljuk kibogozni. Ám a II. Rákóczi György 1657-es fellépésétől II. Rákóczi Ferenc fejedelemségének zenitjéig bekövetkezett események tükrében minden világossá válik. Mert mi volt Rákóczi György terve? A moldvai és a havasalföldi vajdával közösen hadjáratot indított a svédekkel szövetségben Lengyelország ellen, hogy a trónt megszerezze. Zrínyi Miklós és más országos méltóságok is nagy reményt fűztek sikeréhez, amelynek esetén az erdélyi-lengyel perszónalunió vezetésével egy nagy európai koalíció alakulhatott volna a törökök ellen. Természetesen felmerült volna az „ország régi függetlenségének”, vagyis a rendek jogainak maradéktalan helyreállítása. Az oszmánok kiűzésére végül a XVII. század végén, Magyarország függetlenségének – és nem csupán a rendek jogainak – helyreállítására pedig a következő század elején, II. Rákóczi Ferenc alatt került sor. E korszak pedig nem csupán egybeesik Bottyán János életével, hanem személyében e történelmi eseményeket formáló nemzeti hőst tisztelhetünk. S bár ő még egy szabad ország polgáraként hunyta le a szemét 1709-ben, a szabadságharc katonai vezetésének oszlopa lévén, halála már a szomorú végkifejlet kezdetének tekinthető.

III. Oszmán béke

Az 1664 és 1683 közötti „békeidőszak”, már csak azért is súlyosan felróható a Habsburg-udvarnak, mert ezalatt szisztematikusan folyt az ország széttülesztése, és nem csupán az úgy

nevezett „oszmán béke” okán:

„Az Oszmán-ház a »Nagy«-nak nevezett II. Szulejmán szultán idején olyan istentelen és erkölcstelen uralmi gyakorlatot vezetett, amely páratlan és elfogadhatatlan Európában. Az uralkodó nem nőül meg, hanem csupán gyermekeket nemz számtalan ágyasával, ugyanakkor kedvenc háremhölgyének beleszólást enged birodalma ügyeibe. Így vezető tisztségek betöltéséről nem a rátermettség alapján határoznak az országgyűlésben (amely nincs is), hanem asszonyi intrikák ösztönzésére. Tudniillik a legfőbb méltóságokat a szultáni vők kapják, akik azonban csak akkor nyerik el az uralkodó lányainak kezét, ha »illő« ajándékkal kedveskednek a szultánnak, de főleg az ágyasainak – leendő anyósáiknak. Belegondolni is szörnyű, hogy a belőlünk és a hozzánk hasonlóan szerencsétlen sorsú népekből megannyi vér, könny és jajszó árán kisajtolta hatalmas vagyonok arra kellenek csupán, hogy aranylábperemes bokák elé öntsék azokat a bódító illatfelhőbe burkolt konstantinápolyi háremben. És az aranyperemes viselői mind rabszolgák, ahogy rabszolga a nagyvezír is, a díván tagjai és mindenki az oszmán birodalomban – a szultán rabszolgája. Bárkit el lehet fűjni, akár egy porszemet, egyszersmind bárkiből lehet nagyvezír, ha vitézül hadakozik az oszmán házáért, és persze szorgalmasan fosztogat a határon túl (akár békeidőben is), hogy az uralkodói kegy felemelhesse. A Porta azt állítja, nincsen tudomása a határmenti szandzsákbégek »túlkapásairól«, ugyanakkor a harácsot szigorúan ellenőrzik a defterdárok.”

IV. Habsburg béke

Tagadhatatlanul megfigyelhetőek olyan tendenciák, amelyek az elavult magyar rendiséggel szemben a korszerűbb, modern kormányzervekre épülő abszolút monarchia kiépítését célozták, amely az országot, a törökökkel szembeni védelem megreformálásán túl, jobban bekapcsolta volna a nyugat-európai gazdaság vérkeringésbe. Ezzel szemben monopóliumok rendszere és a hadsereg kontrollálatlan működése gyakorlatilag olyan anarchikus viszonyokat teremtettek, amelyben sem a hagyományos, sem az új intézmények nem működhetek:

„– Az Ausztriai ház 1664-ben nyilvánvaló hadi fölénye, Európa, az udvari körök és a magyarok tiltakozása dacára azért kötötte meg sebtében a vasvári békét, hogy kereskedelmi szerződést köthessen a törökökkel. [...] Nyugat felől Bécsbe érkezett az a nézet, hogy az állam meggazdagodásának legcélravezetőbb módja a kereskedelem. Ez a Habsburg császár birodalmában úgy valósul meg, hogy az udvari tanács, a haditanács és a kamara ádáz küzdelmet folytatnak egymással az állami bevételek, a hadiszállítások, a kincstári birtokok, a vámok, a harmincadok és a kereskedelmi monopóliumok megszerzéséért. Végül Sinzendorf, az udvari kamara elnöke selyemmanufaktúrájának nyersselyemmel való ellátása érdekében megalakult az Orientalische Compagnie, amely fegyvereket csempész a törököknek és rohamosan vagyonosodó udvari klientúrája

közreműködésével Európa-szerte kémtevékenységet folytat. Sinzendorfék rátenyereltek a marhafelvásárlás kizárólagos jogára és a Bécsbe, valamint Sziléziába irányuló marhakereskedelem monopóliumára is. A közerkölcsök lezüllesztésén és a korrupció hízlalásán túl, azon a címen, hogy a kereskedelmet állami kézbe veszik, felbecsülhetetlen károkat okoznak a kincstárnak a becsületes magánvállalkozások tönkretételével, amelyektől befolyyna a forgalmi adó. [...] A császári hadsereg piperkőc tisztjei, valójában az Orientalische Compagnie tisztviselői (akik ott rövidítik meg a feletteseiket, ahol tudják) rendi kiváltságokkal élhetnek [...].Vámokat állítanak úton-útfelen, elővásárlási jogokat élveznek, és kezükben tartják az egész meggyötört, sokat szenvedett magyar vidék kereskedelmét. Földesúrként hatalmaskodhatnak a jobbágyok felett, akiket pusztán annyiban tekintenek többnek a barmoknál, hogy több bőrt is igyekeznek lenyúzni róluk. [...] Az 1647. évi 36. törvénycikk [...] az igaerőt tette meg adóegységnek. A császári katonaság élelmezése, szabad rablása, az igaerő állandó és mértéktelen igénybevétele miatt a derék állatok java elhullott. A parasztok elvesztett igazságai helyébe nem igyekeznek újakat szerezni, hiszen így megszabadulnak a földesúri igaerő, egyszersmind az állami adó és a fuvarszolgáltatás keserves kötelességeitől is. Jönnek a hírek Hontból, hogy az ott lakók ekebéli barmot nem tartanak, és ökonómiát nem űznek, azért hogy ne fizessenek utána, akinek pedig lenne marhája, az az adóösszeírás idejére eladja.”

V. Alkalmazkodás a Habsburg békéhez

Bottyán Jánosnak a végvári vitézek körében kivívott tekintélyét nem csupán végvári virtusainak, rettenthetetlen bajvívói hírének és lévai főkapitány felpozíciójának köszönhetette (amiért fel is köthették volna), hanem hogy – az oszmánok elleni háború híján – alkalmazkodni tudott a Habsburg békéhez:

„A nyárásdiak szerint Bottyán olyan helyen csinált gázlót a Dunán, ahol azt a magukféle el sem tudta volna gondolni, s méghozzá nagyon jót, mert még a kengyelt sem éri a víz. Gondoljuk meg! Csordákat hajtott át a folyamon. Mekkora súllyal nyomódik egy marha a fenék fövényébe, amelyben rögvést elsüpped, ha az nem kellőképpen szilárd. Ide komolyabb vizsgálat kell.

Mindenesetre [Eyter kapitány] késedelem nélkül feljelentette Bottyánt, hiszen napnál világosabb, hogy ha a csordák Komárom helyett odafönt Nyárásd falunál kelnek át a Dunán, ezzel nem csak őt károsítják meg, de a kincstárat is, amelynek az érdekeit ő, a kapitány képviseli és a kárért is ő felel, hacsak meg nem nevez valakit. A kincstár kára bizony komoly ügy, Bécsből nézve a török veszedelemnél is komolyabb (gondoljuk meg, hány hónapon át »politizáltak« az udvari főhivatalnokok az oszmánok magyarországi dűlását és végül Nagyvárad elfoglalását is tétlenül nézve), így harmadnapra megjött Eyter jelentésére az udvari haditanács parancsa: tartóztassák le Bottyánt. Eyter örömmel nyugtázta, hogy a felelősség ekképp lekerült a válláról, de

mivel német volt, a letartóztatáshoz elengedhetetlennek tartotta a szabályos vizsgálat lefolytatását, már csak arra az esetre nézve is, ha netán őt is ellenőriznék.

– Milyen gázló? – csodálkozott Bottyán. – És Nyárásdnál, ahol erősebben sodor a Duna, mint Komáromnál? Hát tüstént lovagoljunk oda kapitány urammal, ha megmutatja azt a gázlót, magam megyek át rajta először.

– Hogy én mondjam meg, hol van a gázló?

Eyter zavarba jött. Miközben hiúszemével megsemmisítő pillantásokkal méregette zászlósát, akinek nyilvánvalóan kevés lesz a hüvelykszorító, tehát csigáztatni kell, az alapvázat tolták vissza elé, annak kiderítésében készségesen együttműködést mutatva. Tényleg, hol van az a gázló? És egy kép rémlett fel a szeme előtt, amint a fényáradattól elvakítva belerúgtat a folyóba, és harci ménje alól egyszer csak kiszalad a talaj, ettől az állat megvadul, bukfencet hány, és mire felveti a víz, amelyen majd ösztönösen fenntartja magát (miért tudnak úszni a lovak?), addig őt a remek veretű olasz páncél szép lassan lehúzza a folyam alá, ahol fogyó lélegzettel, az iszappal birkózva igyekszik törével elvágni a szíjakat, amelyeket nem lehet csak úgy elmetélni, azokat célszerűen olyan keményre cserzett bőrből készítették. És ki tudja, a víz mélyén a legjobb penge is hogy fog? A halászok. Akik hallgattak. Miképp lehetséges, hogy ebben az ügyben csak az a disznóforma őrmester hajlandó tisztességes vallomást tenni? Persze, neki valami régi elszámolnivalója van Bottyánnal. A kapitány taktikát változtatott.

Bottyán elé tette a nyárásdiak levelét:

– Tessék, a legkedvezőbb út a kend gátja.

– Ez csak vád, nem bizonyíték.

Most, most szöld el magad, hogy amikor kiszálltam a helyszínre, akkor sem tudtam tanút fogni!

– Mondottam, én megyek át először azon a gázlón, ha megmutatja nekem a kapitány úr – toltá vissza az írást Bottyán a kapitány elé.

A kezében van a gazfickó és nem tudja megfogni. Eyter még soha nem járt így. Ez a pokolfajzat még nála is ravaszabb. De vajon ő, Eyter tényleg olyan ravasz, mint ahogy tartja magáról? Miért nem égette el a nyárásdiak levelet, és nyakaztatta le Bottyánt holmi függelemsértésért? Most minden lépését árgus szemekkel figyeli az udvari haditanács és az Orientalische Compagnie – azaz az egész udvar. Bottyánt szabadon engedte, és a nyárásdi bírót tartóztatta le, meg néhány halászt. Na, ők azután összehordtak mindent magyar és rác lovasokról, sőt a veszprémi, tihanyi, vázsonyi várkapitányokról és vajdákról is, de Bottyánról egy szót sem ejtettek többé. A nyárásdiak tájékoztatása szerint a titkos dunai gázlón jártak át a Dunántúlról a kisalföldi, Vág melléki mezővárosok vásáraitra igyekvő marhahajtók, kereskedők, sőt minden bizonnyal a tőzsérkedő katonák is. A komáromi kapitánynak, amikor már azt hitte, szétrobban, egyszerre csak elpárolgott a dühe. Ez most már nem az ő hatásköre. Feliratot készített tehát a haditanácshoz.

Az udvari haditanács vizsgálata, ha a szokott sebességgel folyt volna le, akkor

sem vetekedhetett volna a Duna habjainak sebességével, ám a különböző hivatali szinteken működő hivatalnokoknak a maguk gazdasági érdekeltségi rendszere szempontjából mérlegelniük kellett, hogy a vizsgálat nem tárja-e fel az általuk elkövetett szabálytalanságokat is, és ha igen, ennek elkerülésére milyen új mederbe terelhetnék az eljárást? Ráadásul mintha az egész dunántúli végvári katonaság meg a rác határőrvidék Bottyán titkos társa lenne.”

VI. A Habsburg „felszabadítás” rendszere – az államcsőd

Magyarországot a Habsburgok nem felszabadították, hanem elfoglalták. Buda mint ellenséges helyőrség meredezett az ország felett. A XVII. század végi ingatlan-nyilvántartásban Budán és Pesten csak német nevek szerepeltek telektulajdonosként. Az elnéptelenedett országrészekre tömegesen telepítették be az idegen jobbágyokat, akik óriási adókedvezményben részesültek, miközben a magyarokat olyan terhekkel sújtották, hogy jelentős részük bujdosásra kényszerült. Ám a nemességet sem kímélték, új hivatalt állítottak fel, a Commissio Neoaquisticát, amely azon az okon, hogy a fegyverrel visszafoglalt területek az uralkodóra szállnak vissza, megváltásukért óriási összeget követelt korábbi tulajdonosaiktól, persze arany- vagy ezüstpénzben (amely javarészt már korábban a hadak útjának fosztogatói vagy a császár vámszedői kezéhez tapadt).

„A háború véget ért, de nem lett béke Magyarországon. Sorra bocsátották el a végvári katonákat, azzal a címszóval, hogy fizetett zsoldért álljanak be a mezei alakulatokba, ám azon keveseket, akik végül is jelentkeztek, nem vették fel az idegen parancsnokok. Az udvar és Oppenheimer Sámuel, a Sinzendorfnál sokkalta nagyobb étvágyú császári óberfaktor, házassága azonban csak fokozta a Habsburg-birodalom pénzügyi nehézségeit, így a rendszeres zsold továbbra is elmaradt, és most nem a végvári vitézek, hanem az idegen császári katonák művelték a várkörnyéki földeket, tisztjeik gazdálkodtak és kereskedtek a környék jobbágyait – nem egyszer fegyverrel, sőt durva kínzással – szekerezésre, fahordásra kötelezve, maguknak kaszáltatva velük a szénát. A császári zsoldosok a korábbinál is több vámot állítottak – Bottyánnak is újra kellett rajzolnia a fejében a dunántúli marhahajtási térképét –, viszont szénával, sóval, marhával a vámokat megkerülve kereskedtek. A nemesek sérelmére, de a falusi nép kárára is mindenütt magokhoz ragadták a kocsmáztatás és a mészárszéktartás jogát. Így hát a Magyarországra kivetett adó nem is juthatott el a kincstárba, ám azt nem az országot anarchiába süllyesztő kereskedelmi monopóliumokat élvező Oppenheimer céghez, hanem a »faktorain« és a garázdálkodó katonaságon, hanem azon a parasztságon kérték számon, amelyről már több bőrt is lehúztak. Az ország lakosok olyan tömeget fosztották meg a jövedelemszerzés lehetőségétől, hogy a bujdosókat már nem lehet egyszerűen szökevénynek és kurucnak nevezni. Felső-Magyarországon és Erdélyben polgárháborús viszonyok uralkodnak. A magyar lakosság dühét az is fokozta, hogy az udvar a rácokat és a horvátokat mindennemű adófizetés, közteher, földesúri szolgálat alól mentesíti, ha harcolnak a törökök ellen, a betelepülő német parasztoknak pedig a

hazai örökös jobbágyok kötöttségeinél jóval kedvezőbb, szabadabb feltételeket biztosított. [...]

Míg a spanyol örökösödési háború hadszínterein Európa legkiválóbb hadvezérei különböző manőverekkel – tüzérségi összpontosítással, ferde ék alkalmazásával, oldalmenettel, szárnyi átkarolással – operáltak egymás ellen, addig Oppenheimer a pénzügyek frontjain a költségvetési hiányt az állami bevételek növelésével, további monopóliumok létesítésével, azok jövedelmezőségének fokozásával, majd bérbeadásával igyekezett pótolni. Az ő szövetségesei, a különféle kamarai tisztviselők – egymással is harcolva a legzsírosabb jövedelmekért – összevissza kapkodtak és hebehurgyán cselekedtek, mintha mondjuk Savoyai Jenő herceg egyenesen az ellenség kartácstüzébe masírozta volna a gyalogságát. Az adót egyfelől új adónemek bevezetésével és az eddig kiváltságokat élvező társadalmi rétegek megadóztatásával igyekeztek növelni. Csakhogy miközben cifra számoszlopokat vetettek papírra, amelyek már egyenesen sufficitet mutattak, nem vették figyelembe a birodalom polgárainak, különösen a magyarokénak teherbíró képességét, mintha csak Jenő herceg ugyanazzal az előfoggattal akarta volna elhúztatni a kétszer nagyobb súlyú löveget. Az esetleges új jövedelmeket szinte teljes mértékben elnyelte az általuk vezetett, áttekinthetetlen bürokratikus és korrupt apparátus, valamint a türelmetlen hitelezők serege. Mármost a hivatalok és aktahegyek e generálisainak a fejében meg sem fordulhatott, hogy Oppenheimer Sámuel hetvenhárom éves korában meghal, és a sírba viszi magával üzleti géniuszát, amellyel eladdig a hiteleket forgatta, kiváltotta és átütözte. Bekövetkezett az államcsőd. Képtelenségnek tűnt a mintegy ötmillió forint adósság visszafizetése. Az ilyenkor szokásos személycserét az állambank, a Banco del Giro felállítása követte. E pénzügyet a császár tekintélyén alapult, amelynek azonban az üzleti világban nem volt értéke, így a papírjegyek kibocsátása koránsem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

1703 nyarán az udvari aktavezérek Hollandiából és Genovából két-kétmillió forint, Angliából pedig másfélmillió font kölcsönt készítettek egyszerre felvenni. A kölcsön fedezetéül természetesen a magyarországi ércbányák jövedelmét kötötték le, ugyanakkor soha nem látott mértékben felemelték a só árát, és már a következő év adóját is követelték, amelyet négymillió forintban állapítottak meg. Ebben a helyzetben foglalták le a császár tisztjei Esze Tamás tarpai jobbágy egész szekérnyi sószállítmányát. Hogyan is gondolhatták volna az ügybuzgó, vagy éppen saját zsebre dolgozó háromszögletű kalpagos németek, hogy a veszteségért egy egész országot kérnek cserébe?”

VII. Bottyán János személyisége

Ki volt Bottyán János? A túlélő? Ami nemzeti jellemzőinket illeti, azok közül a nyugati történetírás a túlélés képességét értékeli a legmagasabbra. A zsákmányszerző? Minden végvári vitéz az volt, csak hogy többségük, amit szerzett, azt el is herdálta, Bottyán ellenben megőrizte és gyarapította. A rettenthetetlen vitéz? Az mindenképpen. Sőt, az is elmondható, amikor az ország kifordult a törvényesség sarkaiból, vele fordult Bottyán is – de megőrizve a maga törvényeit, hogy

pénzügyi és kapcsolati tőkét teremtsen az ország felszabadításához, amely – maga sem tudván – nem teljesedett be a törökök kiűzésével. Az bizonyos, hogy sokféle nemzet és hadinép között megfordulva olyan mérlegelési képességekre tett szert, amelyet a mai politikusok is megirigyelhetnének.

„A császár ezredese (vagyis hát kinek az ezredese lenne ő, ha nem a magyar szabadságé?) ameddig tudta addig halasztotta az indulást. 1703 október végén aztán kénytelen-kelletlen hadba szállt. Zólyom alatt azután, ahogyan a császári seregek és a felkelők egymás közelébe értek, egy hirtelen gondolattól vezérelve megsarkantyúzta lovát, és párbajra hívta ki Ocskay Lászlót, aki akkor születhetett, amikor e tornákból az utolsókat vívták a végvidéki téres mezőkön, ahol a szélesen hömpölygő marhacsordák egyenletesre tapossák a talajt.

Vitézi viadalra? Mint amikor még a »békeidőkben« a magyarok és az oszmánok a könyörtelen kaszabolásban végződő lesvetést kedélyes – és persze szabályos – lovagi tornává enyhítették, s ott a kötelező gyűlöletet két legderekabb vitézük kopjájára akasztva már egymás vállát veregetve, a barátság jegyében jelölhették ki a küzdőpályát, mérhették össze a szálfelegyek hosszát és köthettek fogadásokat a jól bőrözött kulacsok körbekínálása mellett, amelyekből az égetett bor vagy a friss csiger illata csapott ki? És valóban barátokká váltak e pillanatokban, mivel azok is lehettek volna, ha nem a – Magyarország derekán húzódó – határ két oldalára hányja őket a sors, hiszen egyazon foglalkozást űztek, azonos életmódot folytattak, és egy szemvillanással megértették egymást. Elképzelhetetlen volt, hogy az összeírók valamelyike is lelépjen a rábízott pénzzel, és nem a felkoncolástól való félelem, hanem a becsület miatt. [...]

– Rákóczi őexcellenciája már tábornokaként emlegeti kegyelmedet.

Bottyán lelkébe fájdalmasabban fúródott bele ez a mondat, mint a minap a húsába Ocskay pisztolygolyója. A császárra esküdött fel, akit és utódait a rendek a haza védelméért – és persze előjogaik biztosításának zálogául – örökletes magyar királynak választottak meg. Az eskü szent. Egész életében a császár zsoldjában harcolt a nemzet szabadságának ügyéért. Ezt az ügyet a sors most a császár ellenében Rákóczi Ferenc kezébe tette le. Az ügy szent. De ki az esküszegő? Lehet az egy császár is? Ki bírálhatja őt felül az Istenen kívül? Éppen hogy ketten álltak az ítélszéke elé: a császár és – képviselői útján – a nemzet. Az örökös királyság feltételül az ország megvédését és a rendek jogainak biztosítását szabták. Védelemről szó sincs, csak hódításról és a győztesek által foganatosított terrorintézkedésekről. A rendek – még a legfőbb méltóságok, a nádor és az országbíró – jogait is lábbal tiporják, a törökverő vitézek tömegeire a jobbagysors vár. A legalsóbb rétegeket pedig, akik a két kezük munkájával tartják el az országot, nyomorba taszítják. Mit mondjon, mit mondhat ennek a derék kapitánynak itt, ahol még a falnak is füle van? Alaposan ki kell még dolgozni a kombinációt. Ott sem egyszerű a döntés ahol két ember sorsáról van szó, hátha még egy egész országeről!”

VIII. A dunántúli diadal

Bottyán János a Rákóczi-szabadságharc katonai géniusza volt, rettenthetetlen élharcos, egyszersmind kiváló stratégia, aki felmérte csapatai képességeit és aszerint alkalmazta őket. Nem egyszer állította hadrendbe lóról leszállított huszárait a gyalogos harcban megedzett császári gyalogosokkal szemben. Majd mielőtt a rohamra vezényelt zsoldosok lőtávolságra értek volna, legényei nyeregbe pattantak, és a meglepett ellenség csak hűlt helyüket találta – de fertály óra múltán már a hátukon „csiripeltek”, hol az előhadat, hol az utóvédet csipkedték és persze folyton-folyvást a lőszert és élelmiszert szállító málhaszekereket. Hazánk diadaláért folytatott hadivállalkozásai közül idézzük fel a Dunántúl visszavívásáért folytatott küzdelmeit:

„Peregtek a harci dobok és szóltak a trombiták, amidőn Bottyán generális nekiindult csapataival a Dunántúlra, Földvárról pátenst küldve az ottani népekhez: keljenek fel, esküdjenek hűséget az új Magyarországnak, aki másként cselekszik, az hazaáruló, és annak nincs irgalom. Katonái már Földvár lerohanásakor átvették azt a hatalmas lendületet és elszántságot, amellyel Bottyán vezette őket. Érezték a mindenre kiterjedő tervszerűséget, amely nem csupán a csapásirányok megválasztásában nyilvánult meg, hanem abban is, hogy nem fogyott ki az ólomgolyó, sem pedig az omlós belű kenyér, vagy a jól átfüstölt szalonna, valamint azt a szinte atyai gondoskodást és szigort, amellyel őket is és a lakosságot is övezték – nem volt szükség arra, hogy prédálással töltsék fel a készleteket, ugyanakkor azt, aki bántalmazni merészelte a parasztokat vagy a polgárokat, karóba ültették. Peregtek a harci dobok és szóltak a trombiták, és az előrenyomuló sereg vitézei nem érezték azt az örökös bizonytalanságot, az ellenségtől való óvakodás – talán félelem – légkörét, amely eddig mindig ott lebegett felettük. Most, hogy az ősz generális egyedül vezette a hadműveleteket, nem kellett Károlyi vagy Esterházy megfutamodásától tartani, sem a megfelelő támadási alkalom elmulasztásától a vezérek elsőbbség feletti vitája, vagy netán amiatt, hogy az előrenyomulásra kijelölt csapatok katonái holtrészegen fetrengenek. Peregtek a harci dobok, szóltak a trombiták és a felkelők egy percig sem érezték, hogy ők harci képességeik tekintetében alárendeltek a császáriakkal szemben, hogy ők csak csip-csup csetepatékra alkalmasak, arra, hogy csipdessék, zavarják a jól képzett zsoldosokat, akikkel szemben úgy is alulmaradnának a csatamezőn. »Jaj, csak nehogy baj legyen, nehogy odavesszen a sereg, mi lesz akkor?« – a legfelsőbb hadvezetéstől a legutolsó közhuszárig végigsustorgott az aggodalmaskodás, amikor Bercsényi vagy akár maga Rákóczi állt a csapatok élére, persze, hogy ilyen lendület-apasztó légkörben mindenki igyekezett mielőbb megfelelő zsákmányra szert tenni, majd eliszkolni a csatamezőről. Ám Bottyán vezetésével nem a híres piros hajtókás kabátú dán vagy a fehér frakkos német zsoldosok előli kitérésre, hátrálásra készültek, miközben áhítattal adóznak fegyelmezett alaki mozdulataiknak és haladott franciakovás puskáiknak (amelyekre – egyetlen fegyverre ötvözve a muskétát és a kopját – szuronyt tűzhetnek), hanem hogy akkora vereséget mérjenek rájuk, amely után a maradékuknak még kedve se legyen újra Magyarország területét taposni jól varrott bakancsaikkal.

Bottyán halotti csendben szállt a középhaddal Simontornyához, ahol kiszökött

magyar hajdúk az erősséget környező mocsarak titkos gázlói át a falak alá vezették a hadait, amelyekkel, lovasait is leparancsolva a nyeregből rőzsét hordatott az elmocsarasodott vizesárokba. November 11. hajnalán megperdültek a harci dobok, felharsantak a trombiták és felüvöltött az egyetlen parancs: »Roham! « És Bottyán atakkal elfoglalta a bevehetetlennek tartott várat, s annak német és rác helyőrségét felkoncolta, amiért Károlyi kimenekülése óta a rácjárások – amelyek a prédaszedésen és a helységek felégetésén túl a papok miszlikbevágását, a nők meggyalázását és gyermekeikkel együtt való kegyetlen lemészárlását is jelentette – fel a Balatonig és Veszprémig pusztítottak. Bottyán továbbhaladása előtt a Sió-vonalat Siófok és Hidvég között megerősítve alkalmas hadműveleti bázist teremtett magának. Ezután Székesfehérvárt egy csapattal körülrátta.

Ütemet pergettek a dobok, halált sikoltottak a trombiták, »Bottyán nem ágyúztat, rohamoz, és mindenkit felkoncoltat« söpörték sötét szárnyaikkal a hírt a császári helyőrségek felett a dunántúli varjak és hollók, amelyek hamarosan Várpalota lekaszabolt védőinek végső hidegbe dermedt tagjaiból lakmározhattak.”

IX. Bottyán János végakarata

„Valahányszor egy újszülöttet látok, akinek a rózsás arcára a Teremtő rácsókolta a létet, elmerengek, hogy mi végre? Janicsár rabszíjára, erőszaktevő zsoldos kardjának élére, császár hivatalnoka kényére-kedvére teremtette? Nem inkább boldogságra, munkára, méltó harcra fúvatott agyagból hatalmas formájúvá az ember, hogy teremtő legyen maga is? Midőn a fájdalom vére lecsorog haragot osztó szablyátokon, gondolatok a göndör nevetésű kisdedekre.

Ne azért fizessetek adót, hogy háborút viseljenek a kisdedek ellen, hanem hogy iskoláikat gyarapítsák, tudós emberfővé – a szellem kincseit megbecsülővé – növekedjenek, utakat, hidakat építsetek nekik, amelyeken előregördítik boldog, gyarapodó életüket.

Nekem a sors nem adott gyermeket. Ti vagytok a fiaim. Egész életemben harcoltam, Rákóczi háborúja adott értelmet ennek a küzdelemnek, amely végre nem piperkőc királyok és nyálas kegyenceik politikának és diplomáciának nevezett piszkos játékaikért folyt, hanem valóban a hon szabadságáért. Harcoljatok ti is így! Szabadítsátok fel Magyarországot, vezessétek vissza Európába, ahová mindig is tartozni akart, és amelynek kebeléről annyiszor leszakították. Nyugatról nézzenek fel ránk, minket tisztelve példaképek, mint Szent László, Könyves Kálmán, III. Béla, Károly Róbert és a Hunyadiak idejében. De soha ne feledjétek, a szabadság nem csupán a rácok szétroppantását jelenti, hanem azt, hogy saját képzeleteink rabságából is készek vagyunk kitörni.

Mondjátok meg a fejedelemnek, csak akkor tarthatja meg a Dunántúlt és az egész országot, ha engedi a kereskedés szabadságát, egyszersmind állandósítja a közteherviselést. [...] Ne csak a vitézlő rendet szélesítse, de a polgárisodást is erősítse,

minden egyes városnak adjon szavazati jogot az országgyűlésben, mert a nemesek jó része elpártol, ha bármilyen adót is követelnek tőle, a polgárok szabadságát és jogérvényesítését viszont éppen az adófizetés alapozza meg.

A magyarságnak az a tragédiája, hogy mindig két pártra szakad, amelyek hívei képesek agyonverni egymást, az »igaz hazafiság« nevében. E nemzeti karakterfogyatkozásunk oda vezet, hogy folyton-folyvást vicsorgó sakálok tülekednek az élére, s nem az általuk rendre kigúnyolt, próbára termett oroszánok, a pártoskodáshoz szokott többség pedig csupán a saját pecsenyéjét sütögeti az elpusztult hon izzó zsarátnokain. Törvényt tart, ki törvényt szeg, ha az ország hétpróbás gazemberek kezére került. Neveljete magatokból oroszánokat, akik csapatba verődve képesek szétugrasztani a sakálok egész csordáit! És újból és újból falkákba fognak verődni, horgas tekintetükkel a ti békéteket elirigyelve. Soha ne tegyétek le a kardot, a vitézlő szabadság örök küzdelmet jelent.»

Délibáb

Lukáts János: A bennünk élő szabadság

Ballai László Bottyán Jánosról írott legújabb regényében több műfaj és több írói szándék erősíti egymást. Vagy inkább: kölcsönösen feltételezik és árnyalják, értelmezik és magyarázzák egymást, kérdéseket tesznek fel és válaszolnak meg. Mindez az olvasónak (az utókornak?) szabad döntést és folyamatos értelmezést tesz lehetővé.

A mű legbelső rétege Bottyán János életregénye, akit a magyar történelem és szájhagyomány Vak Bottyán néven őrzött meg. Alakját gyermekkorától, tanulóévein, katonáskodása és hadvezérré válása esztendein keresztül haláláig kísérik végig. Vagy pontosabban: maga Vak Bottyán, életének utolsó napjaiban, betegsége lázalmában idézi fel élete hatvanhat esztendejének idejét.

Bottyán önálló élete aznap indul (vagy inkább aznap siklik ki), amikor apja kitagadja szeretetéből és vagyonából, a jezsuita rendház pedig sajnálkozva közli az „ágrólszakadt” tizenöt éves fiúval, hogy János nem lehet tovább a diákjuk, de lovászlegényként a szolgálatukban maradhat. A fiú vállalja a lealázó megbízatást (mi mást tehet), a lovakhoz ért, mindez katonai karrierjét előlegezi. Mindeközben Gábor atya felfedezi a fiú éles elméjét és fejlett erkölcsi érzékét. Bottyán János töpreng a saját sorsán, és háborog az ország sorsán, e kettős indíttatás élete további döntéseiben is szerepet játszik.

A mű második rétege kb. ugyanekkor (1657 táján) kezd komolyabb szerepet kapni. Bottyán Jánosban, az immár nagyreményű huszártisztben és komolyabb gondolkodású társaiban

Magyarország vállalhatóbb jövőképe kezd kibontakozni. Sóhaj, dohogás, útkeresés szól szavaiból: „Miért nincs egyetértés a különféle európai politikai csoportok között abban, hogy megszervezzék az oszmánok elleni általános háborút, ami nyilvánvalóan erkölcsi – és még nyilvánvalóbban önvédelmi – kötelességük lenne?” Az osztrák császár (aki törvény szerint magyar király is) inkább a béke fenntartására ügyel, a török pedig a meghódolt ország kifosztására, és a lakosság rémületben tartására. Bottyán Jánosban nemcsak fiatalos virtus munkál, amikor az érsekújvári minaretből kihajítja a reggeli imát kántáló müezzint, amivel saját bátorságáról tesz tanúságot, és az ellenállás lehetőségét is bizonyítja. De valójában több: „...a müezzin nem ártatlan! Arra az imára hívja Oszmán népét, amely felbőszíti ellenünk, a »hitetlenek« elleni harcra. ...aki a padisah birodalma számára haszontalan, azt el kell pusztítani. A müezzin is egy volt a miellenünk uszítók közül. Ezért kellett pusztulnia.” – így érvel Bottyán János, ha kell érvelés. És megvásárolja Zrínyi Miklós könyvét, eszmenyítő olvasmányként forgatja, Zrínyiben a felszabadítás lehetséges vezérét látja. Hamar bekövetkező halálát pedig a nemzet tragédiájaként fogja fel.

A fiatal huszártiszt biztatóan halad előre a katonai ranglétrán, „a császár katonája”, de ekkor még (és még sokáig) az uralkodótól várja a török kiűzését az országból, a nemzetközi katonai koalíció megteremtését. Egyúttal azonban egyre nagyobb betekintése lesz az ország gazdasági szervezetébe, a birtokviszonyokba, az adópolitikába, a kereskedelembe és a monopóliumok elosztásába, amelyek egyre inkább az udvar érdekeit szolgálják, az osztrák főrangúak és a császárhoz közelálló külföldiek kezébe kerülnek, – mindez a magyar föld, nép és gazdaság folyamatos szipolyozásához, elszegényedéséhez vezet, és növeli az elkeseredettséget a társadalom minden rétegében. A császárra tett eskü, az uralkodó iránti bizalom egyre inkább erkölcsi töprengés és lelkifurdalás tárgya lesz.

A „gazdaságtörténeti keresztmetszet” mellett Bottyán János (Ballai László) hadtudományi-hadtörténeti áttekintést is ad. A százegynéhány évvel korábban még világszínvonalú török fegyverzet, hadvezetés és harctechnika a XVII. század második felére mintha kifulladt volna, elavult és nehézkes lett. A várépítési technikában olyan kiválóságok jelentek meg, mint Marsigli olasz hadmérnök, a lehetséges európai szövetségesek is számos kiváló, harcedzett hadvezérrel rendelkeznek, csak az egyenetlenség vert közójük többnyire éket. „Európát és elsősorban a sok sebből vérző Magyarországot akármilyen áron meg kell szabadítani a barbár hódítástól. Mert a törökök legyőzhetők. Ki más menthetné meg a magyarokat, mint saját királyuk?!” – ezek Marsigli szavai, világos és egyértelmű szavak.

Bottyán János magánélete (a csataszünet ritka percei) ígéretesen alakul, Judit asszonyban méltó, értő és szemrevaló társat talál. Háza Esztergom főterén áll, mindez persze számos irigyet is szerez mindkettejük számára. Bottyán János nem veti meg a vadászatot, a konyha örömeit, amelynek maga is nagy mestere, a malacpecsenye vagy a harcsapaprikás részletező leírása közben az olvasó az orrával szimatol a fölséges illatok után. Vacsorák és estélyek nincsenek meg e korban sem drága kelmék, a divatnak hódoló rokolyák és fess menték nélkül, anyagaiknak, szabásuknak és a viselés módjának János és Judit egyaránt mestere-mesterasszonya. Judit büszke és önérzetes (néhánykor akár zsémbesnek is mondhatnók), hasonló kvalitású nagyasszonyok majd Jókai hősnői között jelennek meg.

Veszteségek és keserves kudarcok után mégiscsak sikerül felszabadítani Buda várát (1686. szeptember 2-án), a törököt folyamatosan kiűzni és kiszorítani az országból. Aztán... alig egy

évtized múltán megkötötték a karlócai béke (1699), az ország területi egysége jobbára helyre állt. A józanul gondolkodók azonban úgy érezték: Magyarországot nem felszabadították, hanem elfoglalták, – mármint a császár és a szövetségesek seregei, zsoldosai. Már körvonalazódik Rákóczi szabadságmozgalma, a kezdeti felirati politika után a nemzeti érzelmű főrendűek hamarosan eljutnak a Habsburgok (az osztrák császár) elleni felkelésig.

A magyar történelem egy fél évszázadon belül a harmadik fázisba lép: a török megszállás után az ország felszabadításának a reménye, majd e remény elsikkadása következik be. A történelmi szükségszerűség, a keserűség és a tenni akarás mintha közös táborba gyűjtené a nagybirtokos arisztokráciát, a középnemességet, az erősödő városi (jobbára német) polgárságot, sőt a szegényebb paraszti tömegeket is, akiknek Rákóczi(ék) a jobbágyság eltörlését, valamilyes földbirtok adományozását helyezik kilátásba, ha katonaként szolgálják az országos szabadságharcra szélesedő felkelést. E sok ígéretes szándék között azonban sok a látszatintézkedés és az illúzió is. Bottyán János ugyan egy ideig a dunántúli hadak fővezére, de e megbízatása közben keserűen tapasztalja a kuruc szabadságharc társadalmi problémáit, emberi gyengéit, a vezetők kiválasztásának a hibáit, a fegyelmezetlenséget és a bizalmatlanságot lenn és fenn, a magyar történelemnek ezt az évszázados, áldatlan velejáróját.

Rákóczi maga nagyreményű fejedelem, kiváló politikai személyiség, de a hadvezetésben kevésbé jártas és bizonytalan. Hívei fanatikusan bíznak benne, ez azonban csak a katonai feladatok egy évtizedig húzódó megoldatlanságához elég. Bercsényi a nagybirtokos lenézésével tekint hadaira, vezértársaival bizalmatlan, a halogatás és a látszattmegoldások híve, kezén a szabadságharc több győzelemre álló ütközetéből lett kínos vereség. Ocskay bátor magamutogatása inkább hengegő feltűnés, mintsem valódi hősiesség, többszöri köpönyegforgatása végül személyét gyűlölet és megvetés tárgyává teszi. Bottyán János vezérsége egy-egy győzelemig tart, utána a hadvezéri megbízatást mindannyiszor kiveszik kezéből az irigyei. A kuruc közlegények bátorsága is jobbára az ellenség első visszavonulásáig marad, a „mezei hadak” ilyenkor azonnal fosztogatni kezdenek, a rend és a fegyelem felbomlik, következik a csúfos futás és a vereség. A „kuruc” elnevezés is eredetileg gúnykifejezés volt, prédálót, útonállót értettek rajta, akik gyakran (főként Thököly alatt) a törökkel szöveterkeztek. Bottyán és (jobbára) fegyelmezett hadai kiváló haditetteket hajtanak végre, a szabadságharc győzelmének illúziója sokáig fennmarad, aztán Bottyán János halálakor lassan szertefoszlik. Bottyán kérdező-korholó formában szól alvezéreikhez: „Felszabadítottuk az országot. De mikor szabadítjuk fel önmagunkat? Mikor hagyunk fel az ostoba zajkeltéssel, az örökös civakodással, s fogjuk meg egymás kezét egy nagy, nemes célra törve? És a célért, a hon felépítéséért mikor leszünk hajlandók magunk is áldozatot hozni?” Ezzel az óhajtással, keserű önváddal végződik Bottyán János története, ezzel „múlik ki” Rákóczi szabadságharca, maga a mondat, a jámbor szándék azonban évszázadok óta él, hangzik el újra és újra, aktuálisan azóta is, a felelősen gondolkodó magyar remények között.

Bottyán János számára a szabadság vágya nemcsak a harctéri sikereket jelenti, nemcsak a jogos örökség, a megérdemelt egyéb szerzemény birtoklását akarja kielégíteni. Hanem ennél többet, értékesebbet, mindenki számára szóló vágyat és lehetőséget. Szabadságot a fejekben, tudást, elmélyülést a munkában, az emberek közötti kapcsolatokban, a magunk, nemzet- és embertársaink megbecsülését, a segítség és az együttműködés lehetőségében. Mindez alkotórésze a szabadságnak, de olyan alkotórésze, amely máról-holnapra aligha valósítható meg, ehhez évek-évtizedek, békés alkotói korszakok kellene. És olyan emberek, akik hisznek a maguk és

mindenki szabadságában, akik tenni akarnak és tudnak is tenni érte. Olyanok, mint Zrínyi Miklós, maga Bottyán János, Rákóczi, a magyar történelem következő századában Görgey Arthur vagy Bem József, – ahogy az Ballai László regényeiben olvasható.

(Ballai László: Bottyán János szabadságharca. Történelmi tudatregény. Bp. 2018, Hungarovox Kiadó. 257 oldal.)

Lukáts János: Kufstein

Ott ült a térkép előtt, egy órával ezelőtt ült oda, amikor a felesége becsapta maga mögött a lakásajtót, és tudnivaló volt, hogy amikor az asszony hazajön, még akkor is ott fog görnyedni, esetleg ugyanarra a térképlapra meredve. Közben – mintegy félálomban – föl-fölkelt és a lexikonhoz ment, fellapozta, bólogatott az olvasottakra, vagy csóválta a fejét rosszállóan. Időnként a földgömbhöz óvatoskodott, befogott távolságokat körzővel, odamérte a körzőt a vonalzóhoz. Aztán elnézett a levegőbe, de legtöbbször fejcsóválás lett a dologból, a matematika nem volt az erőssége. Ő csak utazni szeretett.

– Nézd, mit találtam! – tette elé a hazatérő asszony a vaskos albumot.

– Kufstein. Egy város, amely élni akar – olvasta és fordította a könyveimet dr. Pál. Pompás kiállítású kötet volt. – Ha kufsteini volnék, ez a kötet biztosan ott állna a polcomon – mormolta az egyhelyben-utazó. Sose gondolt rá, hogy Kufstein valóságos város. Hogy város is. Ő csak, mint börtönt ismerte. Egyetlen nagy börtönt, börtönvárost. A történelemben – futott végig dr. Pál gondolatban ezer esztendő magyar-osztrák kapcsolatain – nem szerepel Kufstein, csak ilyen sötét és félelmetes jelentéssel.

Végigpörgette a kötet lapjait, pazar fotók, vonzó tájak. Középkori főterecske, hangulatos folyópart. Folyópart? Dr. Pál elszégyellte magát, most már emlékezett, hogy – igen! – hogy van valamilyen folyó Kufsteinben. Honnan is? Kazinczy írja, hogy lenn, a börtöncella alatt, a mélyben, ott mormol a folyó. Hát, ez a mormoló, ez az Inn...

Szép városháza, olyan „németes”, mérműves, magas tetejű házak, piros cseréppel, görbülő síkátorok, miniatűr üzletek. És tisztaság. Fönn havas csúcsok. Dr. Pál kedvenc térképe fölé görnyedt, böngészte. Ott van Kufstein, a folyó jobb partján, 2500 méternél magasabb fölötté a csúcs. A Kékes – mérte hozzá lopva – két és félszer is odaférne. Ejnye!

A város történetéről pedig csupa napfényeset ír a kötet. Meg, persze, a „nagy” történelem hullámveréseiről is, pedig hol bajor, hol osztrák kézen volt a város, megjárták Napóleon hadai is. Ott a határ a város szomszédságában. A nyelv egy, a sör egy, a sültkolbász is egy. – A börtön is! – szögezte azért le dr. Pál. Török- meg tatárjárások jutottak eszébe, oda- meg visszacsatolások, Kufstein nem ilyen város képét mutatta.

Idegenforgalmi centrum. Sőt, síparadicsom! Hogy lehet ott sízni, ahol... Föllapozta a börtönfejezetet. Ott volt, benne volt: várkastély, Császártorony, ott a képe. Mellesleg börtön is volt egy időben – mondja a könyv. Csak úgy, mellékesen. Szegény Kazinczy, szegény Wesselényi meg a többiek. A végén még Rózsa Sándor is megjárta Kufsteint. Nagyon félhettek tőle, ha nem merték Szegeden tartani, hanem a nagy, a félelmetes Kufsteinbe vitték. Még el is mosolyodott dr. Pál.

Mindez ma: látványosság. Gyalázat! Üzlet, vásár, szuvenírárus, sörmérés, távcöves tájbámulás, ahol Szentjóni még az eget is alig láthatta. Csoportok csoszoghatják végig a cellákat, és tapogathatják végig a hajdani priccseket. És felvéshetik a falba a nevüket: itt járt ez és ez. Fúj! Kazinczy is felvéste a nevét a kufsteini cellába. De ő a kétezer és egynéhány napos fogság jogán, micsoda különbség! Már majdnem ledobta a fényes papírra nyomott könyvet. A szöveg kedélyes és behízelt volt, dr. Pál beleolvastott. Mintha vonzó úti élmény volna: „...a magyar státuszfogyók szerettek Kufsteinben lenni. Jó itt, szép itt!” – írja Franz von Kazinczy... Dr. Pál kezéből kiesett a könyv. El is toltta magától, nehogy kárt tegyen benne. Szeme szikrázni kezdett. Ekkora arcátlanságot. Kazinczy és Kufstein – jó itt, szép itt.

Az asztalon hagyta a könyvet, rádobta az asztalterítőt, ne is lássa. Aztán vacsora után előböngészte a Kazinczy! Fogságom naplója – hát nem mostanában olvasta dr. Pál ezt a könyvet, a kamrában találta meg, a hátsó sorban. Lázasan olvasásba fogott. Az összeesküvés, a per, a Vérmező, aztán már szállítják is szegény rabokat. Egy kufsteini hajnalon ezt írta Kazinczy: „Virradatkor kinézek ablakomon. Elöttem meredezett az egekig a Kaiserberg. Alattam fekszik a külvároska, s leláttam az ország útjára. Gyönyörű lakás, de szabadnak.” Dr. Pál megtörölte a szemüvegét. Igen, itt áll: „Gyönyörű lakás...” – a mondat folytatását persze már lenyelték a nagyvonalú szerkesztők. Sójajtott egyet a háborgó utód, lám, milyen könnyű a valóságot meghamisítani. Vagy... szó sincs hamisításról, inkább finom átformálásról.

Másnap dr. Pál alaposan végiglapozta a Kufstein könyvet. Mire a végére ért, elfelejtette, hogy börtön is van abban a városban. Csak a fejét csóválta szórakozottan. Ebédnél szinte mellékesen kérdezte:

– És hogy lehet eljutni, ha el akar jutni valaki abba a Kufsteinba?

– Szidni kell a császárt! – nevetett a szeme közé a felesége, de dr. Pál komoly maradt.

– Szívesen lefordítom ezt az osztrák útikönyvet – ment régi kiadói barátjához, de az legyintett: – Ha minden városismertetőt megmagyarítanánk, tele lenne vele a kirakat. Különben is, már hároméves a könyv, elavult.

Dr. Pál mondogatta volna, hogy Kufstein nem avul el, de inkább hallgatott. Ebből nem lesz útiköltség, állapította meg tárgyilagosan. Másnap fölkereste a történészprofesszort. Évfordulókat ajánlott neki, emléktáblát, koszorúzást javasolt, meg hogy ő (dr. Pál) örömmel tartana akár előadást is Kufsteinban. A városnevet alig merte kimondani, de a professzor hosszasan nevetgélt: – Kufstein! Öregem, mit ki nem találsz! Még hogy Kufstein. Ki jár Kufsteinba?! És egyébként is, a diplomácia, a külügy... Inkább valami EU-pályázaton törd a fejedet, ha utazni akarsz! – Dr. Pál el volt bocsátva.

Hazafelé menet azért benézett egy utazási irodába. A kisasszonynak többször elmondta, aztán betűzte, végül nyomtatva leírta a városnevet. Ő csak csóválta szőke loboncát, sose hallotta a nevet. Oda még sose akart utazni senki. Rosszkedvűen csapkodta az osztrák menetrendet.

Bonyolult a dolog, sok az átszállás. Nincs céljárt, se kedvezmény, a sor meg hosszú itt ön mögött, láthatja. Dr. Pál hazabotorkált.

Még egyszer-kétszer szóba hozta, csak úgy mellékesen, ebéd közben. A felesége ilyenkor fürkészően nézett rá, és mindig talált az asztalon valami babrálnivalót a kenyér vagy a szalvéta körül. Egy hét múlva aztán eltűnt a könyv is: – Láttam, már elolvastad, visszavitem a könyvtárba!

Dr. Pál kiszámította, három nap elég volna rá. Egy nap alatt oda lehet utazni, egy nap a városra elég (persze főként azért mégiscsak a börtönre, a Császártoronyra meg a főtérre meg a városházára meg az Inn partra – a Kaiserberg ügyis messze van, meg két és fél Kékes!), aztán egy nap a hazaút, de azt már nem is kell számolni, utazni éjszaka is lehet. Csak meg kellene nézni azt a „gyönyörű lakást”! – De gazdagnak – gondolta utána.

Ami a nyugdíjból megmaradt, abból legföljebb Somogybabodig utazhatott el. A család egyébként is kezdte bolondériának minősíteni Kufsteint, és dr. Pált furcsán méregetni. A felesége „nagyberuházást eszközölt”: tiszta élő gyapjú derékaljat és takarót rendelt, ez aztán fölfalta dr. Pál útitervét. Nem apránként – egyszerre, fájdalommentesen.

Dr. Pál visszaült a térkép elé, de sokszor azon kapta magát, csak nézi a színes táblákat, és azt se vette észre, vajon a fűzfőidet vagy a Jeges-tenger szigetvilágát szemléli-e szórakozottan. Ilyenkor unottan megpörgette a glóbuszt, szeme előtt egybefolytak a hegyek és az óceánok, vagy egyre inkább a barnák és a kékek.

Egy év is eltelt, amikor futólag találkozott újra a professzorral, aki külföldi vendégét kísérte végig a sétálóutcán. Dr. Pálra csak egy kézfogása volt, meg egy kérdő mondata: – Na, jártál Kufsteinban?

– Ki vagyok én abból a börtönből zárva! – nevetett keserűen dr. Pál. De már nem volt, aki a szavát meghallgatta volna.

Madarász Imre: A szó tüzes fegyverével

„Szó, szó, szó.” – E híres Hamlet-idézet (II., 2.) is eszébe juthatott a „pántragizmus” drámaírójának, Hebbelnek, amikor azt mondta: „Nem illusztrált szavakat akarok, hanem embereket, akik égnek, mint a fáklyák.” Savonarola és Bruno olyan tragikus hősök voltak, akik „szavak, szavak, szavak” (words, words, words) miatt égtek és világítottak, „mint a fáklyák”. A tűz, amely mártírhalálukat dicsfénybe vonta, ott lobogott már életművükben, írott műveikben, mondhatni, halhatatlanságuknak mind e két emlékműve az ókori görögök által legnemesebb, mert fölfelé, az égbe törő elemnek tartott tűzhöz kötődik. Sokatmondó – és sokadik – egybeesés, hogy a róluk szóló leghíresebb két magyar regényes életrajz címében egyaránt szerepel a „máglya” szó: Barabás Tibor Savonaroláról *Máglyák Firenzében* (1942), Raffy Ádám Brúnóról *A máglya* (1936) címmel írt nem méltatlan, erőteljes regényt. Mindkét mártírsors azt bizonyítja, hogy a szavak a

tetteknek nemcsak alternatívái lehetnek, hanem legmagasabb formái is. De legfőképpen talán az az eszményi szintézis, melyben „gondolkodás és cselekvés” egymásra talál és egybeforr. A szenvedély tüzeiben.

Savonarola és Bruno stílusának legfőbb közös sajátossága a rendkívüli szenvedélyesség. A Barát *szentbeszédei* és a Nolai *párbeszédei* – műfaji különbözőségeik ellenére – az élőbeszéd eleven tüzeivel hevítenek. Akár az ékesszóló lángnyelv a dantei *Pokol* huszonhatodik énekében, Odüsszeusz „canto”-jában.

Íme, mit – és főleg hogyan – ír, helyesebben: mond a firenzei prédikátor Aggeus prófétáról (*Prediche sopra Aggeo*) való első prédikációjában (1494): „*Poenitentiam agite; appropinquat regnum coelorum*. Tartsatok bűnbánatot, mert közeledik a mennyek országa! Látjátok, szerettem, mily nagy az Isten jósága, kit oly hosszú ideig annyit bántottatok, és látjátok, mégis mennyire várt benneteket, még mindig vár rátok. Ha bűnbánatot tartotok, akkor nem büntet meg benneteket. Oh, ne várjatok tovább, most már térjete meg, és vezekeljete meg, ne halogassátok tovább! De mivel eddig általánosságban, mindenkihez szóltam, és látom, hogy ez nem használ, ezért egy kicsit személyre szólóbban kell beszélnem. Mondtam nektek, hogy Isten azt akarta, hogy atyátok legyek, ezért most közvetlenebbül beszélek majd hozzátok, mint fiaimhoz, mindezt jó útra térésetek, üdvösségetek érdekében teszem. Oh, papok, hallgassátok szavaimat! Oh, Krisztus egyházának papjai, főpapjai, mondjátok le a javakról, amelyeket igazság szerint nem tarthattok meg! Hagyjatok fel a fényűző életmóddal, lakomáitokkal és a mulatságokkal, melyeket oly nagy pompával rendeztek meg. Mondom néktek, hagyjátok el ágyasaitokat, szeretőiteket, mert itt van a bűnbánat ideje, mert nagy szenvedések jönnek, melyekkel Isten rendbe akarja hozni egyházát. Áhítattal misézsetek, mert ha nem akarjátok megérteni Isten akaratát, végül el fogjátok veszíteni javaitokat és életeteket. Oh, szerzetesek, hagyjátok a haszontalanságokat, a díszes ruhákat, az ezüstöket, apátságaitok hatalmas gazdagságát, a javakat! Térjete vissza az egyszerűséghez, és dolgozzatok saját kezetekkel, ahogyan a régi szerzetesek, atyáitok, elődeitek tették, máskülönben, ha nem teszite meg ezt önként, eljön az idő, amikor majd megteszite kényszerből. Oh, apácák, ti is hagyjatok fel a haszontalanságokkal, a szimóniával, amikor befogadjátok az apácákat, kik zárdáitokba jönnek. Hagyjatok fel a fényűzéssel, a pompával apácáitok felszentelésekor. Hagyjatok fel az ékes liturgikus énekekkel, minél előbb bánjátok meg vétkeiteket, hibáitokat, mert mondom nektek, hamarabb jön el a sírás ideje, mint az éneklésé, az ünneplésé, mert Isten megbüntet titeket, ha nem változtattok életeteken, szokásaitokon. Ha ezt nem teszite meg, ne csodálkozzatok azután, ha jön a pusztulás, és minden veszélybe kerül. Oh, testvéreim, mondom nektek, hogy hagyjátok a hiábavaló dolgokat, festményeiteket, cicomáitokat, ne készítsétek olyan pazar ruhákat. Nem veszite észre, hogy haszontalanságaitokkal a szegényektől veszite el az alamizsnát? Oh, szerettem, fiaim, szükség van arra, hogy nyíltan beszéljünk erről, hogy azután senki se mondhassa, hogy én nem tudtam, bocsánatot kérek. Ezért kell ezt elmondanom, *veh mihi, si non evangelizavero*, jaj nekem, ha nem teszem. Elmondom nektek, hogyha nem halljátok meg Isten hangját, akkor megbüntet benneteket. Oh, kereskedők, hagyjatok fel az uzorával, adjátok vissza a lopott dolgokat, mások tulajdonát, máskülönben mindent elveszítetek. Oh, ti, akiknek van feleslege, adjátok azt a szegényeknek, mert az nem a tiétek.”

És most olvassuk – nem: hallgassuk – „Giordano Bruno, a Nolai” *A végtelenről, a világegyetemről és a világozról* (*De l'infinito, universo e mondi*, 1584) című, talán legjelentősebb „metafizikus dialógusának” végéről (az ötödik párbeszéd utolsó lapjairól) Albertino szavait: „Ezentúl, ó, Filoteo, sem a csőcselék zaja, sem a tömeg méltatlankodása, sem az együgyűek lármája, sem a

nagyképűek megvetése, sem a balgák ostobasága, sem a tudálékosok butasága, sem a hazugok rágalalmazása, sem a rosszindulatúak panasza, sem az irigyek kisebbitése ne fosszanak meg engem nemes arcod látásától, s ne tartsanak távol isteni fejtegetésedtől. Csak kitartás, Filoteóm, kitartás; ne csüggedj és ne hátrálj, ha mindjárt az ostoba tudatlanság nagy és tekintélyes szenátusa ezer mesterkedéssel próbálja is megghiúsítani isteni vállalkozásodat és fenséges művedet. S légy meggyőződve, hogy végül valamennyien látják majd, amit én látok, s fölismerik majd, hogy éppoly könnyű mindenkinek téged dicsérni, amily nehéz valamennyinek téged tanítani. Valamennyien, hacsak nem egészen romlottak, saját lelkiismeretükből merítik majd a rólad való kedvező véleményt, mint ahogy végeredményben mindenkinek saját lelke az igaz tanítója; mert a szellem javait nem másunna, hanem éppen a magunk szelleméből nyerjük. S minthogy valamennyinek a lelkében van bizonyos természetes egészség, amely az ész magas trónusán ülve ítélkezik a jó és a rossz, a világosság és a sötétség között, azért mindenkinek saját gondolataiban támadnak majd ügyed leghívebb tanúi és védelmezői. Akik pedig nem akarnak barátaink lenni, hanem renyhén, mint elismert szofisták, a sivár tudatlanság védelmében csökönyös ellenségeid maradnak, azok önmagukban érzik majd kínzó hóhérukat, a te védelmeződet, aki lelkük mélyén annál inkább gyötri majd őket, minél jobban igyekeznek azt elrejtetni, így az Eumeniszek zord hajzatából vett pokoli féreg, ha megghiúsítva látja ellened intézett merényletét, dühösen megfordul, gonosz vezetője kezére vagy mellére támad, fekete mérget freccsent az éles fogak harapásának helyére, és halálra marja. Taníts továbbra is bennünket, hogy igazság szerint mi az ég, igazság szerint mik a bolygók és a csillagok; hogy a végtelen sok világ közt miben különböznek ezek amazoktól; hogy a végtelen tér nemcsak nem lehetetlen, de szükségszerű; hogy e végtelen határ megfelel a végtelen oknak; tanítsd meg, milyen a mindenség igazi szubsztanciája, anyaga, tevékenysége és hatóoka; miképpen alakul minden érzékelhető és összetett dolog ugyan-azokból az őselemekből. Hirdesd meggyőződésedet a végtelen világegyetemről. Irtsd ki azoknak a homorú és domború felületeknek a képzetét, amelyek kívül és belül ennyi meg ennyi elemet és eget határolnak. Hadd ne vessünk a deferens körökön és az odatűzött csillagokon. Erős érveid bombáival rombold le földig az első mozgó és utolsó domborulat szilárd falait, amelyekben hisz a vak tömeg. Vesszen a tan, hogy e Föld az egyeden és tulajdonképpeni világközpont. Vesse el mindenki a nemtelen hitet az ötödik esszenciában. Taníts meg rá, hogy a mi csillagunknak és világunknak összetétele hasonló valamennyi más csillagéhoz és világéhoz. A végtelen sok nagy és tág terű világok hadd gyönyörködtessék újra meg újra szabályos egymásutánjaikkal és rendjeikkel a végtelen sok más kisebbit. Törd össze a külső mozgatókat az egek széleivel együtt. Nyisd ki számunkra a kaput, melyen keresztül megláthatjuk e világ és a többi világ hasonló voltát. Mutasd meg, hogy a többi világ úgy van az éterben, mint ez. Világítsd meg, hogy valamennyinek mozgását a belső lélek okozza. Ilyen szemlélődés világánál biztosabb lépésekkel haladhatunk előre a természet megismeréséhez.”

Savonarola intő-dörgedelmes szónoklatainak „zuhogó, szenvedélyes, rendetlen beszédmódját” azért fegyelmezi-megemeli a sok idézet és reminiscencia (főleg természetesen a Szentírásból, bár máshonnan is, olykor a tudás embereinek latin nyelvén). Bruno filozófiai („metafizikai”) dialógusának tudományos, bölcséleti és misztikus fejtegetéseit pedig ellenállhatatlanná, magával ragadóvá teszi a költői, metaforikus, színes, burjánzó, „prebarokk” stílus. A hitszónoklat teológiai-vallásbölcséleti mélységű, a filozófiai párbeszéd szónoki hevületű, pátoszú.

Machiavelli „fra Girolamo Savonarolában” azon tétele legnagyobb igazolását látta „napjainkban” (ne’ nostri tempi), hogy „a fegyveres próféták mindannyian győztek, a

„fegyvertelenek pedig elbuktak”. A fejedelem hatodik fejezetének e híres, sokat idézett (a francia Pierre Antonetti Savonarola-életrajzának, de még Isaac Deutscher Trockij monográfia-trilógiája első két kötetének címében is felhasznált) megállapítását érdemes egybevetni azzal, amelyet már idéztünk a Fráter halálos ellenségéről, VI. Sándorról, de nem egészében. A citált lesújtó véleményt a hazudozó-szószegő pápáról, tudniillik, a következőképpen fejezte be messer Niccolo: „mégis minden úgy sikerült, ahogy akarta, mert ismerte a világ dolgait” (eredetiben pontosan: „mert jól ismerte a világ eme részét”). „Összeolvasva” a két Machiavelli-szövegrészt, a machiavellizmus lényege áll előttünk.

Machiavelli „fegyvertelen prófétának” látta fra Girolamót, VI. Sándor ellenben nagyon is jól felismerte, hogy fel van ő fegyverezve a Szó hatalmával, márpedig „a szó veszélyes fegyver”. Az akasztóhurok a máglyán örökre beléfojtotta a veszedelmes szót az aranyszájú prédikátorba. A hazug szavú Borgia így ismerte el és be az igaz szólás erejét.

Giordano Brunóval a máglyán szájkörtét, más néven spanyolkörtét „etettek”, úgy akadályozták meg, hogy még a tűzhalál agóniájában is harcos igéket kiáltson, „szárnyas szavakat szóljon”.

Azonban sem VI. Sándornak és a Medici-pártnak, sem VIII. Kelemennek és Bellarminónak nem volt, nem lehetett hatalma az írás fölött. A két eretnek-mártír írásos életművét „a tűz nem égeté meg, / Mert az maga tűz”. Hevít és világít azóta is. „Verba volant, scripta manent.” A szó elszáll, az írás megmarad. És győz.

Deák Mór: Soha nem tudtam mit kezdeni az özvegyekkel

soha nem tudtam mit kezdeni az özvegyekkel
barátaim elmennek és én megyek velük
de hirtelen befordulnak egy sarkon
ahova én már nem követhetem Őket
és ott állok
elhagyatva
hogy még a koldusok is szánakozzanak rajtam

ó én mindig elegáns voltam
csak a könnycseppjeim kiegészíttek minden ingemet
már nem vagyok különb senkinél
sohasem voltam
és egyikük sem szólt vissza értem

ilyen elhagyatott csak egy nemzet lehet
amelyik hitt egy soha be nem váltott ígéletben
ilyen elhagyatott csak én lehetek
összes befoltozhatatlan ingemben

nem tudom
hogyan lehet kibírni
nem tudom hogyan lehet tovább élni
megfigyeltem magam mint gyerekkorom
kitépett szárnyú legyeit
ahogyan rosszindulatomban keringenek

s mára egy vagyok közülük én is
nem tudom ki tépte le
amúgy is undorító szárnyaimat
az élet? a halál?
ki vagyok én hogy mégis zümmögjek?

soha nem tudtam mit kezdeni az özvegyekkel
s mert általuk özvegy vagyok magam is
hívok mindenkit
igaz hittel
emeljük egymást
emeljük fel
s így vigyük tovább őket is

Deák Mór: Távolodsz

távolodsz
tőlem magadtól
teheted
szeretem azt is
drágakő vagy
kameol jáspis
kígyó vagy
aki Évát hívja
és én vagyok

talán Éva is
– mert Ádámként
mindig a földre húzlak
s bár szeretném
ne hagyd magad
egy porszemből
hegyek épülnek
s a hegyek porrá omlanak

Deák Mór: Tükör

itt ülök
egy hideg szobában
és oda vágyom
ahol most nyár van
vagy ide vágyom a nyarat

férfiként éltem
de most tél van
szerettem volna boldogabban
untatni magamat

mindig kinevetett az élet
s a kis nyár után
rögtön nagy tél lett
hópelyheken

fehéredik ki minden emlék
halálomig eltűnődhetnék
életeden

Ady Endre: Ásít a tükör

Ásít a tükör,
Hogy gyáván belenézek:
Régi hitvesek búcsuzása,
Késések,
Unott ellenfelek vagyunk mi.

Ásít a tükör:
Egykor mint jó barátok
Bámultuk bámulóan egymást
S az átok
Közénk most fagyasztóan állott.

Ásít a tükör:
Egymást tán elfeledtük?
Milyen furcsák vagyunk, bámultak,
Mi együtt,
Egymást nem lelő ismerősök.

Ady Endre: Bóbiskolván lehajtott kardomon

Mint a piros vér a fehér havon,
Visszáját úgy virítná szerte
Énem, e legnagyobb nagy-hatalom.

Úgy sorakoztatná, vértézve itt,
Ha lehetne, kemény attackban
Hős, régi szavait, vitézeit.

De most másé a vér, másé a hó,
És holnapig céltalanul fut
Betyár-ló, hős-ló, szép pej vagy fakó.

S ha lovamat mégis megnyergelem,
Ne ülj mögöttem, óh, sötét Gond,

Nálam mégis kisebb fejedelem.

Bóbiskolván lehajtott kardomon,
Engedem a világot futni
S visszafutni kérőn, hallgatagon.

S akkor megint világ lesz a világ
S mi, az igazi nagy-hatalmak,
Kirójjuk rá a penitenciát.

Ady Endre: A hivalkodó ember

Csak az a fontos, ami: Én
S minden csak ezért történik
A Föld alatt s a Föld színén:
Be nagy a hivalkodó ember.

Csak az a fontos: ki vagyok?
S itathatják a világot
Üres, ostoba vér-habok:
Be nagy a hivalkodó ember.

Csak az a fontos ami: Én,
Halállal és Halál nélkül,
Holott mindenki halni mén:
Marad a hivalkodó ember.

Mikor a világ megveszett
S a minden-jók dögbe hullnak,
Tudom, hogy a legnemesebb:
Szegény, hú hivalkodó ember.

Olajos István: Emlékezés Hamvas Bélára

Hamvas Béla, a magyar szellemi élet kimagasló egyénisége, posztumusz Kossuth-díjas író, filozófus, esztéta ötven esztendővel ezelőtt, 1968. november 7-én Budapesten hunyt el agyvérzésben. Hihetetlen módon szerteágazó munkásságából rendkívül nehéz bármilyen témát önállóan kiragadni, ennek ellenére most, az évforduló alkalmából megkíséreljük kereszténység-szemléletét behatóbban tanulmányozni. Az eseményeket nem feltétlenül a Biblia nézőpontjából vizsgálja, melyet mi, Krisztus követői a kizárólagosan autentikus kinyilatkoztatásnak tekintünk, sőt egy helyen kijelenti: *"Ha a világpusztulásból egyetlen könyvet lehetne megmenteni, ez a könyv csakis a Véda lehetne."* Mindazonáltal olyan személyiség ő, akitől „sokat tanulhatnánk, ha vennénk magunknak hozzá a fáradságot” – ahogyan Paul Bowles mondta. Gondolatait kivonatossan gyűjtöttem össze, és bátorkodtam őket helyenként néhány személyes megjegyzéssel kiegészíteni.

Hamvas sajátos világnézetének egyik óriási értéke, hogy a hagyományt metafizikai síkon kezeli, annak mondanivalójaként azt a tudást tekintvén, melyet a szent könyvek őriznek számunkra. Mai világunk hajlamos a tudományt egyre inkább előtérbe helyezni a tradíció rovására. Ez bizonyos értelemben nem meglepő, mivel amíg a tudomány némi enyhe izgalmat okozó háborítatlan nyugalmat kínál, addig a hagyomány bizony kellemetlen részleteket is érint, amelyekkel nemigen szeretünk szembenézni, inkább elmenekülünk a nehézségektől. Jézus így foglalta ezt össze, midőn testvérei hívták, hogy menjen velük Jeruzsálembe az ünnepre: „Titeket nem gyűlölhet a világ, de engem gyűöl; mert én bizonyosságot teszek felőle, hogy az ő cselekedetei gonoszak” (Jn 7,7). Az újkor aztán erre is meghozta a maga „megoldását” a büntudat elhárítása, sőt a bűn mesterséges letagadása által. Hamvas Béla szerint a vallás, a tudomány könnyíteni akar az élet terhein, ezzel szemben a hagyomány az, ami visszaadja az embernek önmagát. Ez a tehermentesítés a valóság elől való kitérés egy olyan állapotba, ahol egészen jól érezzük magunkat ugyan, csak éppenséggel ez álobjektivitás, csupán önámítás, hiszen Isten elől nem lehet elbújni. Ennek ellenére, bár Jézus evangéliumával már két évezrede együtt élünk, annak igazságából gyakorlatilag semmit sem valósítottunk meg. A hagyomány és az abból sarjadó vallás között mindig rendkívül nagy az eltérés, ám egyetlen esetben sem akkora, mint ami Krisztus tanítása és a ma kereszténységnek nevezett torzszülött között az idők folyamán kialakult. Érdemes megjegyeznünk, hogy ugyanezt a jelenséget tapasztalhatjuk a tízparancsolat kihirdetésétől a Megváltó megtestesüléséig eltelt időszak eredményeképpen, Jézus szavai olyannyira irritálták a maguk kényelmes világát időközben kiépítő farizeusokat és írástudókat, hogy azok vallási vezetőkként semmi másra nem vágytak jobban, mint arra, hogy az Isten Fiától mihamarabb megszabadulhassanak. Ami pedig a mai állapotokat illeti, ezekre talán a siralmas és gyalázatos jelzők illenek leginkább, ha valaki Jézus Krisztus visszajöveteléről beszél, megkockáztat olyan kijelentéseket, hogy „Isten Igéjében nem ez áll” vagy „mit szólna ehhez az Úr”, annak már „hívó” körökben is legtöbbször egy gunyoros vigyor a jutalma.

Ebből kiindulva Hamvas Béla egy különleges játéknak ítéli azt az élettervet, mely a hosszú távra elképzelt létezésre irányul, és amelyet éppen ezért komolyan kell venni. Ezt ő maximális hűségnek nevezi, ami több, mint a hit. Egy bizonyos alapállásról beszél, egyfajta éberségről, a valláson és a tudományon történő felülemelkedésről, az élet jutalom várása nélküli teljes odaadásáról, ami a megszabaduláshoz vezet, az alapállás hiánya pedig az éberségvesztés, melynek

fenntartására a mai civilizáció törekszik. Buddha nyomán azt állítja, hogy az élet nehéz, könnyítési igyekezetünkkel mi magunk tesszük azzá, tudatunkba beépítve életünket egyre inkább ennek megfelelően alakítva. A vallás azzal járult hozzá ehhez, hogy az embert tehetetlen bábuvá degradálta, felmentette mindenféle felelősség alól, és jó magaviselet esetén (ez alatt elsősorban az egyházi személyeknek való engedelmességet értve) beígérte számára az üdvösséget. A Biblia ezzel szemben azt tanítja, hogy az Úr komoly feladatot bízott ránk, mindenekelőtt az evangélium terjesztését, mi pedig nem vagyunk alárendelve a papoknak, hiszen Isten kegyelméből mi magunk is azok lehetünk, és mennyei főhercegek, Isten országának örökösei és társörökösei Krisztusnak, akivel együtt fogunk uralkodni. A tudomány mindenféle kényelmi és biztonsági felszerelésekkel halmoz el bennünket és egy idő után a vallással karöltve szól hozzánk, valahogy így: bízz Istenben, de azért vásárolj védőberendezést és köss életbiztosítást! A hamisítatlan kereszténység tehát az alapállásra mutat a korrupcióval (a szó itt eredeti jelentése szerint, corruptio=általános romlás, értelmezendő) szemben. A szomjúság (ez nem csupán a kocsmában túlságosan gyakran megnyilvánuló folyadékszükséglet, hanem általánosságban az élet gátlástalan élvezete iránti igény, mértéktelenség és az Istentől elszakító kívánságok halmaza) a korrupció lét ismertetőjele, mondja Hamvas. Az ember a korrupcióban azonnal tiltakozni és védekezni kezd, ha világozottsággal háborgatják, mint ahogy egy kő elmozdításakor az alatta lakó lények tüstént visszakívánkoznak a sötétségbe. A korrupció a lefokozott élet. Akinek nincs spirituális bázisa, arról ismerhető fel, hogy csupán azt látja, ami rövid távon tetszetős. Az igazi kereszténység az ember alapállásáról, a primordiális lét korrupciójáról és a megromlott lét helyreállításáról szóló tudás. Erre utal Pál apostol a galata levél legelején, Jézusról ezt írván: „A ki adta önmagát a mi bűneinkért, hogy kiszabadítson minket e jelenvaló gonosz világból”, majd néhány verssel később önkritikát gyakorolva kijelenti, hogy ő is pusztította Isten egyházát „szerfelett rajongván atyai hagyományaimért.” Itt természetesen nem az eredeti tradíciókról beszél, hanem arról a korábban már említett fertőről, mely az évszázadok során a vallásosság égisze alatt alakot öltött.

„Ismerd meg Istent” – idézi Hamvas Béla a prófétát. Az Ószövetség mindössze hét alkalommal nevezi Istent „Atyának”. Aztán jött Jézus, aki több mint százötvenszer használja ezt a kifejezést Istennel kapcsolatban, arra tanít, hogy jóságos, gondoskodó és szerető apaként gondoljunk rá. Majd ennél még jóval messzebb megy. Az ókori delphoi templom felirata, a ma „ismerd meg önmagad”-ként fordított „*gnóthi szeauton*” Hamvas értelmezése szerint eredetileg ezt jelentette: „ismerd meg, hogy isteni vagy”. Ez első hallásra meglepően hangzik, de nézzük, mit ír erről a Biblia. A zsidók meg akarták kövezni az Urat, mert ember létére Istenné tette magát. „Felele nékik Jézus: Nincs-é megírva a ti törvényetekben: Én mondom: Istenek vagytok?” (Jn 10,34). A Megváltó a 82. zsoltár 6. versét idézi. Saját magát többször Emberfiának nevezte, ugyanakkor egyenlőnek az Atyával. Hamvas a Védantát idézi: *aham brahma aszmi* (én Isten vagyok) és mindebből arra a következtetésre jut, hogy Istennel az ember minden fia azonos. Az Isten–ember egység mindenkire kiterjed és Jézus felszólította az embert, hogy ezzel a gondolattal azonosuljon.

Hamvas Béla szerint azt a tudást, ami az emberiség ősállapotába nyúlik vissza, a Védák őrizték meg leginkább. A védikus irodalom által válik érthetővé mindaz, akik vagyunk, ahonnan jöttünk, és amerre haladunk. *„Nem filozófia, nem vallás, nem mítosz és nem költészet. A Véda maga az éberség, ami fölébreszt abból az álomból, ami ideköt az anyagi létbe, megmutatja a dolgok valódi értelmét. Amit a Védák leírnak az egy metafizikai tudás, ami az emberiség létének szellemi bázisa.”* „A Véda alapvető tanítása, hogy a világnak csak elenyésző csekély része és csak legkülső burka látható, érzékelhető és anyagi; a

hasonlíthatatlanul nagyobbik rész láthatatlan és anyagtalan. A világ sorsa, a történet, az emberi lét, a kozmikus jelenségek oka, eredete és igazi értelme a láthatatlan anyagtalan világban van – írja abban a bevezetőben, mellyel az általa fordított *Tibeti misztériumok* című könyvet ellátta. Ezek a sorok egyértelműen rávilágítanak arra, hogy mekkora értelmetlenségnek minősíthetőek a „Mindentudás Egyeteme” és ehhez hasonló fellengzős nevekkel illetett emberi kísérletezések. Tudni véljük, hogy mi történt 14 milliárd évvel ezelőtt és azt gondoljuk, hogy nagyjából ennyire előre is látunk. Pedig a Biblia ugyanezt állítja: Isten a dolgok jelentős részét elrejtette szemeink elől, sőt valójában saját Földünk és óceánjaink mélységeinek titkaival sem vagyunk tisztában. *„Az ember csak egészen kicsiny feladatot kap, és bajunk az, hogy túl sokat akarunk megoldani, ahelyett, hogy a kicsinyt észrevennénk”* – állítja Hamvas Béla. Ebben teljességgel igaza van, a mi szerepünk mindössze annyi lenne, hogy megtaláljuk az oda vezető utat, ahol számunkra mindez valóban ismertté és láthatóvá válhat.

Amikor Buddhától megkérdezték: Ki vagy? ő ezt felelte: Ébren vagyok (neve is ezt jelenti: ébernek lenni). Hamvas szerint ő az alapállás mestere. Buddha megvilágosodása előtt egy történésorozaton ment keresztül, előbb egy vakkal, majd egy leprással, végül egy halottas menettel találkozott. Mindeme nyomorúságot látván a nirvánát, tehát, lélek hiányában, ezt az egó nélküli, meglehetősen homályosan körvonalazható létállapotot látta az egyetlen elfogadható megoldásnak. Jézus ezzel szemben konkrét ígéreteket tett, Ő ugyanígy megélte ezeket az eseményeket, csak más végeredménnyel: a vakok újra láttak, a leprások megtisztultak, a halottak pedig feltámadtak. Tanított arról, hogy Ő az Isten Fia, aki Atyjától megörökölte országát, ezek a nyomorultak mind Hozzá jöhetnek, Ő pedig „be fogja tölteni minden szükségüket az Ő gazdagsága szerint (Fil 4,19). Mindnyájan lehetőséget kaptunk, hogy higgyünk szavaiban, és a tudattalan elmúlásba süllyedés helyett választhatjuk az örökké tartó individuális létet. A buddhistáknak nincs kegyelmes mennyei Atyjuk, sem Megváltójuk, sőt a klasszikus irányzat tulajdonképpen ateistának tekinthető.

„Ha a hatodik nap óráját, amelyen a teremtés befejeztetett, pontosan ismernénk, meg tudnánk mondani, hogy az utolsó ítélet éve és napja mikor következik el. Mert egyetlen perccel sem lépi túl. Határozott végpontja van, de ez a belső kör titka” – írja Jakob Böhme német filozófus, Hamvas Béla lélekszemléletének egyik megalapozója, akit ő éppen ezért műveiben rendkívül gyakran idéz. Hamvas Platónhoz hasonlóan halálkészültségről beszél. *„Philosophiein ouk alla thanatein”* – bölcselkedni nem más, mint a halálra készülni. Az *Apokaliptikus monológban* ezt írja: *„Éberségemet azért szeretném, amennyire csak lehet fokozni és soha nem elveszíteni, hogy a halál pillanatában a lélek kiteljesedését egész nagyszerűségében át tudjam élni.”* Ő tehát nem fél a haláltól, hanem várja, mint egy új, csodálatos időszak kezdetét. Jézus ezt kérdezi a sokaságtól: „Képmutatók, az égnek és a földnek ábrázataról tudtok ítéletet tenni; erről az időről pedig mi dolog, hogy nem tudtok ítéletet tenni? (Lk 12,56). Amikor ezt a cikket írni kezdtem, szeptember közepe volt, és az örvendetesen hosszú nyáron sétát tettem a réten. A déli napsütés hatására még rezgett a forró levegő a szántóföldek felett, a távoli fák azonban már egy egészen halvány, sejtelmes párarétegbe burkolóztak. Ez az egy apró eltérés mutatkozott július végéhez viszonyítva, amely mégis jelezte, hogy az ősz már kopogtat az ajtón. Néhány nappal később meg is érkezett. Az idők jelei tehát láthatóak, csak nem annyira nyilvánvalóan, ahogy azt mi esetleg elvárnánk. De erre valójában nincs is szükség, mert aki Hamvas Bélához hasonlóan tudatosan felkészül, azt sem a halál, sem az ítélet napja nem érheti váratlanul, sőt inkább türelmetlenül sóvárog utána, amint Pál apostol írja Timóteusnak: „Végezetre eltétem nékem az igazság koronája, melyet megad nékem az Úr ama napon, az igaz Bíró; nemcsak nékem pedig, hanem mindazoknak is, a kik vágyva

várják az ő megjelenését” (2Tim 4,8). Erre a permanens készenlétre utal a pannonhalmi apátság napórájának felirata is: „Una vestrum ultima mea” (közületek nekem egyik az utolsó).

Hamvas Béla egyik érdekes témája Arlequin, a bohóc. Látszólag nem irigylésre méltó, inkább lenézett, kikacagott figura, nyelvet öltöget és csörgeti a sapkáját. Mégis az emberi élet egyik főalakja, megismerte, hogy a létezés logikája paradox. Kívül áll a becsvágyon, a hatalmi örületen és a félelmen. A nevetés ezzel a világgal való együtt nem működésének éppen olyan jele, mint a csörgősapka és a vicc és a tótágas. Arlequin nem kötelezi le magát se vagyonnak, se rangnak, sem elméletnek, sem az evésnek, sem az ivásnak, sem valamilyen mesterségnek, sem a tudásnak. Nem hódol meg senkinek. Arlequin szabad. „Bárki bármit megtehet helyettem, de senki sem létezhet helyettem és az én nevemben nem mondhatja, hogy én vagyok. De ha magamat önmagamnak tartom meg, magamat elvesztem és létem is elvész. S ha önmagamat eleresztem, megnyerem és létem gazdagsággal telik meg”. Hamvas véleménye szerint ilyen Arlequin volt Héraklész és Diogenész is, később pedig Shakespeare és Rabelais. Héraklész semmit sem akart tudni a világ kényszerzubzony-logikájáról, Diogenész a hordóját görgette ide-oda, míg a többiek a peloponnészoszi háborúra készülődtek. Shakespeare ezt az ártatlan gyönyörvágyat midsummer madness-nek hívja, ez a szentivánéji örület. Ezután Hamvas John Cowper Powys brit filozófust idézi, aki Rabelais-ról nagyszerű könyvet írt: „Ez a pantagrueli élet megalosaurusi ereje és szépsége. Ez Rabelais szakrális obszcenitása és mennyei profanitása”, majd így zárja le ezt a témakört: „Ez az, amiért nekünk annyira kell a jó étel és ital és a csók és a szerelem és a jó alvás és a meleg és a virág és a séta és a napfény, s amiért nem kell, egyáltalában nem kell a loholás, a munkában való meggörbülés, a hazugság, a fontoskodás, a nagyszakállú tudomány és a pergamentsárga vallás. Ezért kell nekünk mindenekelőtt a béke, a nagylelkűség, a derű, a nevetés, az előítélettelenség s ezért nem kell nekünk a zshivaj, a tülekedés, a háború, a komizság, az elv és az erőszak”.

Hamvas Béla Assisi Ferencet „gyermek-Arlequin”-nek nevezi, „Európában nem élt ember, aki a félelemtől alaposabban megszabadult volna, mint ő”. Senkitől és semmitől sem függött, felszabadult és félelemtelen életet élt. „Senki se mer egyedül élni” – írja Hamvas. „A legtöbb ezért nekiáll, érthetővé teszi magát, hízeleg, magyaráz, megalkuszik, hazudik, vagyis partikularizálja és szekularizálja magát. A közösséget nem a társas ösztön teremtette, az egyének teremtették, az egyedüllétből való félelmükben.” Arlequint az evangélium lelki szegénynek nevezi. Ő, a bolondnak titulált, komolyan veszi, amit oly sokszor mond nekünk biztatólag az Úr a Bibliában: ne félj, mert veled vagyok. Ezért dobta be a szegény asszony utolsó két fillérjét a perselybe. Ezért tudta kimondani Jób mérhetetlen nyomorúsága közepette: „Mert én tudom, hogy az én Megváltóm él”. Jézus ezt mondja az ilyenekről: „Nem e világból valók, a mint hogy én sem e világból vagyok” (Jn 17,16). Pál apostol ezzel kapcsolatban a következő magyarázatot küldi a korinthusbelieknek: „Mert minekutána az Isten bölcsességében nem ismerte meg a világ a bölcsesség által az Istent, tetszék az Istennek, hogy az igehirdetés bolondsága által tartsa meg a hívőket (1Kor 1,21). Jó példák erre Stephen Hillenburg kiváló karaktereket felvonultató televíziós rajzfilmsorozatának, a Spongya Bob Kockanadrágnak kedvesen együgyű alakjai, a címszereplő és Csillag Patrik. Míg Rák úr folyamatosan a pénzéért retteg, addig ők vidáman és gondtalanul élik életüket. Ha pedig az antik irodalomból keresnénk magyarázatot erre az örülségnek tűnő ráhagyatkozásra, talán Pindarosz sorait eleveníthetnénk fel ekképpen:

„Ha az Ég meg akar menteni, akkor sem eshet bajod,

Ha szitában hányódsz az óceán közepén.”

Az idézeteket természetesen még hosszasan lehetne folytatni, ám a fejtegetések mindegyike ijesztően arra utal, hogy egyszer majd el kell hagynunk ezt a nyomorúságos, ám bennünket mégis biztonságba ringató világot. Ezért vigasztalásképpen, némileg rendhagyó módon – bár az alaptémától egyáltalán nem elütően – nem Hamvas Béla gondolatai közül választottam, hanem Jézus szavainak (Jn 14,1) és Luther Márton *Erős vár a mi Istenünk* kezdetű énekének szintézisét: „Ne nyugtalankodjék a ti szívetek: higgyetek Istenben, és higgyetek én bennem – (mivel megmondattott nekünk, hogy) miénk a menny örökre.”

Karinthy Frigyes: Láncszemek

Egy döntő dolog igenis van – mondtam a vita hevében (megint ezekről a hullámvonalokról volt szó, hogy fejlődik-e a világ, megy-e valamerre, vagy visszatérő ütemek játéka csak az egész, megújodása a Mindigvoltnak) –, nem is tudom, hogy fejezzem ki, nem szeretek ismétlésbe esni. Talán így: soha még ilyen *kicsike* nem volt a Földgolyó, mint amilyenné mostanában lett – persze viszonylagosan. A szóbeli és fizikai közlekedés egyre gyorsuló irama összezsugorította a világot – elhiszem, hogy ez is volt már, az is volt már, mindenről volt már szó, de arról még nem volt szó soha, hogy amit gondolok, csinállok, amit akarok vagy szeretnék, arról – ha úgy tetszik neki vagy nekem – percek alatt értesül a Föld egész lakossága, s ha személyesen akarok erről meggyőződni, napok alatt ott vagyok, hipp-hopp, ahol lenni akarok. Tündérország, ami a hétmérföldes csizmákat illeti, eljött e világra – némi csalódást csak annyiban hozott, hogy Tündérország sokkal kisebb országnak bizonyult, mint amilyen Valóság országa volt valaha. Chesterton azt írja valahol, nem érti, miért akarják a Kozmoszt mindenáron valami *igen nagy* dolognak elképzelteni a metafizikusok – őneki jobban tetszik egy icike-picike, apart, hercig, intim kis világmindenség gondolata. Nagyon jellemzőnek találom ezt az ötletet a közlekedés századában – jellemzőbb, mint amennyire elmés vagy igaz, s éppen ezért, mert a reakciós tudomány- és technikatagadó, anti-evolucionista Chesterton volt vele kénytelen önkénytelenül elismerni, hogy az általa sokat emlegetett Tündérországot, íme mégiscsak az a bizonyos „tudományos” fejlődés varázsolta elő. Hát persze, minden visszatér és megújul – de nem veszitek észre, hogy ennek a visszatérésnek és megújulásnak a *tempója* gyorsul soha nem látott mértékben, térben és időben? Percek alatt kerüli meg gondolatomban a glóbuszt – a világtörténelem fázisait évek alatt daráljuk le, mint a megunt leckét – ebből mégiscsak kijön valami, csak tudnám, mi? (Úgy rémlik, már-már szinte tudtam – de aztán elfelejtettem megint. Kételyek fogtak el – talán éppen azért, mert *túl közel* jártam az igazsághoz. A Sark közelében a mágnesű ingadozni kezd, tudjátok – úgy látszik, Isten közelében vagyunk így a hittel.)

Egyébként kedves játék alakult ki a vitából. Annak bizonyításául, hogy a Földgolyó lakossága sokkal közelebb van egymáshoz, mindenféle tekintetben, mint ahogy valaha is volt, próbát

ajánlott fel a társaság egyik tagja. Tessék egy akármilyen meghatározható egyént kijelölni a Föld másfél milliárd lakója közül, bármelyik pontján a Földnek – ő fogadást ajánl, hogy *legföljebb öt* más egyéneken keresztül, kik közül az egyik *neki személyes ismerőse*, kapcsolatot tud létesíteni az illetővel, csupa közvetlen – ismeretség – alapon, mint ahogy mondani szokták: „Kérlek, te ismered X. Y.-t, szólj neki, hogy szóljon Z. V.-nek, aki neki ismerőse...” stb.

– Na, erre kíváncsi vagyok – mondta valaki –, hát kérem, mondjuk... mondjuk, Lagerlöf Zelma.

– Lagerlöf Zelma – mondta barátunk –, mi sem könnyebb ennél.

Két másodpercig gondolkodott csak, már kész is volt. Hát kérem, Lagerlöf Zelma, mint a Nobel-díj nyertese, nyilván személyesen ismeri Gusztáv svéd királyt, hiszen az adta át neki a díjat, az előírás szerint. Márpedig Gusztáv svéd király szenvedélyes teniszjátékos, részt vesz a nemzetközi nagy versenyeken is, játszott Kehrlinggel, akit kétségkívül kegyel és jól ismer – Kehrlinget pedig én magam (barátunk szintén erős teniszjátékos) nagyon jól ismerem. Íme a lánc – csak két láncszem kellett hozzá a maximális öt pontból, ami természetes is, hiszen a világ nagy hírű és népszerű embereihez könnyebb kapcsolatot találni, mint a jelentéktelenséghez, lévén előbbieknek rengeteg ismerőse. Tessék nehezebb feladatot adni.

A nehezebb feladatot: egy szögecselő munkást a Ford-művek műhelyéből, ezek után magam vállaltam, és négy láncszemmel szerencsésen meg is oldottam. A munkás ismeri műhelyfőnökét, műhelyfőnöke magát Fordot, Ford jóban van a Hearst-lapok vezérigazgatójával, a Hearst-lapok vezérigazgatójával tavaly alaposan összeismerkedett Pásztor Árpád úr, aki nekem nemcsak ismerősöm, de tudtommal kitűnő barátom – csak egy szavamba kerül, hogy sürgönyözzön a vezérigazgatónak, hogy szóljon Fordnak, hogy Ford szóljon a műhelyfőnöknek, hogy az a szögecselő munkás sürgősen szögecseljen nekem össze egy autót, éppen szükségem lenne rá.

Így folyt a játék, és barátunknak igaza lett – soha nem kellett ötnél több láncszem ahhoz, hogy a Földkerekség bármelyik lakosával, csupa személyes ismeretség révén, összeköttetésbe kerüljön a társaság bármelyik tagja. Mármost felteszem a kérdést – volt-e valaha kora a történelemnek, amikor ez lehetséges lett volna? Julius Caesar hatalmas ember volt, de ha például eszébe jut, hogy az akkori Amerika valamelyik *aszték-* vagy *maya-törzsbeli* papjához néhány órán vagy néhány napon belül protekciót szerezzen – ezt a tervét nem öt, hanem háromszáz láncszemen keresztül sem tudta volna megvalósítani, már csak azért sem, mert hiszen Amerikáról és annak lehetséges vagy nem lehetséges lakosairól kevesebbet tudtak abban az időben, mint amennyit mi a Marsról és annak lakosairól tudunk.

Valami van, valami *folyamat*, ritmuson és hullámon túl – szűkülés és tágulás. Valami összemegy, és kisebb lesz, és valami szétárad, és egyre nagyobbodik. Lehetséges – lehetséges volna mégis –, hogy ez az összemérés és kisebbedés – hogy ez a fizikai világ és ez a Szétáradás és Nagyobbodás ezzel a pislákoló kis szikrával kezdődött, ami sok millió évvel ezelőtt gyulladt ki az ember-állat idegkocsonyájában – hogy szétáradva és nagyobbodva és mindent fölétgetve, ami útjába kerül, lángba borítsa és összezsugorítsa és hamuvá égesse az egész fizikai világot? Lehetséges – hát mégis lehetséges volna, hogy az erő legyőzi az anyagot – hogy a lélek erősebb és igazabb igazság, mint a test – hogy az életnek *értelme* van, mely túléli az életet – hogy a jó túléli a rosszat, az élet túléli a halált – hogy Isten mégis hatalmasabb az ördögnél?

Mert, kérem – restelkedve vallom be, bocsánatot is kérek érte, és tiltakozom ellene, hogy

azért bolondnak tartsanak – ezen a protekciós játékon még mindig gyakran kapom magam rajta, nemcsak emberek, hanem dolgok összefüggésében is. Sajnos, magától megy ez már nálam, mint a köhögés. Haszontalan játék, semmit sem tudok vele megváltoztatni – hiába, úgy vagyok vele, mint a játékos, aki mindenét elvesztette kártyabarlangjaiban: de inkább babra játszik tovább, vagy csak úgy semmibe, nyeres reménye nélkül: csak a kártya négy színét láthassa. Reménytelenül zakatol bennem a Gondolat furcsa játéka – két láncszemmel, három láncszemmel, legfeljebb öt láncszemmel, hogy kaphatnék kapcsolatot, összefüggést az élet elem kerülő apró-cseprő dolgai közt – hogy akasszam össze egyik jelenséget a másikkal – a viszonylagost, az elmúltot hogy hozzam vonatkozásba a nem viszonylagossal és maradóval – a részt hogy kössem össze az egészszel? Jó lenne élni, élvezni, örülni, venni a dolgokat *csak* abban a vonatkozásban, ahogy örömet szolgálnak, vagy fájdalmat okoznak – hiába! izgat a játék, hogy a rám nevető szemben, a felém sújtó ökölben egyebet is keressek, mint amennyi elég, hogy odahúzzam magamhoz vagy védekezzek ellene. Valaki szeret – valaki haragszik rám –, miért szeret, miért haragszik? Ketten nem értik egymást – nekem meg kell érteni mindkettőt –, de hogyan? Szőlőt árulnak az utcán – kisfiam sír a másik szobában. Ismerősurat megcsalta a felesége – a Dempsey-mérkőzésen százötvenezer ember üvöltött – Romain Rolland új könyve nem kellett senkinek – X. barátom megváltoztatta véleményét Y-ról – lánc-lánc-eszterlánc, hogy lehetne e zagyvaságban összekötő vonalat lelteni? mégpedig gyorsan és közvetlenül, nem harminc kötet filozófiával! Legfeljebb következtetéssel, mégis úgy, hogy a lánc, ami a dologból indul utolsó láncszemével minden dolgok forrásához, önmagamhoz vezessen. Mint ahogy...

Mint ahogy ez az úr... ez az úr, aki idejött az asztalomhoz... ahol ezt írom, idejött és megzavart, valami jelentéktelen ügyes-bajos dolgával: kiverte fejemből, amit éppen mondani akartam. Miért jött ide, hogy mert megzavarni? Első láncszem: nem sokra tartja az egész irkafirkát. De miért? Második láncszem: általában nem becsülik annyira az irkafirkát világszerte, mint csak negyedszázaddal ezelőtt. Ennek az a világrengés az oka, mely a Szellemet kompromittálta – ha csak ez jött ki belőle, ami kijött, nem sokat érhetett a századvég híres eszmeáradata, „világszemlélete”. Harmadik láncszem: ezért uralkodik Európa fölött a Félelem és Erőszak felszabadult hisztériája, felbomlott a Rend – negyedik láncszem!

Jöjjön hát az új Rend, jöjjön el a világ új megváltója, mutassa meg magát újra a világ Istene égő csipkebokorban, legyen béke, legyen háború, legyen forradalom, hogy – ó, ötödik láncszem! – ne történhessen meg újra, hogy valaki engem zavarni merészeljen, mikor játszom, mikor képzelődöm, mikor gondolkodom!

Karinthy Frigyes: Kollmann

A díszes banketten, amit meghívott magyar újságírók tiszteletére rendeztek itt, hogy teljes joggal eldicsekedjenek e pompás fürdőváros fejlődésével, jobbra tőlem harcsabajuszú, pocakos

polgártárs ül, vidáman hunyorgó szemekkel, elhordott, vasalatlan szürke ruhában, mellényén kétschillinges dublé óralánc. Telivér osztrák típus, kereskedőféle – az a kocsmai „Mayer úr” az asztalnál, akit a régi „*Fliegende Blätter*” rajzaiból ismerünk, szakértelemmel kortyolja a jóféle „heuriger”-t, nagy törzsét állandó, békés nevetés rengeti, ahogy elégedetten néz körül a tányérok és poharak arzenálján. Oldalt kacsint felém, a tekintetével jelzi: „Na ja, gschieht uns alles Recht, net?” [Na ja, miénk minden jog, nem? – a szerk.]

Terítéke mellett fehér cédulán neve és polgári állása:

„*Herr Josef Kollmann, Bundesminister*”

Ez a kedélyes bácsi ugyanis Ausztria pénzügyminisztere és Baden volt polgármestere – egyébként norinbergi árukból boltja van itt a városban, és a boltban most is ott ül a felesége, a pénztárban.

Az asztal körül adomáznak és tósztoznak. Nagyokat nevet az adomákon, a tósztokra mértékkal és okosan válaszol. A francia pénzügyi viszonyok kerülnek szóba, megkérdem, mi újság az Herriot-kormányral, mert reggel nem olvastam lapokat. Ő se, azt mondja, de ami a frankot illeti... Legyint. „Na ja, saunz, dass ist so...” [Na nézze, hát ez így van – a szerk.] És gyakorlati példát mond el Európa pénzügyi helyzetéről, hasonlóképpen. „Wenn áner auf'm Turm steht, sag'ma, und áner d'runten steht...” [Ha valaki fenn áll a toronyban, mondja már, és ha lent áll... – a szerk.] A példa talpraesett, okos láttató, olyan, amelyet poharazás közben eszelnek ki józan, elfogulatlan kispolgári elmék, akik sohase tévednek. Papírszeletkére pár számot ír fel: „Saunz, das sind 900 Milliarden, das sind 2000 Milliarden, und das sind 150 Milliarden. Die 900 und die 2000 Milliarden zahlen uns die Leute glatt und leicht, die 150 Milliarden zahlen's halt schwer.” [Na nézze, ez 900 milliárd, ez 2000 milliárd, ez meg 150 milliárd. A 900 és a 2000 milliárdot az emberek egyből, könnyen kiszámítják, de a 150 milliárdot annál nehezebben – a szerk.] És jóízűt nevet hozzá, és összegyűri a papírost.

Nem így képzelte el egy pénzügyminisztert, és egy percig zavartan tűnődsz, vajon a te elképzelésed volt-e hamis, vagy itt valahogyan egy rendkívüli eset adódott, forradalmi újítás a szakmában. Annyi bizonyos, hogy mindjárt lebilincselően vonzó a dolgoknak ez a közvetlen viszonya – két perc alatt beleszoksz, és nagyon természetesnek és józannak és célravezetőnek találod, sőt három perc múlva már azon csodálkozol, hogy másféle is lehet egy pénzügyminiszter: hiszen ami ezen túl van, nagyképűsködés és nevetséges hókuszpókusz. Most már fordítva érzed, mint előbb, mikor a cédulát elolvastad. Most adva van először is Kollmann kereskedő úr, aki *azonkívül* Baden polgármestere volt és *harmadsorban*, még *azonkívül*, Ausztria pénzügyminisztere.

És mikor a beszélgetés során és szerzett értesülésed alapján rájössz, hogy Kollmann norinbergi kereskedő úr igen okos és értelmes és józan és körültekintő és helyes ítéletű kereskedő és ember, már magától értetődőnek találod, hogy pénzügyminiszteri minőségében is nyilván kitűnően elvégzi a dolgát, miután ehhez is ugyanolyan kvalitások kellene, mint a kereskedéshez: értelem, becsületes, józan ítélet, körültekintés, óvatosság. A mérleg, ami ott a szatócsboltban áll, megtestesült valóságában nem különbözik attól az elvont szóval jelölt mérlegtől, ami egy államháztartás egészséges lüktetését egyensúlyozza.

Íme, a *valódi* demokrácia lényegének keresztmetszete, úgy ahogy világ kezdete óta megvolt normális, vagy gyógyuló időkben. Ez az a „politikai irány”, aminek megértéséhez nem kell politikusnak lenni – lévén a demokrácia nem is politikai irány, hanem egészen egyszerűen a

társadalom nevű csorda együttélésének az az egyetlen lehetséges formája, ami huszonnolcféle lehetetlen „politikai” forma közül pusztán *negatívumokból* magától alakul ki minden száz esztendőben egyszer, mikor a világboldogítás zseniális hősei eltűnnek a homályban. Swift Jonathan egyik szatírájában oda lyukad ki, hogy egy ország kormányzásához nem kellene zsenik és tehetségek, ezek csak veszedelmet hoznak az országra – ha a meglévő törvények jók, teljesen elég néhány tisztességes és becsületes ember, aki józanul és erélyesen alkalmazza ezeket a törvényeket, és őrködik fölöttük, hogy betartassanak. A *kormány*, az maga a törvény – az ország vezetője csak *kormányos*, aki mellette áll és igazgatja.

Ez a kedélyes bácsi, akit csak „Pepperl”-nek nevez mindenki, klasszikusan a demokráciának ezt az egyszerű tételét igazolja. Okos ember, tisztességes ember, jó ember és erélyes ember, zseniális fogalmazását a világgazdaság problémájának nem fogod hallani tőle, ha ott poharazol vele a badeni kiskocsma piros asztalánál – de ha körül nézel egy kicsit, s megtapasztalod az intézményeket, amik hatáskörébe tartoznak, kezdesz másképpen gondolkodni a dolgokról, s egy kicsit elszégyelled magad az utópiaálmódó „nagy kormányférfiak” nevében, akiknek minden szava belekerül a történelembe, de azontúl aztán semmi se marad utánuk.

„Pepperl”-ről a történelem nem fog följegyezni talleyrand-i vagy macchiavelli aforizmákat. Viszont – hogy csak egy példát mondjak a sok közül, mert ezt véletlenül saját szememmel láttam – menj ki a most elkészült badeni strandfürdőbe, nézz körül, és nemzetgazdaságtani, valamint államtudományi diploma nélkül rá fogsz jönni, talán életedben először, hogy városi adót fizetni nem valami vallásos szertartás vagy kegyeletes ősi hagyomány, hanem egy igen reális és jó üzlet is lehet, aminek kamatait személyesen élvezheted, a tulajdon életedben. Ami itt történt; az minden badeni polgár számára közvetlen haszon és eredmény.

Itt három hónap alatt fölépítettek valamit, ami a polgárság általános érdekeit szolgálja. Két száz-száz méter hosszú medencében a legkékebb kénés gyógyvíz, fölszerelve a kényelem és jólét legmodernebb eszközeivel – körülötte négyezer ember számára való kabinpaloták, egy egész kis telep, tengeri fürdő a szárazföldön, valóságos kis uszoda. Badenben sok a szálloda és szanatórium – ezek most életre-halálra versengenek egymással, és az eredménye: a közönség válogathat a legolcsóbb üdülési és gyógyulási és nyaralási lehetőségek közt. Senkinek kára ebből nem lesz.

Hogy haszna lesz-e? Egyelőre haszonnak tekintem ezt a pár soros elmefuttatást a valódi demokrácia problémájáról. És haszonnak tekintem, hogy megismerhettem a demokrácia egyik legérdekesebb és legjellegzetesebb figuráját – ezt a Kollmann József nevű kitűnő polgártársamat, az osztrák pénzügyminisztert –, „Pepperl” bácsit, akiről, hogy most már társadalmi rangjának és tekintélyének is elégtételt szolgáltatassak, meg kell említenem, hogy a háborúban őrmesteri rangig vitte fel.

Ő az egyetlen őrmester az osztrák kabinetben – a többiek csak káplárok és őrvezetők voltak.

A felesége most is ott ül a boltban. Rendes, szorgalmas országban. Azt mondja, az egy biztos üzlet. Rendes, szorgalmas országban a miniszterválságok gyakoribbak, mint a csődök.

Ballai László: Bottyán János szabadságharca

– regényrészlet –

1694 késő nyarán, mint a Duna-tiszai kerület parancsnokához jelentkezett be hozzá Kőrös várában egy mérnök tiszt. Az inas, írómappával és mérőszerszámokkal felfegyverkezett szikár alakban Marsigli ezredest ismerte fel.

– Mi szél hozta erre kegyelmedet? – kérdezte Bottyán, miután kibontakoztak egymás karjaiból. Majd kikiáltott: – Bort hozzál fiú, de tokajit!

– Az udvari haditanács megbízásából rajzokat és alaprajzokat készítek a magyarországi várakról. Most értem ebbe a hadikerületbe. Működésemről tájékoztatnom kell önt, parancsnok úr.

– Köszönöm a tájékoztatását, és ha bármiben a segítségére lehetek amellet, hogy a legjobb étellel és itallal látom el, amit földünk terem, kérem szóljon.

– Igen, szeretnék kalauzt kérni, mert a vidéket is tanulmányozom és felmérem hidrológiai és növényntani szempontból.

– Hidrológia és növénytan? Ön e tudományokban is jártas?

– Valamelyest, ha mondhatom így. Magyarország a Dunával és mellékfolyóival egyetemben Európa folyóvizekben különlegesen gazdag földje, ebből következően földművelésre és állattartásra egyaránt igen alkalmas. E vízbőség egyszersmind csodálatos természetes növényvilágot táplál, amelyet a németalföldi fűvés, Clusius kezdett feltárni, de munkáját – immár száz esztendeje – nem folytatja senki. Így hát elhatároztam, hogy nyomdokaiba lépve, újra tudományos módszerességgel tárom fel a Kárpát-medence e kincsestárát.

– Kincsestár?

– Hiszen épp az előbb tett említést hazája legjobb ételeiről, amelyek között feltétlenül meg kell emlékeznünk a sáfrányos bárányhúsról. A sáfrány az egyik legdrágább fűszerszám. Mindenki hallott arról, hogy növeli a szerelmi kedvet, ezért a római császárok orgiáikon lángpiros szálaival megtömött párnákon heverésztek, vagy hogy a nagy pestisjárvány idején gyógyszert is készítettek belőle, amelyért még fegyveres harcok is folytak, vagy azt, hogy e korban asszonyokat elevenen elástak és férfiakat küldtek máglyára azért, mert sáfrányos szeklicével hamisították a sáfrányt. Azt már kevesen tudják, hogy a Magyarországon honos nyolc sáfrányfajta közül csupán csak az úgynevezett jóféle sáfrány alkalmas fűszernek, azt pedig alig valaki, hogy a pestis elleni védekezésre nem alkalmas, viszont a gyomorműködés serkentésére, valamint a szívbaj megelőzésére igen.

– És ez csak egy fűszer.

– Egy növény. De az összeset le akarom írni készülő *Catalogus plantarum circa Danubium* című

művemben. Külön kell szólnom az itteni hévizekről is, amelyek gyógyító hatását magam is tapasztalhattam, és amelyek Magyarország jövőbeni felvirágzását eredményezhetik, amennyiben a hadak elvonultával Európa izületi és izomfájdalmakkal küzdő polgárai valóságos zarándoklatokat fognak indítani e tájra, feltéve, hogy megfelelő kényelmet nyújtó, kövezett fürdők várják őket.

– Kövezett fürdők?

– Igen. A törököktől e tekintetben sokat lehet tanulni.

– A törököktől? De hát ők itt mindent leromboltak.

– Sok mindent. De a rómaiak óta e tájra – ebbéli kivételes adottságait ezer esztendő után ismét kiaknázva – ők vezették be újra a fürdőkultúrát. Igaz, a katolikus papok útmutatásai is tévútra vezették a hívőket, amennyiben a nyilvános fürdést tisztátalannak mondták.

– Holott Szent János is a Jordán vizében keresztelt nyilvánosan.

– És a zsidók, akiktől a kereszténységet átvettük, nem hagytak fel a fürdőzéssel, amelyet rituáléik részeként is megőriztek – ez túlélésük egyik kulcsa.

Megérkezett a bor.

– Hát akkor engedje meg, ezredes uram, hogy szegény hazánk e jelenleg hozzáférhető hévizével köszöntsem viszontlátásunk alkalmából.

Összekoccantak az ónpoharak.

– Hányszor elképzeltem, ezredes, hogy önnel együtt kutatok Budán a corvinák után.

– 1686. szeptember 2-án, a győzelem napján katonáimmal török kalauzok vezetésével bejártam a budai királyi palotát. Nyugati szárnyának pincéiben akadtunk rá azokra a kódexekre, amelyeket a Jagellók idején nem herdáltak el. Négyszáz penészes bőrű, megdohosodott könyvet találtunk a pincében. Ezek közül a császár „szakértője” hármat ítelt érdemesnek arra, hogy Bécsbe szállítsák, Szent Gergely beszédeit, valamint Szent Ágostonét és Janus Pannonius verseit. A többit én vettem magamhoz.

– És gondolom, restauráltatta azokat.

– Ez nagyon kényes munka, igen lassan haladunk vele, nem lehet akárkire bízni. De annyi bizonyos, hogy a kódexek többsége nem corvina.

– Azért csak tudományos mű.

– Ha majd a kései kor emberei megítélnék bennünket, minden könyvet latba kell vetniük, szóljanak bár a csillagjóslásról vagy boszorkányságról, mert mi írtuk azokat. Összeszedtettem a városban feltalálható oszmán iratanyagot is. Közöttük kiváltképpen becses az egyik török hadmérnök által készített budai helyszínrajz, amely képet ad arról, miképp festett a középkori Buda vára, Mátyás király palotája és fegyvertermei, ha majd az uralkodó építészeti stílusban átépítik azokat, valamint a régi várkapuk és falak, miután a zwingereket a modern erődépítészet szabályai szerint feltöltötték. Mindezen túl magam is papírra vettem, mi hol állt Buda várában, sőt a török foglyokat is alaposan kikérdeztem. Budán huszonhárom mecset és kilenc hévizes fürdő, továbbá huszonkét sütőház működött. A jégvermekből nyáron mindenki ingyen kaphatott hideg ivóvizet és jeget. A törökök népkonyháján péntek esténként cipót, rizst és gyertyát osztottak ingyen a város szegényeinek és az utasoknak. A budai janicsárokat negyvenkét szálláson

helyezték el. A város körül pedig négy török kolostor állt, amelyekben hatvan dervis tanyázott.

– Ezek a dervisek fanatizálják a szent háborújukkal a keresztények elleni élethalálharcra a szerencsétlen fiatalokat.

– Emlékszik a Várkertre? – kérdezte.

– Hogyne, a hold rásütött a budai vár nyugati oldalára, ezüstrámát vonva a pokol tornácára – felelte Bottyán.

– A török korban négyezer gyümölcsöst és szőlőskertet műveltek Buda körül.

Marsigli érzekelte, hogy hallgatója lankad.

– Végül pedig én számoltattam össze a tüzérségi hadizsákmányt.

– És mi lett az eredmény?

– Négyszázhatvan kis és nagy kaliberű ágyú.

– Ez már valami.

– Bottyán, testvérem, de azt sehol nem írhatom meg, hogyha Lotharingiai Károly és Miksa Emánuel között nem tör ki stratégiai vita, egy hónappal rövidebb idő alatt és sokkal kisebb véráldozattal meg lehetett volna venni Buda várát.

Miért? Miért nem lehet megírni, elmondani, az égbe kiáltani az ilyesmit? „Ne bolygassuk” „Borítsunk rá fátylat.” Önnön sorstragédiánk okaira? Okozóinak bűneire? Arra, hogy a könnynek, vérnek, fájdalomnak milyen hatalmas árait hömpölyögtetik az emberi lélek búvópatakjai, az önzés, a hiúság, a rátartóság, a kapzsiság, a kegyetlenség, a hatalmi mámor és a gyűlölet? Ha egyszer a Megváltót is elárultuk, a zsarnokokról, ostoba tanácsadóikról és mindazokról, akik tévútra, vesztünkbe vezetnek, miért nem „illik” kíméletlenül kimondani az igazságot?

Marsigli búcsúzóul Érsekújvár térképével ajándékozta meg a huszár ezredet.

Judit asszony örökösen Bottyán ellen háborgó lelkét hatalmasan megnyugtatta az a tény, hogy Esztergom legnagyobb házának úrnője lett, de kiváltképp, hogy 1696-ban itt tartott törvényszéki ülést a vármegye. Erre az eseményre új ruhát kellett csináltatnia. De mi a bécsi divat? Ismeri-e azt Fellner, a szabócéh vezetője? Hogyne ismerné! A spanyol etikett merev ruhaszabása helyett most már Bécsben is a francia divat könnyedsége tündökölt, vállra kiterjedő nyakkivágás, keskeny, fekvő csipkegallér, elől nyitott rokolya, hullámszó alsószoknya-rétegek. Különben most készített Kuckländer kapitánynének valami hasonlót. Lehet azt tudni, milyen? Mindent lehet tudni. Drágább anyagból készüljön. Nagyságos asszonyom, selyemből, tafotából, sáfrányszínben? Sáfrányszínben, hiszen ilyen dolmányban pompázott Bottyán, amikor leánykérőbe jött. Vajon észre fogja-e venni a figyelmességet? A férfiaknak nincs szemük az ilyesmire.

– Édes szerelmem – forgatta, ölelte új ruhájában Bottyán Judit asszonyt. – Soha nem lehet elfelejteni az első napokat.

– Ahogy topogtál a nehéz csizmádban.

– A kávé ízét.

– Mindenáron Iulianus Apostata császárról akartál beszélni.

– De nem hagytad.

– Az utolsó igaz rómairól. Ma már tudom, miért.

– Végül Boroszlóra kanyarodtunk.

– Hát a lovak legalább engem is érdekeltek.

Összenevettek.

– Édes asszonyom, képviselőtemre kérek fel a jeles eseményen.

– Hát nem leszel itt?

– Kecskeméten kell lennem. Császári zsoldosok csaknem agyonverték egy parasztot, és a hadbírószági tárgyalásukon kell elnökölnöm, amelyet aznapra tűztek ki. De nemesember felesége jogosult felszólalni a megyei hatóságnál. Tudod, Esztergom külvárosába, Szent Tamás-hegy aljában zsidók, rácok és magyar katonák telepedtek le, egy utcából álló falujukat már Sembernek nevezik. Oda és Szentgyörgymezőre a török hódoltság alatt megritkult rác lakosság helyébe elszegényedett nemesek, magyar katonák, magyar és német iparosok, valamint szökött jobbágyok települtek. A mi jobbágyaink. A kancellária helyt adott a panaszunknak, hogy Esztergom szabad királyi város lakosságának legnagyobb részét már a mi zálogjogon bírt Bátorkeszi és Köbölkút falvainkból ideszökött jobbágyaink adják. A kancellária e panasz következtében felhívta a várost, szólítsa fel a szökevényeket a visszatérésre. Ez meg is történt, de a megye felé, mint az úriszék felettes hatósága felé sem árt bejelenteni, hogy nagyobb nyomatékot kapjon az ügy.

– És gondold, hogy én, asszony létemre kellő eréllyel tudok felszólalni?

– A megyei urak sokkal jobban odafigyelnek egy szépasszony szavára, főképp, ha ilyen pompás sáfrányszínű ruhában szólal fel – amelyet még az udvari haditanács elnökének a felesége is elirigyelne –, mint holmi kardcsörtető, repedt mentéjű nemesemberére.

A következő években már állandóan az esztergomi Bottyán-palotában ülésezett Esztergom vármegye gyűlése. Judit asszony királynői fenséggel ellenőrizte a tálak feladását, hiszen az effajta esemény súlyponti részét képezi az ebéd. Békésebb időkben a küldöttek leginkább a vadgalambbal töltött fácánra, a szalonnába göngyölt pacsirtára, a kirántott harcsaderékra, a sáfrányos vérmártásba süllyesztett őzhátra, illetőleg a kapros tehénhússal töltött káposztalevélre emlékeztek, vagy legalábbis ezen étkekről idézték emlékezetükbe a napirendi pontokat. Most azonban forrtak, zsongtak Magyarország megyéi, és Esztergomban, amely éppen a felső és középső országrész között feküdt, még örvényt is vetettek a különböző irányból érkezett hírek:

– Megint emelték a só árát.

– A nemesfémbányászat is a császár kegyenceinek a kezébe csúszott.

– Csak nem?

– A bor- és a gabonakereskedelem szintúgy.

– II. Rákóczi Ferenc is örökös főispán lett.

– Sáros vármegyében?

– Na, tőle ne sokat várjunk. Jezsuiták nevelték, mint Csáky Pált.

– Nemes vér csörgedezik az ereiben. II. Rákóczi György unokája, aki egymaga tengelyt akasztott a török szultánnal.

- Bele is pusztult Erdély.
- pusztult volna, ha Zrínyi Miklós a királytól idejében megkapja a kinevezését.
- Az újdonsült főispán anyja Zrínyi Miklós unokahúga.
- Két évig tartotta Munkács várát a császári haddal szemben.
- Azért ott volt Radics András kapitány is.
- Nem tart ki egy kapitány, ha nem áll mögötte fejedelem.
- Talán bizony Zrínyi Ilona lett volna a fejedelem, nem pedig Thököly?
- Még az is lehet.
- Akár így, akár úgy, Kollonich jezsuitái szakasztott német nagyurat neveltek a kis Rákócziából.
- Míg Bercsényi a török ellen harcolva csorbította kardját és öregbítette hírnevét, ő Itáliában utazgatott.
- Ott szépek a nők.
- A magyar nők a legszebbek.
- Uraim, nem azért gyűltünk össze, hogy pletykálódjunk, mint az asszonyok. A császár örökös tartományaival azonos jogokat, lehetőségeket, pénzügyi elbánást követelünk, a katonaság fegyelmének betartatásában és a határvédelemben is.
- Gyalázatos, hogy mit művelnek ezek a zsoldosok.
- Egyáltalán mit keresnek még itt ezek az idegen katonák?
- Háború van. Ők védenek bennünket.
- A mieink közül nem akadna elegendő hadra fogható legény?
- Nincs markosabb a magyar embernél.
- A felzárkózáshoz nekünk is cselekednünk kell. A modernizáció kulcsa a tájékoztatás és a tájékozottság.
- A modernizáció nem járhat együtt Magyarország alkotmányának elsüllyesztésével.
- Már miért járna együtt azzal?
- Mindenek előtt a császári hadsereg randalírozása miatt. A harácsoló tisztek és embereik a királyi rendeleteket a legkevésbé sem veszik figyelembe.
- A közigazgatási döntések sem érvényesülnek.
- Hogyan is érvényesülhetnének, amikor a közismerten magyargyűlölő Kollonich, miközben a nádor tervezetének néhány modernizációs követelményét látványosan elfogadta, ám azzal alapvetően szembehelyezkedett, mert az országunkat egyszerűen a birodalomba kívánja betagolni, így törvényeink számára holt betűk.
- De ha örökös tartományként képzelem el országunkat a császár, akkor miért nem törekszik honosítani az ottani gyakorlatot az adóviszonyokban, a katonaság fizetésében, ellátásában és működésének korlátozásában is?

– Miért devalválja a pénzünket, amikor innen viszi ki az aranyat?

– Nem éri be a lúddal az, aki fajdkakast is ehet.

Ezalatt Bottyán huszárezredével a délvidék ellen indult. Az új főparancsnok, Frigyes Ágost szász választó, Rabutin de Bussy tábornok hadát is magához rendelte, míg Erdélybe Herbeville tábornokot küldte. A tikkasztó hőségben a császári sereg zöme július közepe táján érkezett Temesvár alá. (Aratni kellene ilyenkor, amikor annyira megáll a forró levegő, hogy még a szemérmesebb parasztnenyecskék is feljebb tűrik a szoknyájukat kévekötés közben – gondolta Bottyán. Magyarország éléstárából még csak nem is ugar, hanem hadműveleti terület lett, amelyet az egymással küzdő ellenségek szabad prédának tekintettek, kifosztották, felégették, végül pusztává változtatták, amelyen már maguk sem találhattak sem eleséget, sem zsákmányt. Csak az erődített városokban maradt meg az élet, a vidék lakossága messzire menekült, a vadállatok is csak kedvetlenül oldalogtak be ide, leginkább a madarak érkeztek látogatóba, emlékezve arra, hol maradhatott még elhullajtott mag, amikor még gabonát csépeltek e tájon.) Temesvár alatt a választófejedelem hírére vette, hogy II. Musztafa szultán hatvan-nyolcvanezer emberrel a Dunához érkezett és hogy Pancsovánál előkészületeket tesz az átkelésre. Erre Frigyes Ágost Starhemberg Guido tábornok vezetése alatt két ezredet küldött a titeli helyőrség megerősítésére, majd hozzáfogott Temesvár ostromához. (Hozzáfogott? Azért, mert személyesen intézkedett minden tekintetben? Mit szólna Marsigli – aki Érsekújvárt az ellenség kartácstüzében domboltatta fel három nap alatt a tüzelőállásait – látván, hogy az ostromművek elkészítése itt egy hónapig tart?) Mire nagy nehezen megindult a tüzérségi támadás, Starhemberg jelentette, hogy az oszmánok Titelnél megtámadták a császári flotillát, annak két hajóját tönkretették, de maguk is érzékeny veszteséget szenvedtek. A választófejedelem ebből arra következtetett, hogy a szultán Temesvár felé szándékozik előnyomulni, így hát beszüntette az ostromot, az ostromszereket és lövegeket biztonságba helyezte, majd a sereggel a Temes és a Béga között Párdány irányában a törökök elé vonult, Starhembergnek megparancsolva, hogy egységeivel a főszereg felé közeledve manőverezzen. Eljött a magyar huszárok pillanata, akik Szentmihálynál rábukkantak a török lovasságra s azt fergeteges rohammal megfutamítva több szpáhit foglyul ejtettek. Ezt követően Frigyes Ágost nem merte ellenfelét a Párdány és Ittebe között elfoglalt, mocsarakkal védett erős állásban megtámadni s ezért, hogy a szultánt állásából kicsalja, átkelt a Bégán és Hetin előtt megállapodott. Erre a törökök egy ügyes mozdulattal Temesvárra támaszkodva a császáriak hátába kerültek, és Hatinnál ismét erődített állást készítettek maguknak. (Nem, Frigyes Ágost korántsem olyan tehetséges hadvezér, mint Lotharingiai Károly vagy Miksa Emánuel. Egy nagy medve, leginkább azt szereti, ha „Erős Ágostnak” szólítják, kétszer akkora, mint a törékeny, kis Savoyai Jenő, de feleannyi ész sincs a fejében. Miért nem Jenő herceg a főparancsnok? Ha a kinevezésnél annyira számít a fejedelmi rang, az neki is megvan. Ilyesmit persze gondolni sem „illik”.) A hatini csatát augusztus 26-án délután hat óra tájt a szultán tizenkétezer szpáhi támadásával nyitotta meg, akik a császáriak jobb szárnyán álló szászokat összezavarták. A császári középhad lovassága viszont nem csupán visszanyomta a szpáhikat, de a törökök erődített állásába is betört, majd azon nyomban fosztogatni kezdett. Így a szpáhik újra rendeződve könnyedén visszavonulásra kényszerítették őket, amellyel saját gyalogságukban is rendetlenséget okoztak, mire a második harcvonalból néhány zászlóalj segítségül jött. Ide-oda hullámzó harc kezdődött, amelyben a császáriak nem nyertek teret, ám elveszítettek két tábornokot és több mint háromezer-háromszáz embert, valamint huszonnégy ágyút. A szultán állítólag magát és seregét legyőzöttnek véelve megkezdte visszavonulását Pancsova felé. Frigyes Ágost ahelyett, hogy az

üldözésére indult volna, maga is retirált, majd Caprarának átadva a főparancsnokságot, lelépett a hadszíntérről. (Akárcsak egy komédiás a színpadról. Otthon majd, mint a keresztes háborúból visszatért vezér, bizonyára saját – hol fogvacogtató, hol könnyfakasztó részletekben gazdag – hőskölteményének előadásával örvendezteti meg hajlongástól görbült hátú híveit.)

Judit asszony fajdkakaslevese olyan illatokat gőzölgötetett, amelyek még a bécsi uralkodó szakácsát is elandalították volna, ami pedig a színét illeti, arról maga a császár hihette volna azt, hogy körmöci aranyak visszatükröződését látja.

– A sáfránytól van ilyen színe, nem igaz, angyalom? – kedélyeskedett az alispán.

– Nincs ebben egy szál sáfrány sem – vonogatta a vállát Judit asszony. – Azzal a lusta szakácsné festi meg gyorsan elkészült kotyvalékát. Lassú tűzön kell röcögtetni a levest, így azt a hús, erejét beleadva, egészen mély színűre festi. Ha már csaknem kész, sárgarépával és petrezselyemgyökérrel megszeliidítjük egy kicsit.

– Hát a vöröshagyma? Héjastul persze.

– Ha idejekorán teszi bele, a héjától kesernyés lesz.

– Az áldóját! Miért nem tudja ezt az asszony? Valami, valami miatt majd húsz éve nem ízlett igazán a levese. Pedig esküdtünk a hagymára. Micsoda bajok vannak.

– Hát még az országban, alispán úr – szögezte rá tekintetét szigorúan a jegyző. – A főispánok felterjesztésekben tiltakoznak, csakúgy a nádori gyűlés. Bercsényi főispán kezdeményezésére, vagy legalábbis tevőleges részvételével a tizenhárom felső-magyarországi vármegye még tavaly emlékiratban sürgette meg őfelségét az országunk területén eluralkodott áldatlan viszonyok megváltoztatására. Erről Bercsényi gróf úr egy rövid, pontokba foglalt összefoglalást is készített, amelyet – napirenden kívül – felolvasandó lennék, amennyiben azt a kakasleves témájának megtárgyalása lehetővé teszi.

– Ne tréfálkozzon velem az úr, hogy most jön ezzel!

– E percben érkezett a gróf úr körlevele.

– Most, a leves és a főétkek között?

– Halljuk, halljuk! – kiáltozták a követek.

– De feladótálért kiált a rozsmaringos báránygerinc, és a malacsültet sem tarthatom tovább a parázson – sopánkodott Judit asszony.

– Mindenképpen folytassuk az étkezést – hozta meg ellentmondást nem tűrő döntését az alispán.

– Mi majd ropogtatjuk a malacot, a jegyző úr pedig ropogtatja a köriratot – élcelődött egy delegátus.

– Nem tréfadolog ez – szólt rá asztalszomszédja.

– Majd éppen kend mondja meg nekem.

– Uraim! – emelte fel jobb mutatóujját az alispán, miközben letettek elé egy ropogós malacot, amelynek még sercegett a bőre. – Hallgassuk meg a jegyző urat.

Ezalatt Bottyán huszárezredével a délvidék ellen indult. Ami azt illeti, az udvari haditanács

elnökének leveleit mostanában nemigen bontogatták a déli hadszíntéren. Az új főparancsnok, Savoyai Jenő mindenekelőtt a Szent Liga alapokmányának felhatalmazása alapján igyekezett eljárni, miszerint a visszahódított területek annak birtokába kerülnek, aki azt fegyverrel elfoglalta. Velence a Balkán nyugati részén nyomult előre. A Habsburg Birodalomnak is tartania kell vele a lépést, főképp, mivel a bécsi jogtudósok már lefektették, hogy a balkáni területek a középkorban a Magyar Királysághoz tartoztak, az osztrák dinasztia tehát történelmi jog alapján igényt tarthat rájuk. Jenő herceg e jog beváltását úgy látta mihamarább lehetségesnek, ha nem Bécsből, az udvari haditanácstól várja a totojázó parancsokat, hanem villámgyorsan kiaknázza a hadszíntéren kínálkozó alkalmakat. Maga járta be felderítőivel a terepet, megbízott seregében, és bátran támadott. Mindannyiunkat személyesen ismert. Talán ez a hadvezéri géniusz kulcsa. Egy Montecuccoli soha nem vívta volna meg a mindent eldöntő zentai csatát, ahol Jenő herceggel a Tiszán való átkelés közben csaptunk le az oszmán seregekre. A szultán tüzéségével akart megállítani bennünket, és egy erős lovas testtel, amelyet az erődítések, valamint a folyó közt lévő homokzátonyon és a magas partok fedezékékből a Starhemberg Guido vezette balszárnyunkra zúdított. Mi azonban nemcsak visszavertük a török lovasságot, amely a hídfőben lévő saját gyalogságát is zavarba és rendetlenségbe hozta, hanem a hídfőbe is behatoltunk és elálltuk a híd bejáratát. Amint ezt Jenő herceg észrevette, Rabutin de Bussy és Vaudemont irányításával a középhad egy részét szintén a balszárnyra rendelte, ahol azok a Starhemberg által megnyitott úton és homokzátonyon át szintén behatoltak a hídfőbe és most a törököket velünk együtt hátulról támadták meg. Ez a váratlan lökés megrendítette az oszmán gyalogságot és tüzéséget, mire a császári középhad és a jobbszárny csapatai is, a lovasság lóról leszállva gyalog, a sáncokon át szintén benyomult a hídfőbe, ahol most irtózatos mészárlás következett. Starhemberg közben a hídfeljárót teljesen hatalmába ejtette, ezzel a menekülés egyetlen útját is elzárva. A janicsárok minden oldalról körülfogva, eszeveszetten vagdalkoztak, de azokat, akik sikeresen elmenekültek kardcsapásaink vagy golyóink elől, elragadta a Tisza árja. Az a török, aki kiütötte a szememet, rögvest meghalt. Nem tudom, mit csináltam vele. Bíborfolyókban úszott az élet. Egyszer csak valaki, a harci zaj elültével megfogta a karomat. „Ezredes úr, ön vérzik” – azzal a kötözőhelyre kísért. Csak amikor tiszta kendő került a szememre, akkor fogtam fel, hogy félvak lettem.

– Uramisten, Bottyán, szerelmem, Bottyán! Uramisten, hozzatok – Judit asszony leroskadt – mit is hozhatnátok.

– Bort.

– Annyira sajnálom, édesem, szerelmem.

– Itt vagyok neked.

– Nekem igen – ölelte, csókolta. – De a hadak istenének immár soha többé.

– No. A sellyei jezsuiták azt beszélnek, hogy az Isten azért büntetett félvaksággal, mivel ifjúkoromban tréfából kiszúrtam Loyolai Szent Ignác képének egyik szemét.

– János, ez igaz?

– Minden igaz a számunkra, amit elhiszünk.

– Elveszíti a szeme világát, és még kedélyeskedik!

– Takard le a fél szemedet! Majdnem mindent látsz így is.

De Judit sem volt a régi. Bottyán nézte, nézte a fél szemével, kigömbölyödött az arca, feszült,

fénylött rajta a bőr, egyszersmind megereszkedtek a vonásai, az ajka alatti pajkos gödör keskeny, szigorú ránccá zsugorodott. Hajlamosak vagyunk arra, hogy csak a magunk baját lássuk. Igen, Bottyánnak odalett az egyik szeme, de az asszonyt sokkal nagyobb csapás érte: a fiatalságát veszítette el.

Olajos István: Előadás az Ezüsthelyen

Június végén, néhány nappal azt követően, hogy Ballai László barátom a derecskei városnap alkalmából nagy sikert aratva mutatta be akkor még egészen frissnek számító, *Bottyán János szabadságharca* című regényét, mellyel a helyi televízió és sajtó is részletesen foglalkozott, Óbudán egy korábban hosszú ideig kihasználatlanul álló épületben megnyitotta kapuit az Ezüsthelyi Könyvtár. A 2016-ban meghozott döntés értelmében a Hadrianus Program keretein belül megvalósított munkálatok alig fél esztendeig tartottak. A két esemény úgy hozható egymással kapcsolatba, hogy az író 2018. október 17-én eme utóbbi helyszínen tartott módfelett színvonalas előadást új könyvéről.

Megérkezésünkön két rendkívül kedves hölgy fogadott bennünket és a megindult beszélgetés során hamarosan bebizonyosodott, hogy a megnyitó ünnepségen elhangzott alábbi mondatokat semmiképpen sem tekinthetjük homokra épített frázisoknak: „Az Ezüsthely utcai könyvtárban dolgozók gondos és értő munkával őrzik, rendszerezik és teszik elérhetővé mindezt (ti. a könyvgyűjteményt) az idejáró emberek számára. Talán ez a legfőbb oka annak, hogy a könyvtárat szerették az itt élők, és tartottak ki éveken át az újranyitás mellett”. A megújult épület belső és külső tere egyaránt izléses kialakítást nyert, ez utóbbi a gyermekek számára kis játszótérrel, füves-fás területtel és egy terebélyes pincével. Mivel útközben az Óbor és a Törköly utcát is érintettük, már-már abban bizakodtunk, hogy itt majd ilyesféle nedűkre is rábukkanhatunk. Bár ez a reménységünk végül nem vált valóra, így is megcsodáltuk a nagyméretű kövekkel körberakott, kisebbfajta barlangnak is beillő objektumot. Mielőtt a meghirdetett program megkezdődött volna, vendéglátóink mindent lelkiismeretesen megmutattak nekünk és elmondták, hogy az újjávarázsolt létesítmény iránt örvendetes érdeklődés mutatkozik.

A prezentáció bevezetőjében Ballai László hangot adott ama véleményének, miszerint „a történelmi regény a tények könyörtelen feltárását követeli meg.” Természetesen nem lehetett ez másként a legújabb könyv esetében sem, melynek cselekménye egy viszonylag kevésbé közismert időpontban kezdődik. Így példaképpen nem tudhatjuk, hogy Bottyán találkozott-e valaha Zrínyi Miklóssal, az azonban tagadhatatlan, hogy miután a császár katonájaként a felszabadító harcokban magát kitüntetően ezredessé küzdötte fel magát, a nagy hadvezér taktikájából sokat kamatoztatott, azok őt a későbbiekben jelentős sikerekre vezették. Mindazonáltal nemcsak a török elleni harcokban tanúsított hősiességéről hallgatnak nagyrészt krónikáink, ami a dokumentáltság hiányával még talán magyarázható lenne, hanem a Rákóczi-szabadságharc során

is elsősorban a kellemetlenebb, dicsőséggel nemigen járó feladatok jutottak neki osztályrészül, mint per exemplum a seregszervezés, míg a „legendás” kuruc vezérek a sokkal könnyebben végrehajtható, ám kétségkívül látványosabb – polgári lakosok ellen végrehajtott – rajtaütések fényében sütkérezhettek. Bottyán természetesen mit sem tehetett arról, hogy Lipót császárnak és holdudvarának irigykedő, számító és pipogya hozzáállása a nagy felháborodást keltő vasvári békéhez vezetett, mely az 1664-ben Szentgotthárdnál Raimondo Montecuccoli vezérletével térdre kényszerített török magyarok feletti basáskodását még negyed évszázaddal prolongálta. Mindez a már amúgy is ezer sebből vérző ország további lezüllesztésével járt, a nagyravágyók a harácsot a korábnál még buzgóbban gyűjtögették, hogy azt aztán minél nagyobb halomba rakhassák a konstantinápolyi háremben kiszemelt „szultánkisasszonyok” lábai elé, akik magasabb polcokra segíthették őket.

Bottyán rátermettségét bizonyítja, hogy ebben a nehéz helyzetben is képes volt kivívni a közmegebecsülést, mindenekelőtt a végvári vitézek körében. Jellemző eset, hogy amikor saját gázlót alakított ki a Dunán marhacsordáinak áthajtása céljából, az ügy a haditanács elé került. Az eredményt a könyvben ekképpen olvashatjuk: „Az udvari haditanács vizsgálata, ha a szokott sebességgel folyt volna le, akkor sem vetekedhetett volna a Duna habjainak sebességével, ám a különböző hivatali szinteken működő hivatalnokoknak a maguk gazdasági érdekeltségi rendszere szempontjából mérlegelniük kellett, hogy a vizsgálat nem tárja-e fel az általuk elkövetett szabálytalanságokat is, és ha igen, ennek elkerülésére milyen új mederbe terelhetnék az eljárást? Ráadásul mintha az egész dunántúli végvári katonaság meg a rác határőrvidék Bottyán titkos társa lenne.”

Ballai László ezt követően tért rá a Rákóczi-szabadságharc közvetlen előzményeire, a Habsburg „felszabadítás” következményeire, az államcsödre, majd ennek további folyamányaira, melyek aztán többek között Esze Tamás tarpai jobbágy sószállítmányának lefoglalását eredményezték. Addigra már nagyjából mindenki tisztában volt azzal, amit Publius Flavius Vegetius Renatus római hadászati író a Kr. u. 4. században megállapított: „Qui desiderat pacem, praeparat bellum (aki békét óhajt, készüljön a háborúra), a felkelést azonban végül ez a jelentéktelennek tűnő esemény robbantotta ki.

A továbbiakban felmerült a kérdés: ki is volt valójában Bottyán János? „A császár ezredese (vagyis hát kinek az ezredese lenne ő, ha nem a magyar szabadságé?)” – adja meg a választ az író. Mert amikor 1703 októberében a császár zsoldjában harcolva szembekerült azokkal, akik valóban az ország felszabadításáért küzdöttek, válaszút elé kerül, hogy uralkodójának tett esküjét megszegve elfogadhatja-e Rákóczi hívását az ezzel járó tábornoki ranggal együtt. Bottyán lelkében azonban a döntés feltehetően már jóval hamarabb megszületett, így hamarosan a dunántúli harcmezőkön találkozhatunk vele, amint tervszerűen vezeti a fejedelem seregeit győzelemről győzelemre, majd 1707-ben kormányzóként hőiesen védte a nyugati területeket. A következő esztendőől kezdve a kuruc tábor egyre inkább fogatkozni kezdett, ám Bottyán mindvégig hű maradt a haza ügyéhez. 1709. szeptemberében Tarnaörs mellett agyhártyagyulladás miatt bekövetkezett halála tulajdonképpen a szabadságharc számára is a végső csapást jelentette. A regény befejező része Bottyán végakarataráról szól, melynek záró mondata így hangzik: „Soha ne tegyétek le a kardot, a vitézlő szabadság örök küzdelmet jelent.”

Mindezt a könyvben természetesen sokkal részletesebben elolvashatjuk sok más érdekes kiegészítéssel együtt, élvezve közben a már megszokott briliáns stílust is. A végig lendületes és

lebilincselő előadás hatása már a helyszínen világosan lemérhető volt abból a tényből is, hogy a megjelentek valamennyien vásároltak legalább egy példányt a szerző regényei közül. Végeredményben elmondhatjuk, hogy minden kiválóan sikerült, a rendezvény méltó mérföldkőnek bizonyult író barátom munkásságában, a könyvtár pedig szép jövő előtt áll. Most, hogy már a Ballai László-kötetek is ott sorakoznak a polcokon, az intézmény nagyon közel jár Marcus Tullius Cicero kijelentésének megvalósulásához, mely annak idején a megnyitó ünnepség meghívóján szerepelt: „Ha van egy kerted és egy könyvtárad, akkor mindened megvan, amire szükséged lehet.”

Húrok

Ballai László: A Marton Éva énekverseny

Csak véletlenül, az automobil rádióján keresztül kapcsolódtam be a Marton Éva énekversenybe. Nem értek egyet azzal, hogy élő művészeztől nevezzenek bármely rendezvényt, hacsak nem ő finanszírozza azt. Különben sem Marton Évát tartom a magyar operakultúra követendő személyiségmodelljének, a hangja is irritál, annak csupán az ereje (volt) nagy.

Mindenesetre a Bartók rádió tudtomon kívül bekapcsolt a derbibe. Kie ez a csodálatos hang? – kérdeztem, majd bementék, hogy a Marton Éva énekverseny döntőjének első részében Ádám Zsuzsanna énekelt. Akkor ő meg is nyerte a versenyt, gondoltam. És hazaérve is a készülék elé ültem, éppen Rigoletto nagyáriáját vágta ki valaki, döbbenetes erővel. A kiejtése kissé idegenszerű volt, de tökéletes. Lesett az állam, hallva, hogy Badral Csulunbátar énekelt, Mongóliából. Azután következett egy kazah és egy kínai is. Ekkor kissé elgondolkodtam a „keleti nyitás” filozófiáján. Hogy t.i. az Európai Unió kívül is van világ. Van, de onnan mindenki az Unió vagy az Egyesült Államok felé törekszik. Ezek a keleti fiatalok már tökéletesen elsajátították a mi kultúránk formanyelvét, és annak lényegének feltárására készek, hogy itt (vagyis Nyugaton) csináljanak karriert, miközben mi levetkőzzük azokat az értékeket, amelyek magyarrá és nyugatvá tesznek bennünket, csak hogy – a *Pomádé király új ruhája* végszavával – elmondhassuk: „a király mezítelen”.

A döntő első részében az élőközzvetítés előtt leadták a versenyzők életrajzinterjúját. A második részben a hobbijukról kérdezték őket, hogy – korunk divatja szerint – személyiségüket „közelebb hozzák” a hallgatókhoz. Rá is haraptak a horogra, mindenki kirándul a természetbe, Ádám Zsuzsannáról – aki végül harmadik helyezett lett egy mexikói és a mongol versenyző mögött – megtudhattuk, hogy imádja a sült hekket (amely nyilván fel- vagy leúszik szennyezésmentes folyóinkon). Egyedül a brazil Beatrice Battista nyilatkozta azt, hogy őt tizenöt évesen megérintette az Isten, azóta tudja, hogy énekesként kell megmutatnia magát. Nem tudjuk, van-e Isten, de a művészet maga isteni világ – nem kell szégyellni, hogy egy művész afele törekszik. Képzeld el, hogy Gilda áriájának eléneklése helyett megesznek egy sült halat a színpadon. Tudom, milyen

nehéz a fiatalokat beterejni az operába – akkora, mint bármikor volt – de ne mi, csodák tudói ereszkedjünk le az otrombaság szintjére, hanem mi emeljük fel, és tanítsuk meg az illő élvezetre azon keveseket, akik a közönségünk soraiba ülnek. (Nota bene: az Állami Operaház igazgatója egy ócska zakóban és farmerben jelent meg a Marton Éva énekverseny gálaestjén.)

Nándi Mihály: A „Titán” felébresztése

Aki koncertteremben a mahleri utasításoknak megfelelően hallotta az 1887 és 1896 között kiízzadt *Titán* című szimfóniát, az csak a jó szerencsésének köszönheti, hogy nem süketült meg. A mű „nagyzenekar” részére készült, azaz a vonósokon túl a következő apparátusra: 4 fuvola, 4 oboa, 1 angolkürt, 3 klarinét, 1 basszusklarinét, 1 Esz-klarinét, 3 fagott, 1 kontrafagott, 10 kürt, 5 trombita, 4 harsona, 1 tuba, 6 üstdob, nagydob, cintányér, triangulum, gong, hárfa. Az előadás 50-60 percig tart.

A korai, öttételes változatot Gustav Mahler két nagy részből álló, grandiózus szimfonikus költeménynek álmodta meg, és még programot is írt hozzá az 1889-es budapesti premierre (ekkor itt operaigazgatóként működött, ezért mutathatta be). Az első rész két tételből, valamint a *Bluminéből* állt, a második pedig a gyászindulóból és a fináléból. Mahler az 1893-as hamburgi előadást követően adta a darabnak a *Titán* címet Jean Paul regénye után, noha, szögezte le, a zenemű semmiképpen nem idézi a könyvet. Mármost, aki olvasott már Jean Paul könyvet, alig is tudja meg, hogy az miről szól. A mahleri *Titán* harmadik tétele nagybőgő szólóval kezdődik, amely a *János bácsi* című dal témáját variálja, majd a negyedikben a *Martin bátya* dúrból mollba alterálásával teremti meg egy temetési menetnek hangulatát. A dobhártyarepesztő hangerőn túl a hallgatókat még jobban megterhelik a keresetten egyénieskedő, így kudarcba, sőt giccsbe fulladó hangszerelési meg(nem)oldások.

Pedig Mahler tehetséges zeneszerzőként indult, befejezetlen *A moll zongoranégyese* egészen kiváló darab. A kisformák nagymesterévé válhatott volna, ha nem ragadja el a wagneriánus hevület: felülmúlni a felülmúlhatatlant, meghangszerelni a meghangszerelhetetlent. És szándéka találkozott a kor ernyed, élvhajhász szellemével, amely még több aranyat követelt Klimttől, még több vasat Eiffeltől. Senki nem akadt, aki a vállára tette volna a kezét: „higgadj le, fiú!” Csak ötven évvel a halála múltán Bruno Walter, aki kézzongorás változatot készített a *Titánból*.

Várjon Dénes és Simon Izabella előadásában sem vártam sokat a műtől, ám abban az *A moll zongoranégyes* világa csendült fel. Szellemes, derűs, könnyűkezű megoldások, hallgatásukba nem lehet beleunni. Bruno Walter a szimfónia hangszerelésének giccsburkait és fölösleges fortissimóit lehántva rámutatott arra a tiszta mahleri kisvilágra, amelyet megalomániás törekvései miatt maga a zeneszerző sem ismert fel. Pedig titánná válhatott volna...

Olajos István: Jobb velünk a világ

Nemrégiben terebélyes plakátok hirdették Budapest-szerte, hogy – az egyébként tiszteletre méltó törekvéseiről ismert – Böjte Csaba a Szent Ferenc alapítvány égisze alatt a fenti biztatással szervezett jótékonyági koncertet 2018. szeptember 13-án a Papp László Sportarénában. Jómagam nem vettem ugyan részt rajta, ennek ellenére úgy érzem, hogy néhány gondolatot hozzá kell fűznöm az eseményhez.

A ferencesek csuhája számomra távolról sem ismeretlen látvány, Esztergomban, a Ferences Gimnáziumban természetes és megszokott volt. Csak nem ilyen környezetben. Assisi Ferenc feltehetően már akkor fejvesztve menekült volna innen, ha egyáltalán meg tudta volna fizetni a hármezer forintos belépődíjat, még mielőtt elmagyarázták volna neki, hogy mi is az a rock. Láta, hallotta volna magától is. Megérezte volna, hogy itt egy bántóan hangos, vad és lázadó zenei irányzatról van szó, mely az embereket Istentől és egymástól egyaránt eltávolítja, melegágya a paráznaság, a drog- és a mértéktelen alkoholfogyasztás rohamos előretörésének, a zabolázhatatlan „fenegyerekek” kitenyésztésének.

A pap feladata elsősorban a lelkek megmentése. De vajon ez az alkalom hány embert vezetett ez Úr Jézushoz? Mit kerestek itt a meghívottak? Milyen alapon nevezi őket Böjte testvér „barátainak”? Mert az bizonyos, hogy sem ezzel, sem korábbi tevékenységükkel nem tettek bizonyosságot Istennek átadott életükről, ezzel szemben azt teljes egészében eme erkölcsi mocsár fogságában töltötték el. Akkor miért volt szükség arra, hogy a keskeny utat összemossuk a szélessel? Mert a mai ember erre ugrik? Mert, ha úgy hirdetik meg, hogy hívő emberek zsoldárokat énekelnek, akkor csak elvétve lézengtek volna a lelátókon? Vagy nem hiszünk abban, hogy az Úr véghetetlen gazdagságából akár százszorosan is megadhatja mindazt, ami nemes céljainkhoz szükséges, ha azt a Neki tetsző formában kérjük?

„Mert minden, a ki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot és nem megy a világosságra, hogy az ő cselekedetei fel ne fedessenek” (Jn 3,20) – mondja Jézus Nikodémusnak. Itt ennél már jóval messzebbre mentünk. A tettek a nagy nyilvánosság elé kerültek, megmutattuk, hogy tudunk mi a világgal együtt mulatni, pénzt gyűjteni, és minderre rákenünk egy kis fényes mázat, azt a látszatot keltve, hogy attól már biztosan jó is lesz. A gazdag embernek, akinek küszöbén a szegény Lázár meghalt, a pokolban már nagyon „szép” gondolatai támadnak. Vissza akarja küldeni Lázárt, hogy testvéreit megmentse. Milyen gyönyörű ez! – mondhatnánk. Csakhogy ezt Isten nem így rendelte el. Az ilyen ötletek rendszerint az alvilágból származnak.

Jobb velünk a világ! A bűnös világ valóban jobban érezte magát ettől, Sátán pedig elégedetten dörzsölte kezeit. A befolyt összeg is nyilván jó helyre vándorol. Csak éppen Krisztus ügye szenvedett csorbát, mivel a sötétség újra úrrá lett a világosságon, ráadásul a jó szándék ragyogó köntösébe öltöztetve. Mert az, hogy helyes-e ez az Úr előtt, vagy sem, az bizony ebben az esetben senkit sem érdekelt.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu